

პეტრე ვაჭარიძე

**დავით მანდარიას
ცხოვრების
წიგნი**

**ქუთაისის გ. ტაბიძის სახელობის
სააქციო საზოგადოება „სტამბის“
საგამომცემლო ცენტრი**

ქუთაისი

1997

*ავტორი ამ წიგნს უძღვნის დავით ილიას
ძე მანდარია უმცროსს, იმის ღრმა რწმე-
ნით, რომ იგი ღირსეულად გააგრძელებს
თავისი დიდი ბაბუის სახელოვან გზას
პოლიგრაფიაში.*

რედაქტორი თეიმურ აგჟოლაძე

წინათქმა

დავით მანდარიას ქართული პოლიგრაფიის სინდისს უწოდებდნენ, მის სახელთან არის დაკავშირებული პოლიგრაფიული წარმოების მძლავრი აღმავლობა ქუთაისში, იგი ორმოცი წლის მანძილზე თავგანწირვამდე მისული სიყვარულით ემსახურა ქართული ბეჭდვითი სიტყვის საქმეს. ვინ არ არის მისგან დავალებული—გამოჩენალი მწერალი თუ ახალბედა შემოქმედი, სახელმოხვეჭილი მეცნიერი თუ ხარისხის მაძიებელი ახალგაზრდა მკვლევარი, სტამბისა თუ გამოცემლობის მაღალკვალიფიციური მუშაკი, ან ის შეგირდი, რომელიც ამ იღუმენტებით მოცული სპეციალობის დაუფლებას იწყებდა. დავით მანდარიას უკეთილშობილესი პიროვნებიდან გამოსხივებული სითბო ყველას წვდებოდა, თავს დასტრიალებდა ყოველ წიგნს და ხარობდა ავტორის სიხარულით. მთელი სიცოცხლე სხვის წიგნებს ბეჭდავდა და ამასთან ერთად, თანდათანობით, შეუმჩნევლად, ფურცელ-ფურცელ წერდა თავისი ცხოვრების წიგნს, რომელიც მუდამ საინტერესო იქნება ყოველი ჭეშმარიტი ქართველისათვის.

ნარკვევს საფუძვლად დაედო ბატონ დავითის დღიურები და ჩანაწერები, რომლებიც უწარმოებია საშუალო სკოლიდან მოყოლებული 1946 წლამდე—

არმიიდან დემობილიზაციამდე, მის პირად არქივში, აგრეთვე, ქუთაისის ცენტრალურ სახელმწიფო და ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქივებში დაცული, მასზე პრესაში გამოქვეყნებული ცნობები, ორი კრებული „დავით მანდარია“ (1. ქუთ. 1993, რედაქტორი ოტია იოსელიანი; 2. ქუთ. 1995 წ. რედაქტორები: ოტია იოსელიანი, ელგუჯა თავბერიძე), რომლებშიაც თავმოყრილია ბატონი დავითის მეგობრების მოგონებები და ოფიციალური მასალები.

ყოველივე ამაზე დაყრდნობით და ბატონი დავითისადმი უდიდესი სიყვარულით დაიწერა ეს წიგნი—მისი წაკითხვის შემდეგ მკითხველი დარწმუნდება, რომ ბატონ დავითს სრული უფლება ჰქონდა ხმამაღლა გაემეორებინა:

ჩემი ცხოვრება უანკარეს ღვინის ფერია,

მე არც წარსულის, არც მომავლის არ მეშინია.“

ოჯახური წრე. ბავშვობა და ქრისტიანობა

დავით მანდარია დაიბადა ქუთაისში, 1921 წლის 15 აპრილს ხელოსნის—ილია შამშეს ძე მანდარიას ოჯახში.

ილია მანდარია (1880-1953) წარმოშობით ლეჩხუმისა, ცაგერის რაიონის სოფელ ოყურეშიდან იყო.

ოყურეში ხვამლის მასივის ჩრდილო-დასავლეთ კალთაზე, მდინარე ცხენისწყლის მარცხენა ნაპირზე მდებარეობს. იგი ლეჩხუმის ერთ-ერთი უღამაზესი სოფელია. წყაროებში პირველად მოხსენიებულია მე-16 საუკუნეში. სოფელში დღემდე შემონახულია წმინდა გიორგის ეკლესია (1788 წ.) და სამრეკლო (მე-19 ს.), მახლობლად მდებარეობს შუასაუკუნეების გამოქვაბული „ჭყონდიდის“ სასელწოდებით.

ოყურეში ცნობილია თავისი უნიკალური ჯიშის ვაზით, რომელსაც „უსასელოურს“ ეძახიან. იგი იმდენად იშვიათი ჯიშია, მხოლოდ ცხენისწყლის პირას, ცაგერის რაიონის ოთხ სოფელში ხარობს: ოყურეში, ოფიტარაში, ისუნდერში, ზუბში. ღვინის მაღალ ხარისხზე მეტყველებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ ი. სტალინის განკარგულებით, თეირანის კონფერენციაზე ამ ღვინით გაუმასპინძლდნენ ინგლისისა და ამერიკის შეერთებული შტატების

დელეგაციათა წევრებს. დავითის ბაბუა—შამშე მანდარია, განთქმული მევენახე და მეღვინე ყოფილა. „უსახელოურს“ მანდარიას ღვინოს უწოდებდნენ, ისევე, როგორც ხვანჭკარაა ცნობილი ყიფიანის ღვინის სახელით¹. „მანდარიას ღვინო“ მთელს დასავლეთ საქართველოში, უმეტესად ქუთაისში, წყალტუბოსა და ხონში იყიდებოდა. შამშე მანდარიას, თავის დროზე, ოყურეშში საკუთარი მარანიც ჰქონია, საწნახელი კოლექტივიზაციის დროს ჩამოურთმევიათ და იგი იმოდენა ყოფილა, რომ შუაზე გაუხერხავთ და ორ სოფელს—ოყურეშსა და ოფიტარას გაუყვია.²

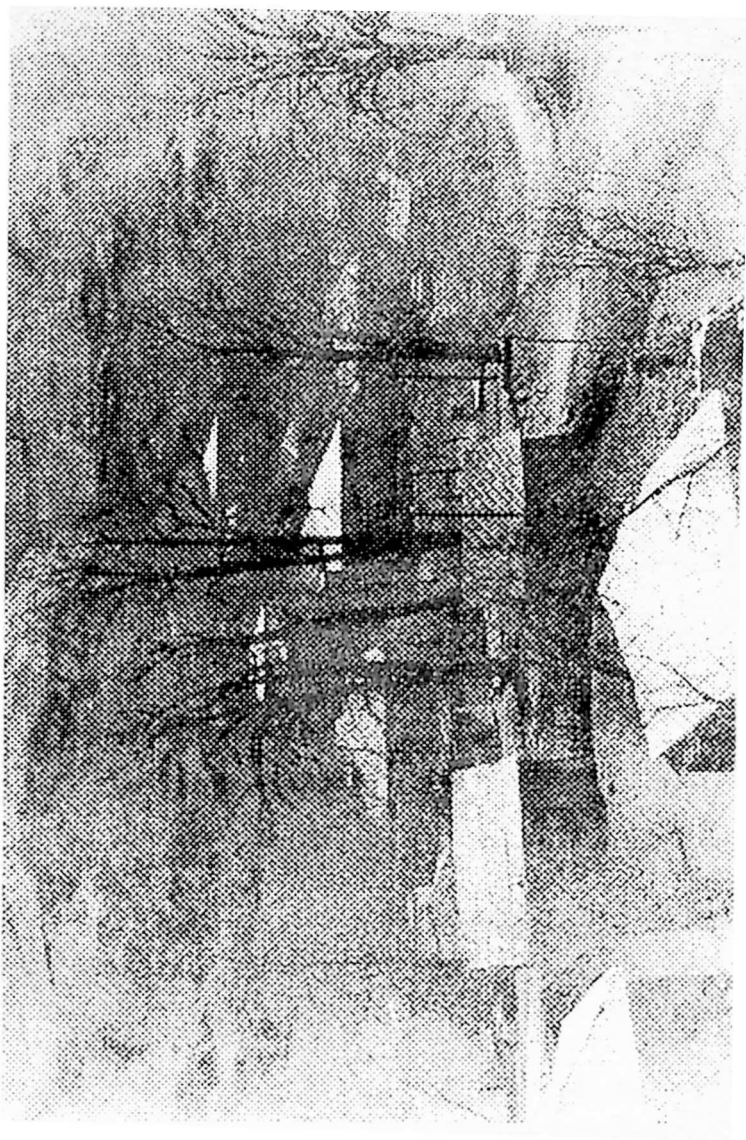
დავითის მამას—ილია მანდარიას მშობლები ადრე გარდაეცვალა და ოჯახზე მზრუნველობა იკისრა უფროსმა ბიძამ ნოე მანდარიამ.

1893 წელს, სოფლის ოთხკლასიანი სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ, ილია მანდარიამ ოყურეში დატოვა და ქუთაისში გადმოვიდა საცხოვრებლად. აქ ნიჭიერი და ზნეკეთილი ახალგაზრდა შრომით საქმიანობაში ჩაება. ჯერ შეგიირდი იყო და ზედმიწევნით დაეუფლა ევროპული ფეხსაცმელების კერვის პროფესიას, ხოლო შემდეგ თვით გახსნა დამოუკიდებელი სახელოსნო და, როგორც კარგ სპეციალისტს, მუშტარი გამოუღეველად ჰყავდა.

---

¹ 1984 წელს, ცაგერის რაიონის სოფელ ისუნდერში შეიკრიბნენ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მცხოვრები მანდარიები მათ შორის იყო დავით მანდარიაც. გვარის დალოცვა მხოლოდ და მხოლოდ უსახელოურის ჯიშის ღვინით მოხდა.

² ოთარ ჩხობაძე, უთქმელი კაცი, კრებულში „დავით მანდარია“ 1921-1992, ქუთ. 1995, გვ. 25.

ცოდნას მოწყურებული ახალგაზრდა, რომელმაც რუსული ენა საკმაოდ კარგად იცოდა, თვითგანვითარებასაც დაეწაფა—ბევრს კითხულობდა, როგორც მხატვრულ, ასევე პოლიტიკურ ლიტერატურას, მასზე დიდი გავლენა მოახდინა იმ საზოგადოებრივმა ატმოსფერომ, რომელიც მაშინ ქუთაისში სუფევდა.

მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის ათიან წლებში ქუთაისი ქართული ინტელექტუალური ცხოვრების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კერას წარმოადგენდა. ქუთაისში, როგორც საგუბერნიო ცენტრში, თავმოყრილი იყო სხვადასხვა სახის სასწავლებლები (კლასიკური და ქართული გიმნაზიები, სასოფლო-სამეურნეო, წმინდა ნინოს, რეალური და სხვა სასწავლებლები).

1892 წელს შეიქმნა „ქართული წიგნის გამომცემელთა ამხანაგობა“, 1894 წელს, ანტონ ლორთქიფანიძის კერძო სამკითხველოს წიგნადი ფონდის ბაზაზე—საჯარო ბიბლიოთეკა, 1909 წელს—ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ქუთაისის განყოფილება, 1912 წელს—საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, გაფართოვდა საგამომცემლო საქმიანობა, მრავალფეროვანი გახდა პრესა, 1896 წელს ქუთაისის თეატრს სათავეში ჩაუდგა ქართული სცენის ჯადოქარი—ლადო მესხიშვილი (იგი ქუთაისში 1906 წლამდე დარჩა).

ქუთაისი იყო „ქართული დეკადენტური ახალგაზრდობის მონმარტრი და ლათინური კვარტალი“ (ირაკლი აბაშიძე), აქ შეიქმნა 1915 წელს ლიტე-
8

რატურული ჯგუფი „ცისფერი ყანწები“, რომელშიც გაერთიანდნენ: პაოლო იაშვილი, ტიცციან ტაბიძე, ვალერიან გაფრინდაშვილი, კოლაუ ნადირაძე, სერგო კლდიაშვილი, სანდრო ცირეკიძე, შალვა კარმელი, შალვა აფხაიძე, რაჟდენ გვეტაძე, ნიკოლო მიწიშვილი, ლელი ჯაფარიძე, ალი არსენიშვილი, ივანე ყიფიანი, გიორგი ლეონიძე, ჯგუფის იდეური ბელადი იყო გრიგოლ რობაქიძე. აქვე ქმნიდა თავის შედეგებს დიდი გალაკტიონი.

„ქუთაისი იყო ერთ-ერთი უპირველესი ქართული ქალაქი, ქართული ენით, ქართული გრძნობით და ქართული აზროვნებით“ (სამსონ ფირცხალავა), „მთელი ქართველი ინტელიგენცია ქუთაისში ბობოქრობდა“ (იოსებ გრიშაშვილის გამოთქმა) და ტონს აძლევდა საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებას.

აქტიურად საქმიანობდნენ პოლიტიკური პარტიების (სოციალურ-დემოკრატიების, სოციალისტ-ფედერალისტების, სოციალისტ-რევოლუციონერების, ანარქისტების, ეროვნულ-დემოკრატიების) ადგილობრივი ორგანიზაციები.

ცოდნისმოყვარე და წიგნიერი ახალგაზრდა ილია მანდარია ქუთაისის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში ჩაება, იგი დაუახლოვდა სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის (მენშევიკების) წევრებს და მალე მათი ყურადღება და პატივისცემა დაიმსახურა.

ახალგაზრდა, განათლებული ხელოსანი ქუთაისის უთვალსაჩინოესი კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულების—სახალხო უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამფუძნებელთაგანი გახდა. იგი

შედიოდა საინიციატივო ჯგუფის შემადგენლობაში, რომელმაც ქუთაისში სახალხო უნივერსიტეტის გახსნა იკისრა. საინიციატივო ჯგუფმა, ჯერ კიდევ 1908 წელს, გუბერნატორს წარუდგინა სათანადო წესდების პროექტი, მაგრამ იგი მხოლოდ 1909 წლის 1 აპრილს დაამტკიცეს. წესდების მიხედვით, სახალხო უნივერსიტეტის მთავარ ამოცანას შეადგენდა კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებების მოწყობა ქუთაისსა და მის რეგიონში, საჯარო ლექციების, ლიტერატურულ-მუსიკალური და დრამატული საღამო-წარმოდგენების გამართვა, ბიბლიოთეკა-სამკითხველოების და წიგნის მაღაზიების გახსნა, გამოფენების ორგანიზაცია, სახალხო უნივერსიტეტში წაკითხული ლექციების გამოცემა და სხვა.

1909 წლის 29 ნოემბერს ჩატარდა ქუთაისის სახალხო უნივერსიტეტის დამფუძნებელთა საერთო კრება. მან აირჩია გამგეობა 15 წევრისა და სარევიზიო კომისია—5 კაცის შემადგენლობით. გამგეობაში შევიდნენ: მ. ქიქოძე (თავმჯდომარე), ალ. გარსევანიშვილი (მოადგილე), ელ. ხელთუფლიშვილი (მოლარე), გრ. გიორგაძე, დიმ. უზნაძე, ეკ. ნიკოლაძე, გრ. გველესიანი, ს. რობაქიძე, გრ. ინასარიძე, ილია მანდარია, ბ. ბიბინეიშვილი ვ. კაკიტელაშვილი, ქ. შარაშიძე, დ. კლდიაშვილი, მ. ბერიშვილი¹. ილია მანდარია იყო სახალხო უნივერსიტეტის გამგეობის უცვლელი წევრი მისი არსებობის მთელ

---

¹ ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახ. სახელმწ მუზეუმის ფონდი 2175, საბ. 41; დ. გურუშიძე, ჰელმოქმედება საქართველოში, ისტორიული ნარკვევი, ქუთ. 1993, გვ. 165.

მანძილზე,¹ ეს უაღრესად საგულისხმო ფაქტი ქუთაისის ინტელიგენციაში ილია მანდარიას ღიდ ავტორიტეტზე მიუთითებს.

ილია მანდარია

სახალხო უნივერსიტეტის მოღვაწეობაში აქტიურად მონაწილეობდნენ და ლექციებს კითხულობ-

---

¹ იხ. ქუთაისის სახალხო უნივერსიტეტის მოქმედ. ანგარიში 1909-1910 წლების, 1912 წლის და ა. შ. ქუთ. 1911, 1913, გვ. 3,2

დნენ საუკეთესო ინტელექტუალური ძალები: აკაკი წერეთელი, დავით კლდიაშვილი, დიმიტრი უზნაძე, გრიგოლ რობაქიძე, კიტა აბაშიძე, ალექსანდრე გარსევანიშვილი, ალექსანდრე ჯანელიძე, ვასილ წერეთელი, გიორგი ნიორაძე, გიგო ნათაძე, ტრიფონ ჯაფარიძე, გრიგოლ გიორგაძე, თედო ჟორდანია, იასონ გაბილაია, გიორგი ბადრიძე, ისიდორე კვიცარიძე, პარმენ თვალჭრელიძე და სხვები. აი, ამ წრის თვალსაჩინო წევრი იყო ილია მანდარია. მას ხშირად ანდობდნენ საუბრების ჩატარებას მუშათა აუდიტორიაში. ასლობელთა გადმოცემით, იგი კარგი ორატორი ყოფილა. წარმოსადგეი, ნაკითხი და განათლებული, თანაც ხელოსანი კაცი, თავისი ლოგიკური მსჯელობითა და პოლიტიკური ცხოვრების საკითხებისადმი პრინციპული, ობიექტური დამოკიდებულებით, დიდ ზეგავლენას ახდენდა მსმენელებზე მიტინგებსა თუ სხვა სახალხო შეკრების დროს.

ილია მანდარია გულმხურვალედ მონაწილეობდა საქართველოში მიმდინარე განმათავისუფლებელ მოძრაობაში, როგორც 1905-1907, ასევე 1916-1917 წლებში. მან, მთელ ქართველ ხალხთან ერთად, გულწრფელად განიცადა ქართული დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის აღდგენით გამოწვეული სიხარული (1918 წლის 26 მაისი) და ამ დამოუკიდებლობის ხელახლა დაკარგვის ტრაგედია (1921 წლის 25 თებერვალი).

ილია მანდარიას მაღალ ავტორიტეტზე ქუთაისის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ნათლად მეტყვე-

ლებს შემდეგი ფაქტი—1919 წლის მარტში ჩატარდა ქუთაისის საბჭოს არჩევნები. ეს იყო ქალაქის თვითმმართველობის პირველი არჩევნები დამოუკიდებელ საქართველოში და მან მოქალაქეთა დიდი ინტერესი გამოიწვია. საბჭოში აირჩიეს ქუთაისის საზოგადოების საუკეთესო წარმომადგენლები: იასონ ნიკოლაიშვილი, ანტონ მეფისაშვილი, მარიამ ვარდოსანიძე, გიორგი კაპანაძე, ვლადიმერ შავგულიძე, თეიმურაზ ჭუმბურიძე, გრიგოლ ურატაძე, დავით კახაძე, ვასილ წულეისკირი, ილია ბახტაძე, ვასილ წერეთელი, ილია ჩიქოვანი (პონტელი), იოსებ ოცხელი, ტრიფონ ჯაფარიძე, კალისტრატე ჩიკვაძე, ივანე პურადაშვილი, ბართლომე მოსეშვილი, დიმიტრი ნაზარიშვილი, სერგო ბახტაძე, იასონ ბაქრაძე, გიორგი ქორქაშვილი, დავით ავალიანი, ტროფიმე ხუნდაძე, ჯაჯუ ჯორჯიკია, გაბრიელ გოკიელი, კონსტანტინე ჭანტურია (კაპანელი), იაკობ ფანცხავა (ფხა) და სხვები¹.

ვინც ზოგადად მაინც იცნობს ჩვენი ქალაქის ახალ ისტორიას, დარწმუნდება იმაში, რომ აქ წარმოდგენილია, როგორც იტყვიან, ქუთაისის საზოგადოების „ნალები“. არა გვგონია, რომ იმდროინდელ არათუ საქართველოში, არამედ მახლობელ საზღვარგარეთშიაც კი, რომელიმე ქალაქის საბჭოს უფრო მაღალკვალიფიციური შემადგენლობა ჰყოლოდეს. ასეთი პიროვნებებით დაკომპლექტებულ

---

¹ ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 155, აღწ. 1 საქ. 60. ფურ. 14.

თვითმმართველობას ნამდვილად შეეძლო ქალაქის კეთილდღეობისათვის ეფიქრა და ეზრუნა.

ილია შამშეს ძე მანდარია ამ საბჭოს შემადგენლობაში აირჩიეს, მან, როგორც ხმოსანმა და მოქალაქემ, მისთვის ჩვეული ენერგიითა და თავდადებული მუშაობით ბევრი რამ გააკეთა იმისათვის, რომ ქალაქის თვითმმართველობას თავისი მოვალეობა პირნათლად შეესრულებინა.

დავით მანდარიას დედა—რიმა კონსტანტინეს ასული მხეიძე (1896-1985) ოკრიბელი ქალი იყო, სოფელ კორეეთიდან. მას სოფლის სკოლა ჰქონდა დამთავრებული, ნაკითხი და განათლებული პიროვნება აქტიურად მონაწილეობდა საზოგადოებრივ საქმიანობაში. სწორედ ამ სარბიელზე შეხვდნენ ახალგაზრდები ერთმანეთს და შექმნეს სიყვარულსა და ურთიერთპატივისცემაზე დამყარებული ოჯახი, რომელმაც ოთხი პატიოსანი, მშრომელი და საერთოსახალხო საქმისათვის თავდადებული მუშაკი აღუზარდა საქართველოს.

რიმა კონსტანტინეს ასული, როგორც საფეიქრო წარმოების (ძაფსაღები) სანიმუშო სპეციალისტი, თითქმის 40 წლის მანძილზე მუშაობდა აბრეშუმის საწარმოო გაერთიანებაში, იყო საფეიქრო მრეწველობის პირველი საკავშირო ყრილობის დელეგატი.

1916 წელს ახლადშექმნილ ოჯახს პირველი სიხარული, პირველი შვილი გაუჩნდა—ქალი და მას მშობლებმა თამარი დაარქვეს.

1918 წელს ილია მანდარიას ოჯახმა ვაჟიანობა იზეიმა — გიორგი დაიბადა.

შემდეგ ქვეყანას მოევლინა დავითი, ხოლო 1924 წელს კვლავ ქალი—ეთერი, შეხმატკბილებულმა და ერთმანეთის თანამდგომმა მეუღლეებმა შვილების

რიმა მშეიძე

აღზრდისათვის შესაფერისი ოჯახური გარემო შექმნეს. რიმა კონსტანტინეს ასული, უკეთილშობილე-

სი და სათნო ქალი, შვილებს ნაზი და ამაღ-
ლებული სიყვარულით უყვარდათ.

ილია შამშეს ძე მკაცრი და მომთხოვნი, რო-
გორც საკუთარი თავის, ასევე სხვებისადმი, მაგრამ
გულლია და სამართლიანი, პედაგოგიური ნიჭით და
აღლოთი იყო დაჯილდოებული. იგი, ზოგიერთი
მამაკაცისაგან განსხვავებით, შვილების აღზრდას
მხოლოდ დედის მოვალეობად როდი თვლიდა. შვი-
ლებს მოკრძალებითა და მოწიწებით უყვარდათ
მამა. მაგრამ ამ მოკრძალების საფუძველი მამის
მკაცრი ხასიათი არ ყოფილა. დავითის ჩანაწერებსა
და დღიურებში, რასაც ქვემოთ გავეცნობით, კარ-
გად ჩანს, რა ურთიერთობა არსებობდა მამასა და
შვილებს შორის, რა შეურყეველი და მტკიცე ავ-
ტორიტეტით სარგებლობდა მათ შორის მამა.

ერთი სიტყვით, დავით მანდარია იზრდებოდა სა-
ნიმუშო ქართულ ოჯახში, სადაც ხშირად
საუბრობდნენ წიგნზე, საქართველოს ისტორიისა
და თანადროულობის საკითხებზე, მოქალაქის ვალ-
დებულებაზე სამშობლოსა და ხალხის წინაშე.
ოჯახმა გადამწყვეტი როლი შეასრულა დავით მან-
დარიას, როგორც პიროვნებისა და მოქალაქის ჩა-
მოყალიბებაში.

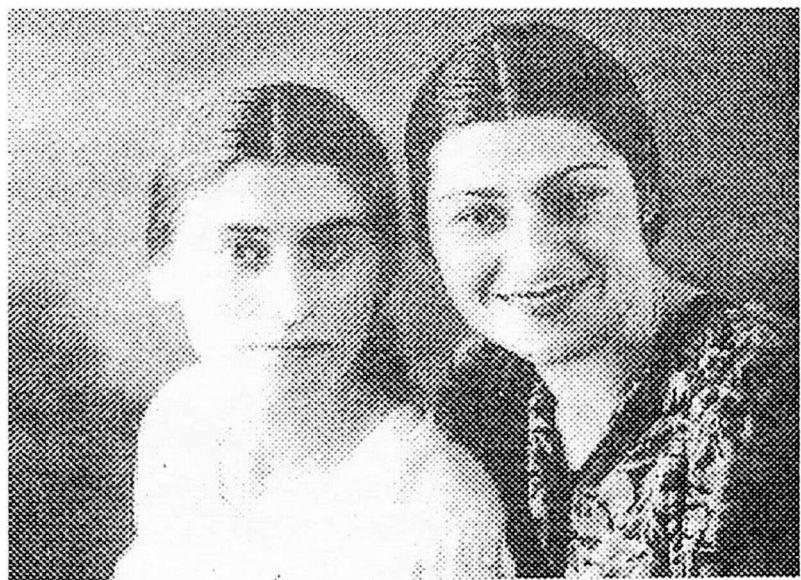
დავითი ჯანმრთელი და ფიზიკურად ძლიერი ბავ-
შვი იყო. 1929 წელს, როცა მას რვა წელი შეუს-
რულდა, მშობლებმა სკოლაში შეიყვანეს. ბავშვური
უშუალობით და გულწრფელობით გაკეთებული ჩა-
ნაწერები საშუალებას გვაძლევს მიახლოებით წარ-
მოვიდგინოთ, როგორ გაატარა მან ადამიანის ცხოვ-

დავით მანდარია

გოგი მანდარია

უტა და თამარ მანდარიშვილები

რებაში ეს მეტად მნიშვნელოვანი და მარად მოსაგონარი წლები. ჩანაწერებით, დღიურებით ვეცნობით, როგორ იწყებოდა დავით მანდარია, როგორც მოქალაქე და მოღვაწე, როგორ ყალიბდებოდა მისი პიროვნება, რომლის დასახასიათებლად, შემდეგში, ათასგვარ ეპითეტს გამოიყენებენ. ამიტომ, უმჯობესია, გავეცნოთ დავითის ჩანაწერებს, მითუმეტეს, რომ ისინი აღსარებასავითაა და დავით მანდარიას „გალობანი სინანულისანი“ შეიძლება ვუწოდოთ.

...პირველიდან მეოთხე კლასამდე ერთ-ერთ საუკეთესო მოსწავლედ ვითვლებოდი, როგორც სწავლით, ასევე ყოფაქცევით, რის გამო პედაგოგებისა და მშობლების ნდობა დავიმსახურე—წერდა დავითი,—მეხუთე კლასში რომ გადავედი, ძველ ამხანაგებს ახლები შემოუერთდნენ. ისინი სწავლისადმი დიდ ინტერესს არ იჩენდნენ. დავიწყეთ გაკვეთილების გაცდენა. ამას ხელი შეუწყო ერთმა გარემოებამ—სკოლაში შეგვაწერეს ე. წ. დაბეგვრის ფული. როგორც ყოველთვის, ძვირფასმა მშობლებმა (დააკვირდით ბატონ დავითის გამოთქმას—ძვირფასმა მშობლებმა, რაც შემდეგ ხშირად მეორდება—პ. ვ.) ახლაც ფული დროულად მომცეს. მაგრამ იმ დღეს პირველ გაკვეთილზე დამაგვიანდა. ამხანაგებმა გადავწყვიტეთ გაკვეთილებზე აღარ შევსულიყავით საერთოდ. გავუყევით გზას ქალაქისაკენ. გადაწყვეტილი მქონდა, ცოტა ფულიც დამეხარჯა, მაგრამ გაცილებით მეტი დავხარჯე, ვიდრე ვფიქრობდი.

გულისფანცქალით დავდიოდით ქუჩებში. თვალებს ვაცეცებდით, ჩვენიანი არავინ შეგვხვებოდა. პირველი დღე „მშვიდობიანად“ დამთავრდა. შემდეგ დღეებში დროს ვატარებდით გელათში, მწვანეყვავილაზე, ან ქალაქგარეთ—ყანებსა და ვენახებში. საქმე ისაა, რომ უფულოდ სკოლაში ვერ მივდიოდით, მშობლებისათვის თხოვნა შეუძლებელი იყო. ამიტომ გაკვეთილებს ვაცდენდი. შემდეგ ფული როგორღაც გადავიხადე, მაგრამ სკოლაში მაინც იშვიათად დავდიოდი. ზოგი მასწავლებელი გაუძახებლად მიწერდა სუსტ ნიშანს, ზოგიც ოქტომბრის ნიშანს მარტში გამომაყოლებდა. მოახლოვდა სასწავლო წლის ბოლო და ვიგრძენი, რომ დიდი შეცდომა დავუშვი, მაგრამ გვიან იყო. გაკვეთილი ხშირად ვიცოდი, კარგადაც, მაგრამ ხელის აწევის მეშინოდა, მე სომ ცუდ მოწაფედ ვიყავი მიჩნეული. მამა ხშირად მეკითხებოდა—როგორაა სწავლის საქმეო, მეც ვპასუხობდი, რომ კარგადაა.

ერთხელ ძალიან გამართულად ვისწავლე გაკვეთილი. მასწავლებელმა გამოიძახა რამდენიმე მოსწავლე, მათ შორის ფრიადოსნებიც. გაკვეთილი არავინ იცოდა. ზოგმა ავადმყოფობა მოიმიზეზა, ზოგმა ის, რომ წიგნი ვერ იშოვა და ა. შ. სიჩუმე ჩამოვარდა. მოსწავლეები ერთმანეთს ეფარებიან, ხელს არავინ წევს. მოვიკრიბე გამბედაობა და ხელი ავწიე, მაგრამ მასწავლებელს იგი არ შეუმჩნევია. იძულებული გავხდი, ხელი დამეშვა. კლასში სამართისებური სიჩუმეა. მასწავლებელი მოდის და

მეუბნება—მანდარიას არ უნდა კითხვა, როგორც ყოველთვის, არც ღლეს იცის გაკვეთილიო. წამოვიწიე და გავიმართე—ნება მომეცით, მოვეყვე გაკვეთილს-მეთქი,—ვეუბნები. დაიწყე—ნება დამართო მან. რაც ვიცოდი და რაც წამეკითხა ეგნატე ნინოშვილის შესახებ, ყველაფერს მოვეყვი, ისე, როგორც ეს შეეძლო მეხუთე კლასის მოსწავლეს. თბრობა დავასრულე, ჩემი აზრით, ყველაფერი კარგად გამომივიდა. ქების მოლოდინში ვარ. მასწავლებელი მ... მეუბნება—დიდი გაჭირვებით 3-ს გამოკლებით გიწერო. სამიანი მაინც დამიწერეთ, ეს გამოკლება რაღაა-მეთქი, ვთხოვე. მანაც „შელავათი“ გამიწია და სამიანი დამიწერა გამოკლების გარეშე. გული მატკინა მისმა ასეთმა უსამართლობამ. გადავწყვიტე, აწი აღარ მესწავლა ქართული ლიტერატურის გაკვეთილი, მაგრამ ეს გადაწყვეტილება ვერ შევასრულე.

კარს მოგვადგა გამოცდები. დადგა გამოცდებზე ჩემი დაშვება-არდაშვების საკითხი. სახლში ყველაფერი გაიგეს. წამიხდა იხტიბარი. მამაჩემმა მათქმევინა ყველაფერი, მასწავლებლებმა ერთიორად დაუმატეს. გამომაყოლეს საშემოდგომო გამოცდა მათემატიკაში. ჩემი აზრით კი—სუსტი შეფასება მერგებოდა ყველა საგანში, ქართულისა და რუსულის გამოკლებით.

მამამ დავით გურამიშვილის „სწავლა მოსწავლეთა“ წამიკითხა პრაქტიკულად და მიბრძანა, ოთხი საგანი მომემზადებინა ჩასაბარებლად. ეს გადაწყვეტილება სწორი და მართებული იყო. მთელი

ზაფხული გულდასმით ვიმეცადინე. ჩავაბარე გამოცდა და გადავედი მეექვსე კლასში.

ათი წელი გავიდა მას შემდეგ და ისე მახსოვს, როგორც გუშინდელი დღე. ახლა მე თვით ვარ სამხედრო მასწავლებელი და არანაკლები მოვალეობა მაკისრია, ვიდრე იმ ქართულის მასწავლებელს, რომელმაც ვერ შესძლო ჩემი ცოდნისა და შრომის შეფასება. სამწუხაროდ, ასეთები დღესაც ბევრნი არიან. მახსოვს მამის სწორი ხაზი და დავით გურამიშვილის „სწავლა მოსწავლეთა“.

დასკვნა—უნებისყოფი, გამოუცდელი ბავშვი ცუდ წრეში მოვხვდი და სხვა გზით წავედი. ზოგიერთმა მასწავლებელმა თავისი არაადამიანობითა და არაპედაგოგობით, ხელი შემიწყო ამაში. მამამ კი, როგორც კარგმა სამხედრო მეთაურმა, თავისი სამართლიანი სიმკაცრით მდგომარეობა გამომასწორებინა.

მეექვსე კლასში უფრო ენერგიულად დავიწყეთ სწავლა, ვიდრე აქამდე, ან იქნებ მე მომეჩვენა ასე. არა, იყვნენ უკეთესი მასწავლებლები, რომლებიც უკეთესად გვასწავლიდნენ და ამან კარგი შედეგი გამოიღო, მაგრამ ოჯახი უმახინჯოდ არ იქნება. ყველა საგანში 5 და 4 მქონდა. ამ წელს ახალი საგანი მოგვემატა—ქიმია. დიდი გულისყურით ვსწავლობდი მას და კარგ ნიშნებსაც ვღებულობდი. გვასწავლიდა ერთი ახალგაზრდა ქალი კ...ი. თავიდანვე ეტყობოდა რაღაც არანორმალურობა, ამის გამო ხშირად გაკვეთილებით კმაყოფილი არ ვიყავით... ერთხელ მასწავლებელმა დაიწყო გაკვეთი-

ლის ახსნა, ვატყობ, რომ უჭირს, შეეშალა კიდეც, ეს მე შევამჩნიე იმიტომ, რომ ქიმიის გაკვეთილებს წინასწარ ვსწავლობდი, მასწავლებლის გარეშე. მასწავლებელი გაჩერდა, სიჩუმე ჩამოვარდა, ავდექი და მასწავლებელს ვუთხარი, რომ ეს ასეა და არა ისე, როგორც თქვენ თქვით-მეთქი. მასწავლებელი გაბრაზდა, დაჯდომა მიბრძანა და ახსნა განაგრძო, ვითომც არაფერი მომხდარიყოს. ამის შემდეგ რამდენჯერმე გამიძახა, მაგრამ გაკვეთილი ყოველთვის ვიცოდი.

დამთავრდა სასწავლო წელი და მამა მოვიდა სკოლაში, რათა გაეგო, რა ნიშნებით გადავედი მეშვიდე კლასში. გამოირკვა, რომ ყველა საგანში მაქვს ხუთი და ოთხი, ხოლო ქიმიაში სუსტი. ეს ჩემთვის მოულოდნელი იყო. ავტირდი. ძვირფასი გადაწყვეტილება მიიღო მამაჩემმა.

—ნუ ტირი—მითხრა,—აიღე ქიმიის წიგნი და სოფელში წადი, ეცადე, ის არ დაივიწყო, რაც იციო.—მეტი არაფერი უთქვამს. მთელი ზაფხული ბეჯითად ვიმეცადინე, მაგრამ გამოცდა აღარ ჩამიბარებია.

არაადამიანობა ამ მასწავლებლისა ხშირად მაგონდებოდა სამშობლოდან შორს მყოფს, თვით ვასწავლიდი ქიმიას მებრძოლებს ან უმცროს მეთაურებს. და ეს მეხმარებოდა გულისხმიერად მემუშავა ადამიანებთან. როცა ჩემს კარგ მებრძოლს ან მეთაურს კომისიის რომელიმე წევრი არასწორად დაუწერდა ნიშანს, მე მათ ვეუბნებოდი—ნუ იფიქრებთ ამაზე, იგი წავა, ჩვენ კი აქ დავრჩებით და

ერთად ვიმუშავებთ-თქო, კომისიის წევრებს კი ვე-
დავებოდი მანამ, სანამ სამართალს არ მივაღწევდი.

როცა ამ დიდი ომის შემდეგ, 1946 წელს, შვებულებით დავბრუნდი საქართველოში, სამჯერ შევხვდი ქიმიის მასწავლებელს და თვალებში შე-

დავით მანდარია
1936 წ.

ვანათე ისე, როგორც მჩვევია. არ შემეძლო ამეტა-
ნა მისი შეხედვა.

დასკვნა—იყო კარგი მასწავლებელი, უნდა გეს-
მოდეს, რა დიდ საქმეს აკეთებ.

შვიდი კლასის დამთავრების შემდეგ დავითმა
სწავლა განაგრძო მოზრდილთა მე-6 საშუალო სკო-

ლაში. იგი შევიდა იმ ასაკში, რომლის შესახებაც პოეტი ზურაბ კუხიანიძე ამბობს: „საულვაშეზე გაუჩნდებათ ღინღლი და მალე საიალადოდ გაიწევენ, როგორც ხარები... გალალდებიან და სხეულში იფეთქებს ჯიში, თითქოსდა მართლა უნახესო ცას გასაღები“.

1936-1937 სასწავლო წელს მერვე კლასში ვარ—წერდა დავითი—ცელქი და ეშმაკი ბავშვებია ჩვენს ჯგუფში. სწავლა 14 საათიდან იწყება. მანამდე რიონის ჩქერებს დავუყვებოდით, შემდეგ უფრო მოზრდილები ლახტს ვთამაშობდით, ხოლო შედარებით ტანმორჩილნი ან მოსწავლე გოგონებთან საუბრობდნენ, ან კიდევ გაკვეთილს იმეორებდნენ. გავიდა წელი და გადავედი მეცხრე კლასში. ეს ჯგუფი ყველაზე უწესრიგო აღმოჩნდა, იყო ხმაური, სირბილი მერხებზე, მოსწავლეები ერომანეთს ცარციან ბაღიშს ესროდნენ და ოთახში მტკრის ისეთი სქელი ფარდა ჩნდებოდა, რომ არაფრის დანახვა აღარ შეიძლებოდა, ზოგი გაკვეთილზე პაპიროსის მოწევისაც ბედავდა. რამდენიმე მოსწავლე გააგდეს, გამოცვალეს რამდენიმე „კლასკომი“ ანუ „სტაროსტა“, მაგრამ საქმეს არც ამან უშველა. მაშინ, ღირექტორის გადაწყვეტილებით, პარალელური ჯგუფიდან ჩვენთან გამოიყვანეს 24 წლის ცოლშვილიანი, ჩვენზე 7-8 წლით უფროსი ბიჭი და კლასკომად დაგვინიშნეს. ახალი კლასკომი „მკაცრი ხერხებით“ ცდილობდა ჯგუფში წესრიგი დაემყარებინა. იგი, მასწავლებლის თანდასწრებით, ხშირად ცელქ მოსწავლეს გაკვეთილიდან გააგდებდა, ან ხმამაღლა აძლევდა შენიშვნას. ერთხელ „პის-

ტოლეტიც“ მოიტანა და ამით სცადა ამხანაგების დაშინება. მას დამხმარედ ჰყავდა სამი-ოთხი ლაქუცა მოსწავლე. თვითონ ძალზე სუსტი იყო სწავლაში და ნიშნებს უწერდნენ მხოლოდ იმიტომ, რომ მასწავლებლებს „ეხმარებოდა“ ჯგუფში წესრიგი დაემყარებინა. ერთხელ მისი დასმენით კლასიდან გააგდეს სრულიად უდანაშაულო მოსწავლე. კლას-

თანაკლასელები:

ზემოთ: ზ. კუჭავა, ს. აფრიდონიძე.

ქვემოთ: კ. ვახტანგაძე, დ. მანდარია.

კომის ასეთი მოქმედება ჩვენში უკმაყოფილებას იწვევდა. ბიჭებმა გადავწყვიტეთ მისი გალახვა. საღამოს გაიმართა ჩხუბი. კლასკომი შეშინდა და საშველად მილიციას დაუძახა. მოსწავლეები სასწრაფოდ დავიფანტეთ.

სკოლაში წარჩინებულთა დაფა გვექონდა. მასზე მოთავსებული იყო ჩემი სურათიც—საყვარელი

ბიძიას მიერ გადაღებული. კლასის დამრიგებელს ნ. გ-ს, ისე, როგორც სხვა მასწავლებელს, განსაკუთრებით ვუყვარდი. იგი მავალეზა სპეციალურ რვეულში აღრიცხვა მეწარმოებინა. მეც ამ დავალებას პირნათლად ვასრულებდი. როგორღაც გამოდიოდა ისე, რომ უფროსებიც კმაყოფილნი იყვნენ და ჩემი ამხანაგებიც...

ერთხელ ამბავი მოიტანეს, რომ კლასკომს ღირექტორი კი არ დანიშნავს, არამედ თვით მოსწავლეები აირჩევენო... დაიწყო სამზადისი... კლასკომად ერთხმად მე ამირჩიეს. ყველა მილოცავდა, ყველა ხალისიანად იყო. ბიჭები მეუბნებიან—დათუნი, თუ ჩვენ ჩარჩოებიდან ამოვვარდეთ, ნუ მოგერიდება, გვითხარი, მაგრამ ისე, რომ ღირექტორმა არაფერი გაიგოსო.

ამხანაგები შემომეხვიენ. ერთი მეუბნება—დათუნი, მე ხვალ ღაფის გასაწმენდად ახალ ბალიშს მოვიტანო, მეორე კლასისათვის კარგ სამელნესა და კალმისტარს მპირდება, მესამე—ქალაქს მაგიდისათვის და ა. შ. მეორე ღღეს ყველაფერი ეს ადგილზე იყო. მორიგე ჩემი კლასკომობის დროს პირველად დარეკა ზარი, ყველანი ჩვენ-ჩვენ ადილებზე დავსხედით და ველოდებოდით მასწავლებელს. ჯგუფში სიწყნარეა, და ასე გრძელდება მთელი სასწავლო წლის განმავლობაში. მასწავლებლები გაკვირვებულები იყვნენ—წესრიგს თითქმის არავინ არღვევდა.

გადავდივით მეათე კლასში, დადგა კლასკომის გადარჩევის დრო. გავაკეთე მოხსენება გაწეული

ქუთაისის მანჭრდილია მუქიხუ საზუჯაო სკოლის მესამე რამიშეუბა, 1938 წ.

მუშაობის შესახებ. ამხანაგებმა კვლავ ერთხმად ამირჩიეს კლასკომად, ეს იმას ნიშნავდა, რომ ჩემი მუშაობის მეთოდმა გაიმარჯვა.

ერთხელ ჩემთან ბიჭები მოვიდნენ და მეუბნებიან, ქართულის გაკვეთილი პირველია, ჩვენ მზად არა ვართ, ამიტომ უნდა „ჩავსტრახოთ“ და ჟურნალში შენ ამას წუ აღნიშნავო. მე ვუთხარი—დარჩით გაკვეთილზე, ძალიან კარგად მაქვს მომზადებული დავალება და მასწავლებელს ვთხოვ გამიძახოს, მთელ საათს ვილაპარაკებ, ამიტომ იგი სხვების გაძახებას ვეღარ მოასწრებს და გადარჩებით-მეთქი. ბიჭებმა დამიჯერეს, გაკვეთილზე დარჩნენ და მოხდა ისე, როგორც ჩაფიქრებული გვქონდა.

ასეთი ურთიერთობა მქონდა ამხანაგებთან. მიდი-ოდა დრო. დასრულდა სასწავლო წელი. დავამთავრეთ საშუალო სასწავლებელი და დავიფანტეთ.

დავით მხეიძე — ბიძა და სულიერი მოძღვარი

შვიდი კლასის დამთავრების შემდეგ (1935 წ.) — წერდა დავითი ღლიურებში — ვმუშაობდი ბიძასთან, სადაც ფოტოხელობის ბევრი რამ შევისწავლე, ბევრიც შეუსწავლელი დამრჩა. ძვირფას ბიძია დავითთან არაერთ გამოჩენილ ადამიანს შევხვედრივარ, ახლა ამას ვწერ შორს სამშობლოდან და რაღაც განსაკუთრებული სითბოთი მევსება მთელი სხეული, სიამოვნებით ვიგონებ ბავშვობას, რომელიც მე ხალისიანად გავატარე.

დავითის ბიძა — დედის ძმა, დავით კონსტანტინეს ძე მხეიძე (1903-1964) ფოტოხელოვანი, სულით პოეტი და არტისტული ბუნებით დაჯილდოებული, საქართველოში კარგად ცნობილი პიროვნება იყო. როცა მამა გარდაეცვალა და ოჯახს გაუჭირდა, სიძემ — უფროსი დის ქმარმა — ილია მანდარიამ, 12 წლის ბიჭი სოფლიდან ქუთაისში ჩამოიყვანა და გიმნაზიაში მიაბარა. მაშინ ილია მანდარიას ოჯახი ღღევანდელი წმინდა ნინოს ქუჩაზე მდებარე გოკიელის სახლში ცხოვრობდა. მისი მეზობელი იყო ფოტოგრაფი ნიკოლოზ (კოლია) სალარაძე (მსახიობ გიორგი სალარაძის უფროსი ძმა, გურამ სალარაძის ბიძა), რომელსაც, თავის საქმის შესანიშნავ სპეცი-

ალისტს, კარგად იცნობდნენ საქართველოში. კოლიამ მეზობელთან ნახა დავითი. მას ძალზე მოეწონა სანდომიანი ემაწვილი და შესთავაზა, ფოტოხელოვნებას დაუფლებოდა. დავითი სიამოვნებით დათანხმდა და სამი წლის განმავლობაში კოლია საღარაძის ხელმძღვანელობით ეცნობოდა და ეუფლებოდა ფოტოხელოვნების საიდუმლოებას.

ოსტატის იმედი გამართლდა, შეგირდს ხალასი შემოქმედებითი ნიჭი აღმოაჩნდა. ფოტოგრაფიაში განსწავლის პერიოდი დამთავრდა. დავით მხეიძე ტყიბულში დაბრუნდა და თეატრალური ხელოვნებით გატაცებულმა, მუშა-ახალგაზრდობის თეატრს მიაშურა. მერე დაცოლშვილდა, ისევ ქუთაისი, ისევ თეატრი. 1934 წლამდე თეატრში დაჰყო ცოლ-ქმარმა, ამის შემდეგ, გარდაცვალებამდე, ფოტოსაქმეს არ მოსცილებია.

დავით მხეიძის ფოტოატელიე ქალაქის ცენტრში, კლასიკური გიმნაზიის შენობასთან მდებარე სკვერის პირდაპირ, ერთ-ერთ უკანასკნელ კულტურულ სალონს წარმოადგენდა ქუთაისში. თქვენ აქ ნახავდით პოეტებს, მსახიობებს, მომღერლებს, საერთოდ—ქართული ინტელიგენციის წარმომადგენლებს, რომლებიც დაკავშირებულნი იყვნენ პოეზიასთან, თეატრთან, ხელოვნებასთან, ბოჰემური ცხოვრების მოტრფიალე პიროვნებებს.

ბოლშევიკური იმპერიის სულისშემხუთველ ატმოსფეროში, როცა ყოველგვარი თავისუფალი აზრი დაუნდობლად იდევნებოდა, როცა მოითხოვდნენ ადამიანთა შორის ურთიერთობას საფუძვლად და-

დებოდა მთელს მსოფლიოში, ისიც—უახლოეს მო-
მავალში კომუნიზმის გამარჯვების ურყევი რწმენა,
დავით მხეიძის ფოტოატელიეში გასაოცარი სული-
ერი სითბო სუფევდა და ეს სითბო, პირველ რიგში,
თვით მასპინძლისაგან იფრქვეოდა.

დავით მხეიძის ფოტოატელიეს მიაკითხავდა პირ-

დავით მანდარია ბიძასთან—
დავით მხეიძესთან ერთად

ველად უკვე თბილისში საცხოვრებლად გადასული
და ქუთაისში სტუმრად ჩამობრძანებული გალაკტი-
ონი. დავით მხეიძეს სულის სიღრმემდე უყვარდა
დიდი პოეტი. გალაკტიონიც ქუთაისში ყველაზე
შინაურულად თავს სწორედ აქ გრძნობდა—დავით-
მა ხომ პოეტის უნიკალური ფოტოები დაგვიტოვა.
თვით გალაკტიონი წერდა: „დიდი ბუნებრივობა,

სიუბრალოე, იშვიათი არტისტულობა, გრძნობა სინამდვილისა, კულტურა და მგზნებარე ნიჭი—აი, რა არის ძვირფასი ჩვენი ოსტატის ფოტოხელოვნებაში. ჩემი პორტრეტები პირდაპირ შედევრებია, დიდი მადლობა დავით მხეიძეს. 1942 წლის 27 დეკემბერი“.

1940 წელს გამოცემულ გალაკტიონის წიგნს „აკაკი წერეთელი“, რომელიც პოეტს დავითისათვის უჩუქნია, ამშვენებს წარწერა: „დავით კონსტანტინეს ძე მხეიძეს, ნიშნად უღრმესი პატივისცემისა. გალაკტიონ ტაბიძე, 17.2.1942 წ.“, ხოლო ლექსების წიგნს „მამულო სიცოცხლეო“—„მეგობარს, ძმას, მამულისშვილს, ძვირფას დათიკოს, ნიშნად უღრმესი პატივისცემისა, გალაკტიონ ტაბიძე, 1943 წლის მაისი“.

დავითთან მეგობრობდნენ ცისფერყანწელები, გასაკუთრებით—მისი ერთ-ერთი უკანასკნელი წარმომადგენელი—კოლაუ ნადირაძე, შალვა დადიანი, გიორგი ლეონიძე, იოსებ გრიშაშვილი და სხვები. გიორგი ლეონიძეს დავით მხეიძის ფოტოატელიე¹ შთაბეჭდილების წიგნში ჩაუწერია: „მართალია, იშვიათად ვიღებ სურათს, მაგრამ დღემდე არც ერთი ისე არ მაკმაყოფილებს, როგორც ჩვენი ნიჭიერი ოსტატის დავით მხეიძის გადაღებული ჩემი ორი პორტრეტი“.

„დავით მხეიძეს გააჩნია ის ოსტატური ნიჭი, რაც მას განასხვავებს სხვა ფოტოგრაფებისაგან.

¹ დღე გელენიძე, გრძნობა სინამდვილისა (ფოტოხელოვანი დავით მხეიძე), ქუთ, 1981, გვ. 11.

დავით მხეიძის მიერ გადაღებული
გალაკტიონის ფოტო

რომელნიც მხოლოდ შტამპით საზრდოობენ. გულ-
წრფელად ვმადლობ დავით მხეიძეს და ვუსურვებ
თავის ღარგში კიდევ უფრო მეტ წარმატებას. 1942
წ. 22 დეკემბერი.“

კოლაუ ნადირაძის აზრით, „ფოტოსურათი, თუ
იგი შესრულებულია შთამბეჭდავი ნიჭით დაჯილ-
დოებული ადამიანის მიერ, ხშირად ნამდვილი მხატ-
ვრული ნაწარმოების შთაბეჭდილებას ტოვებს.

პორტრეტი—მხატვრობის ყველაზე რთული და
ღრმა ფორმა—მე მიმაჩნია ფოტოგრაფიისათვის მი-
უწვდომელ სფეროდ, რადგან გადმოსცემს ადამია-
ნის სტატიურ მომენტს, ადამიანის გარეგნული
მხარის ერთი წუთით დაჭერილ ფორმას. მაგრამ
ოსტატობა არის საჭირო იმისათვის, შესძლო ისე-
თი საშუალებით, როგორიც არის ფოტო, გადმოსცე
ადამიანის პიროვნება დამაჯერებლად, მხატვრულად!

მე მიმაჩნია დავით მხეიძის დიდ მიღწევად ჩემი
მეგობრების—გიორგი ლეონიძის, გალაკტიონ
ტაბიძის, შალვა კაშმაძის და შალვა დადიანის
პორტრეტები, სადაც იგი ამულავნებს უტყუარ გე-
მოვნებას და ადამიანის შინაგანი მხარის მიგნების
უნარს. დავით მხეიძე ამას აღწევს მხოლოდ და
მხოლოდ გამახვილებული გემოვნებით და ადამია-
ნისადმი დიდი სიყვარულით. 26. 2. 1953 წ. ქუთა-
ისი“. კოლაუმ 1958 წლის 23 ნოემბერს დავითს
თავისი ლექსების რჩეული აჩუქა ასეთი წარწერით:
„საყვარელ მეგობარს დავით მხეიძეს სიყვარულით.“

იოსებ გრიშაშვილს შთაბეჭდილების წიგნში
ჩაუწერია: „ჩემო დათიკო! მე მომხრე ვიყავი იმისა,

რომ თბილისიდან არ წამოსულიყო შენი ოსტატობა...¹ მაგრამ როცა გავეცანი შენს ლამაზ მუშაობას აქ, ქუთაისში უფრო საჭირო ყოფილხარ.

მე მიყვარს ჩემს სურათებში ერთი სურათი, რომელიც შენს მიერ არის გადაღებული მეტად ორიგინალურად და როგორ გამეხარდა, როცა „ზარია ვასტოკას“ რედაქციაში ეს სურათი დაუბეჭდავთ ჩემი 40 წლის მოღვაწეობისადმი მიძღვნილ ნომერში (იხ. „ზარია ვასტოკა“, 1944 წ. 23/10/) ი. გრიშაშვილი. 1947 წლის 4 დეკემბერი, ქუთაისი“.

აღიო მირცხულავა წერდა: „...დავით მხეიძეს ვიცნობ დიდი ხანია. რამდენიმე წლის განმავლობაში ერთად ვმუშაობდით თბილისში, ლიტფონდის ხაზით... დავითი მე მიმაჩნია ქართული ფოტოსელოვნების ვირტუოზად. მის მიერ გადაღებული ფოტოსურათები თავისი შესრულებით აკვირვებს მნახველს. მის ყოველ სურათში გადმოცემულია სახეთა არა მარტო გარეგნული ნაკვთი და ფერები, არამედ შინაგანი არსიც, რაც ჩვეულებრივ ფოტოგრაფიას არ ძალუძს. ამ მხრივ მას ბადალი არა ჰყავს. იგი ჭეშმარიტად დიდ საქმეს აკეთებს, უტოვებს რა მომავალ თაობებს ჩვენი წარსულისა და აწმყოს ადამიანთა სახეებს... 18. 5.. 1954 წ. ქუთაისი“.

შალვა კაშმაძე — „ერთმა გენიოსმა მწერალმა სთქვა: „თარგმანი შუშის ხუფში მოთავსებული თაიგულიაო“. მას ხედავ, მაგრამ სურნელს ვერა

---

¹ დავით მხეიძე ერთხანს თბილისში გადავიდა სამუშაოდ, მაგრამ მალე ისევ ქუთაისში დაბრუნდა.

ჰგრძნობ... ფოტო ადამიანის სულის თარგმანია. დავით მხეიძე ადამიანის სულს თარგმნის, მაგრამ სურნელს არ უკარგავს! 5.1.1943 წელი“.

დაბოლოს, იშვიათი პიროვნება, ღრმად განსწავლული და ერუდიტი, გასაოცარი ოქროპირი, ნამდვილი ქართველი სოკრატე—იროდიონ ხანთაძე. იგი თავისი განათლებითა და ცოდნით აკადემიის წევრობას იმსახურებდა, მაგრამ ოფიციალურად მეცნიერებათა კანდიდატიც არ ყოფილა, არც სქელტანიანი წიგნები დაუბეჭდავს. ქუთაისში დაბეჯითებით ამტკიცებდნენ, რომ მას სამი-ოთხი სადოქტორო დისერტაცია აქვს დაწერილი, ოღონდ სხვებისათვისო. „მთელი ჩემი შთაბეჭდილება დავით მხეიძეზე, როგორც ფოტოხელოვნების ოსტატზე—წერდა იროდიონ ხანთაძე—შეიძლება სამი სიტყვით გამოიხატოს: „პოეტი შეჭრილია ფოტოგრაფიაში“.

რაც შეეხება თეატრს, ალბათ მის გარეშე დავითს ცხოვრება ვერც წარმოედგინა, ამიტომ იყო, რომ მარჯანიშვილისა და მესხიშვილის თეატრები მას თავიანთი დასის წევრად თვლიდნენ. ქუთაისში საგასტროლოდ ჩამოსულ მსახიობებს: სერგო ზაქარიაძეს, ვერიკო ანჯაფარიძეს, გიორგი შავგულიძეს, ან „ჩვენებს“—იუზა ზარდალიშვილს, ალექსანდრე იმედაშვილს, შალვა ხონელს, ან სხვა რომელიმეს თეატრში რომ ვერ ნახავდნენ, აუცილებლად დავით მხეიძეს მიაკითხავდნენ.

დავითი მარტო ერთი თაობის პოეტებთან ან მსახიობებთან არ მეგობრობდა. მის მეგობართა წრე შეიძლება თაობებად გავყოთ: პირველი—გალაკტი-

ონი, გრიშაშვილი, კოლაუ და ცისფერყანწელები, მეორე—მამია ასათიანი, ნიკა აგიაშვილი, გიორგი სამხარაძე, დავით კვიცარიძე, რუთა ბეროძე, დომენტი ახობაძე, ლილი ნუცუბიძე, პეტრე ბახტურიძე, შოთა ნიჟარაძე და სხვები, მესამე—ზურაბ კუხიანიძე, მსახიობებიდან: სერგო ზაქარიაძე, ვერიკო ანჯაფარიძე, იუზა ზარდალიშვილი, ალექსანდრე იმედაშვილი, შალვა დადიანი, დოდო ანთაძე, შალვა ხონელი, ანდრო მურუსიძე, ვარლამ ჩხიკვაძე, კაპია აბესაძე, თ. ღვინიაშვილი, შოთა პირველი, ვახტანგ მეგრელიშვილი, გრიგოლ ნაცვლიშვილი...

დავითს ყველა უყვარდა და დავითი ყველას უყვარდა. მაგრამ განსაკუთრებით გამორჩეული იყო დავით მხეიძისა და გალაკტიონ ტაბიძის, დავით მხეიძისა და სერგო ზაქარიაძის ურთიერთობა.

ცნობილი ჟურნალისტი დუდე გედენიძე იგონებდა: „...როცა გალაკტიონი გარდაიცვალა, დავით მხეიძე ერთხანს არ გამოჩენილა. არც დაკრძალვაზე ჩასულა თბილისში. გარდაცვალებიდან ერთი თვის თავზე მწვანე ბაზართან შემომხვდა, ველარ ვიცანი, საოცრად გამოცვლილიყო, თვალები ჩაცვენოდა, წვერი მოეშვა, დაღუულიყო, გამხდარიყო.

ნაღვლიანად ამომხედა და მითხრა:

—იცო, საქართველომ ვინ დაჰკარგა? მერე გაიგებ, წამოდი, შესანდობარი ვთქვათ.

შევედით... ერთი ბოთლი ღვინო მოითხოვა, ცრემლმომდგარმა გალაკტიონის ლექსი წარმოთქვა,

რომელიც მე მანამდე არ მომესმინა: „ცხოვრების ეტლის სადარებელი, საცაა გავა მარებელი“...

კიდევ ერთი მოგონება—„...სამოციან წლებში ქუთაისში საგასტროლოდ იმყოფებოდა რუსთაველის თეატრი—წერდა დავით მანდარია—სერგო ზაქარიძე, რომელიც დავით მხეიძის დიდი მეგობარი გახლდათ, ყოველდღე მოდიოდა მასთან სახელოსნოში, გატაცებით მოუთხრობდა მას შემოქმედებითს გეგმებზე, დავითიც გულდასმით უსმენდა მეგობარს, ხარობდა სერგოს წარმატებით, არ მახსოვს, რომელიმე საგასტროლო წარმოდგენა გაეცდინოს. ერთ დღეს, თუ არ ვცდები, „ბახტრიონში“ ქადაგის თუ ოიდიპოსის შესრულების შემდეგ, სერგო ზაქარიძე სულ მთლად დაცლილი გამოვიდა თეატრიდან, დავითი იქვე უცდიდა, მეგობარს მოეხვია და დაარიგა:

—ასე არ შეიძლება, სერგო, თავს იკლავ, ბიჭო! სერგომ ნაღვლიანად შეხედა მეგობარს და უთხრა—სხვანაირად სიცოცხლე მე არ შემიძლიაო“.

დავით მხეიძესთან თავისუფალ დროს თავს იყრიდნენ, აგრეთვე, სხვადასხვა პროფესიისა და თანამდებობის ადამიანები: იაშა სალაღიშვილი, პეტრე ბახტურიძე (კრიტიკოსი), მიხეილ ტუსკია (ფილოლოგი), მიშა ბარდაველიძე, ანტუშა საკანდელიძე (ქირურგი), ბიძინა ლოლობერიძე (მომღერალი), ბონდო იოსელიანი, ნიკოლოზ არველაძე, დავით შაუთიძე და სხვები. ამ ადამიანებს შორის გასაოცრად

---

¹ დღევანდელი, დასახ. წიგნი, გვ. 15-16.

სათუთი, უშუალო და გულწრფელი ურთიერთობა არსებობდა. მას თითქმის უხილავი ხელით მართავდა დავით მხეიძე. აქ იყო ზომიერი პურობაც, ნაზი იუმორი, ოხუნჯობა, მოსწრებული სიტყვა-პასუხი, რომლის მსგავსს იშვიათად შეხვდებოდით მთელს დასავლეთ საქართველოში.

სერგო ზაქარიაძე და დავით მხეიძე

ფოტოატელიეს პირველ სართულზე, სადაც გრძელი დივანი და რამდენიმე სკამი იდგა, საგამოფენო დარბაზი იყო მოთავსებული. სურათებს შორის ჭარბობდა დავითის მეგობარი პოეტების, მსახიობების, საერთოდ—ლიტერატურისა და ხელოვნების გამოჩენილ ოსტატთა დიდი გემოვნებით შესრულებული პორტრეტები. „მნახველებზე“ დიდი

შთაბეჭდილება მოახდინა პირველმა ასეთმა გამოფენამ—წერდა დავით მანდარია—ფოტოხელოვანი დროდადრო ანახლებდა ამ გამოფენას, ავსებდა ახალი პორტრეტებით, ამიტომ იგი ყოველთვის საინტერესო იყო“.

ამ წრეში ტრიალებდა დავით მანდარია—დავით მხეიძის უსაყვარლესი დისწული. დავით მხეიძე დავით მანდარიასათვის მარტო სისხლისმიერი ნათესავი არ ყოფილა, ის იყო დავითის სულიერი მეგობარი და მოძღვარი, რომელმაც გადამწყვეტი გავლენა მოახდინა მისი მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაზე, განსაზღვრა, როგორც თავად იტყოდა, მისი მომავალი, მისი მიზანი—ჩამდგარიყო ქართული კულტურის სამსახურში.

დავით მანდარიას უსაზღვრო გატაცება თეატრით და პოეზიით მნიშვნელოვანწილად განპირობებული იყო ბიძის გავლენით.

ცნობილი ფაქტია, დავით მანდარიას გამორჩეულად უყვარდა გალაკტიონი, ესეც სათავეს დავით მხეიძესთან იღებს. მას გალაკტიონი, ლამის, ღმერთის რანგში ჰყავდა აყვანილი. ამას ემატება ერთი „მარცხიანი“ შეხვედრა გალაკტიონთან, რომლის შესახებ დიდი სინანულით იგონებდა დავით მანდარია. მწერალი გონერ ჭეიშვილი, დავითის ნაამბობის მიხედვით, ასე გადმოგვცემს ამ ამბავს: „ბატონი დავითი ხშირად დადიოდა ფოტოსალონში ბიძასთან და ფოტოსაქმესაც სწავლობდა თურმე. ერთ დღეს წარმოსადეგი მამაკაცი შესულა მათთან.

—გალაკტიონ!—შეუძახნია დავითს.

—დავით!—ხელები გაუშლია მოსულსაც.

და გამართულა თბილი, მეგობრული საუბარი, ბატონი დავითი მიმხვდარა, ვინც იყო სტუმრად ბიძასთან და მოწიწებით დამდგარა გვერდზე.

—დღეს შენ გადაუღებ სურათს ბატონ გალაკტიონსო,—უთქვამს უფროს დავითს უმცროსისათვის.

დაბნეულა ბატონი დავითი. ფოტოსურათებს კი იღებდა, მაგრამ ამოდენა პიროვნება არასოდეს მდგარა მისი კამერის წინ. უცებ დაეკისრა დიდი პასუხისმგებლობა, აფორიაქებულა, უტრიალებია ობიექტივი. დიდხანს ვერ გაუწვალებია ფიქრებში გართული პოეტი, ერიდებოდა. როგორც იქნა, დაიჩხაკუნა სასხლეტმა. თავისუფლად ამოუსუნთქავს ბატონ დავითს, მოუწმენდია ოფლი და რომ უფიქრია, უკვე გადავრჩიო, მაშინდა გახსენებია, კამერაში ფირის გამოცვლა რომ დაავიწყდა. ერთ ფირზე ორი პორტრეტი აღიბეჭდა და ორივე გაფუჭდა, ხელახლა დაასხა თურმე ოფლი. ღმერთსაც აღარ შეეძლო საქმის გამოსწორება. ხომ ვერ ეტყოდა, ბატონო გალაკტიონ, ფირის გამოცვლა დამავიწყდა და ხელმეორედ გადაგიღებთო.

მეორე დღეს გაუმხელია ბიძისთვის წინა დღის მარცხის ამბავი. გაუმხნევებია ბიძას,—ეგ არაფერი, აწი აღარ მოგივიდეს მსგავსი რამო. ბიძამ კი გაამხნევა, მაგრამ თვითონ იწყევლიდა გაჩენის საათს. მიზნად დაუსახავს, როგორმე გამოესწორებინა

ეს უნებლიე შეცდომა“... და ქვემოთ დავინახავთ, როგორ გამოასწორა კიდეც.

დავით მხეიძის მეგობრები დავით მანდარიას მეგობრებიც გახდნენ. ეს ურთიერთობა გრძელდებოდა ბიძის გარდაცვალების შემდეგაც. ერთი საგულისხმო ფაქტი ამის საილუსტრაციოდ: 1967 წელს დაიბეჭდა ღომენტი ახობაძის ლექსების წიგნი „გულით დანახული ქვეყანა“, რომელშიაც შესულია დავით მხეიძისადმი მიძღვნილი ლექსი „საუბარი ფოტოგრაფთან“. ავტორს პირველი, ე. წ. სასიგნალო ეგზემპლარი მიუღია, დავით მანდარიას შეხმიანებია იმ დღეს, ქუთაისში სტუმრებიც ყოფილან და 27 ივლისს, მეგობრებთან ერთად, დავითის საფლავზე ასულან, დაუწყიათ ლექსების კითხვა ღომენტი ახობაძის ახლადგამოცემული წიგნიდან, პირველად ლექსი გოგი გეგეჭკორმა წაიკითხა, შემდეგ მას სხვებიც მიჰყვნენ. თვით ღომენტი დავით მხეიძისადმი მიძღვნილი ლექსით შეხმიანებია მეგობრის საფლავს. წიგნი საგულისხმო წარწერით დავითის ვაჟს, ბატონ ოთარს გადასცეს.² წარწერაში ნათქვამია: „დავითის საფლავთან გახსნილი წიგნი, პირველად წაიკითხა ლექსი გოგი გეგეჭკორმა. ისტორიას არ ახსოვს, წიგნი პირველად საფლავზე წაეკითხათ. 1967 წ. 28.7.“ ხელს აწერენ: გოგი

---

¹ გონერ ჭეიშვილი, გალაკტიონის ფოტოსურათი... კრებულში „დავით მანდარია 1921-1992“... გვ. 44-45.

² აქამად ეს წიგნი დაცულია დავით მხეიძის სახელობის მუზეუმში.

გეგეჭკორი, ტარიელ საყვარელიძე, შოთა პირველი, კაპია აბესაძე, დავით მანდარია, ე. კობახიძე, ა. იაშვილი.

დავით მანდარიას დაბადებიდან 70 წლისთავთან დაკავშირებით დავით კვიცარიძე წერდა: „...მინდა

დგანან (მარცხნიდან) ი სალადიშვილი.

ბ. ძაგნიძე. დ მანდარია. ბ ნიშნიანიძე.

სხედან ბ. ზაქარიაძე. დ. მხეიძე. ნ მოხეშვილი

მოვიგონო ბიძაშენი—დიდი ქუთათური, უაღრესად თვითმყოფადი, საყოველთაოდ ცნობილი და აღიარებული ფოტოხელოვანი, ბატონი დავით მხეიძე, ვისი ღვთიური სახე, გასაოცარი ქველმოქმედება, გასაჭირში ჩავარდნილი მოძმის გვერდში ღვომა,

განსწავლულობა და უხმაურო ღვაწლი, არამც და არამც არ უნდა მიეცეს დავიწყებას.

შენში ბიძისეული სიკეთე ანათებს საბედნიეროდ, ჩემო დავით!"¹

დავით მხეიძის ხსოვნა უკვდავყოფილია.

ქუთაისის მერის, ბატონ თეიმურაზ შაშიაშვილის 1995 წლის 23 მარტის №244 განკარგულების საფუძველზე, ქუთაისის კინო-ფოტო-ტელემატიანის მუზეუმს გადაეცა ცისფერყანწელთა ქუჩაზე მდებარე შენობა (№7), რომელშიაც ჩვენი საუკუნის 30-იან წლებში მოთავსებული იყო დავით მხეიძის ფოტოსალონი. მუზეუმს მიეკუთვნა დავით მხეიძის სახელი.

---

¹ დავით კვიცარიძე, არ ერცხვინება უკან მოხედვის, კრებულში „დავით მანდარია, 1921-1992“... გვ. 13.

პირველი ნაბიჯები დაჩოქიდიკელ ცხოვრებაში

1938 წელს, როდესაც დავითმა საშუალო სკოლა დაამთავრა, ქუთაისში უმნიშვნელოვანესი მოვლენა მოხდა—ოთხი წლის დუმილის შემდეგ, 6 ნოემბერს საზეიმოდ გაიხსნა ქუთაისის სახელმწიფო თეატრის სეზონი, ეს დღე ყველა ჭეშმარიტი ქუთაისელისათვის ნამდვილი დღესასწაული იყო. რომ წარმოვიდგინოთ ამ ისტორიული ფაქტის მნიშვნელობა, უნდა გავითვალისწინოთ, რა როლს ასრულებდა თეატრი ქუთაისის არა მარტო კულტურულ, არამედ, საერთოდ, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

„ისტორიულად ქუთაისის თეატრი იყო კერა, სადაც ცარიზმის დროს ჭირ-ვარამს ინელებდა ეროვნულად და სოციალურად უუფლებო ქართველი საზოგადოება, სადაც ღვივდებოდა დიდი პატრიოტიზმი და რევოლუციური იდეები“.¹

„ქუთაისის თეატრი ჩემი დროის ახალგაზრდობისათვის—წერდა ცნობილი მწერალი და მოაზროვნე გერონტი ქიქოძე,—რასაკვირველია, არ იყო მარტოოდენ დასვენებისა და გართობის ადგი-

---

¹ ცაყა ამირეჯიბი, მსახიობის მოგონება, თბ. 1976, გვ.53.

ლი. აქ ჩვენ ესთეტიკურ აღზრდასთან ერთად, მორალურ, პატრიოტულ გაკვეთილებსაც ვღებულობდით¹.

ქუთაისის თეატრის სათავეებთან იდგნენ: აკაკი წერეთელი, დიმიტრი ბაქრაძე, ეფრო კლდიაშვილი, კირილე ლორთქიფანიძე, კოტე მესხი და სხვები.

ქუთაისის თეატრის ძველ, მეუდრო კედლებში ბევრი ხელოვანი მოღვაწეობდა მაღალი გრძნობებითა და შემოქმედებითი წვით—ლადო მესხიშვილი, ნუცა ჩხეიძე, ვალერიან გუნია, შალვა დადიანი, ვასო აბაშიძე, ალექსანდრე იმედაშვილი, იუზა ზარდალიშვილი და მრავალი სხვა, აი, ისინი, ვისაც აღმერთებდა ქუთაისის საზოგადოება.

იოსებ გრიშაშვილი წერდა: „ქუთაისს რაღაც მიმზიდველი ძალა ახასიათებს. ჩვენი ძველი აქტიორები იქ, იმ თეატრალურ ბუდეში უფრო კარგად მუშაოდნენ. „ურიელ აკოსტას“ გავისხენებ. განა ლადო მესხიშვილმა ეს პიესა ქუთაისში არ განასახიერა? კოტე მარჯანიშვილმა იგივე „ურიელ აკოსტა“ ქუთაისში არ შექმნა და იქედან არ ჩამოიტანა თბილისში, რომ თეატრალური მაყურებელი გაეგოყებინა?“²

1928-1930 წლებში, როდესაც დავითი საშუალო სკოლაში ჯერ კიდევ დედაენას ეუფლებოდა, ქუთაისი დიდ შემოქმედებით სიხარულსა და აღტაცებას

---

¹ გერონტი ჭიჭოძე, ლადო მესხიშვილი, წიგნში „ეტიუდები და პორტრეტები“, თბ. 1958, გვ. 298-301.

² იოსებ გრიშაშვილი, ლიტერატურული ნარკვევები, თბ. 1957, გვ. 425.

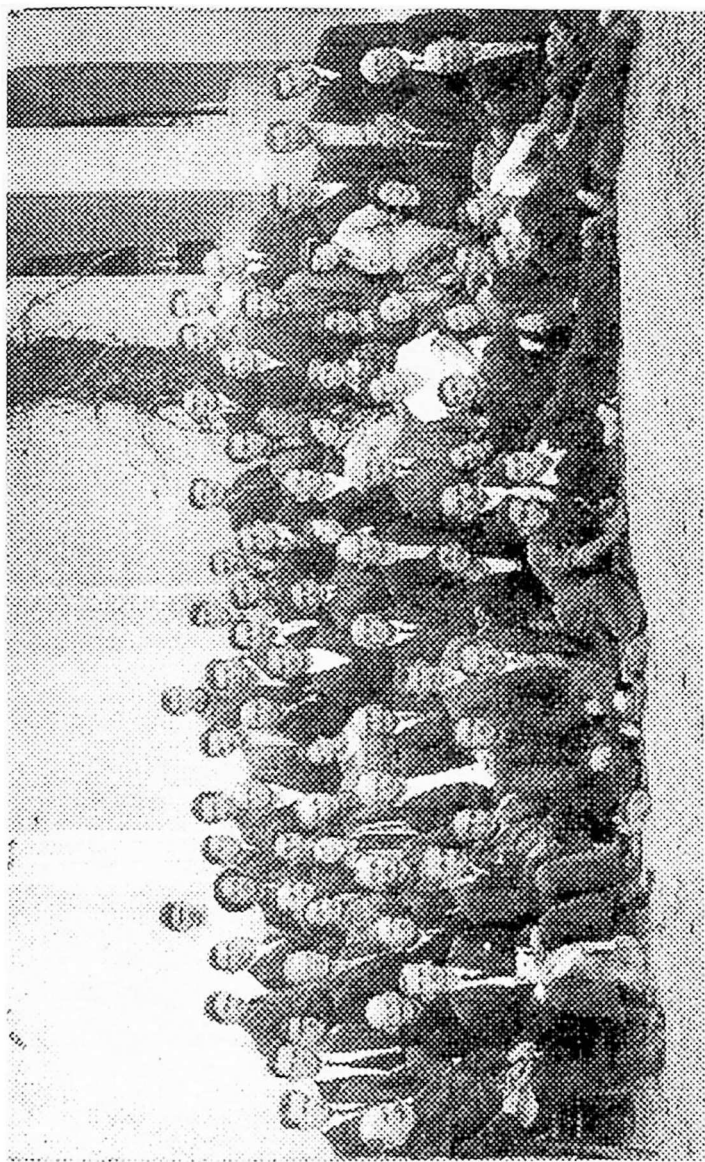
დავით მანდარიძე, 1938 წელი

ვანიცდიდა. აქ მუშაობდა ქართული თეატრის რეფორმატორი, გამოჩენილი რეჟისორი კოტე მარჯანიშვილი. ქუთაისში ჩაუყარა საფუძველი მან იმ სახელოვან თეატრს, რომელიც დღეს მის სახელს ატარებს. კოტე მარჯანიშვილის დასის მსახიობები, როგორც უკვე აღინიშნა, იკრიბებოდნენ დავით მხეიძის ფოტოსალონში, სადაც პატარა დავითიც ხშირად დადიოდა.

შემდეგ, 1934-1938 წლებში ქუთაისი უთეატროდ დარჩა. ყველა წუხდა, ყველა რაღაც არსებით და შეუვსებელ დანაკლისს გრძნობდა. დატრიალდა ქალაქის მაშინდელი ხელმძღვანელობა. საქართველოს კომპარტიის საქალაქო კომიტეტის პირველმა მდივანმა გრიგოლ ნარსიამ საქართველოს მთავრობის წინაშე დასვა საკითხი ქუთაისში სახელმწიფო თეატრის აღდგენის შესახებ. პარალელურად იგი მოლაპარაკებას აწარმოებდა კოტე მარჯანიშვილის დასის ერთ-ერთ თვალსაჩინო წევრთან, რეჟისორ დოდო ანთაძესთან, ჩამოსულიყო ქუთაისში და სათავეში ჩადგომოდა თეატრს. „გრიგოლ ნარსია რამდენჯერმე იყო ჩემთან—წერდა დოდო ანთაძე თავის მოგონებებში,—ის ძალზე სათუთად და თავმდაბლად მელაპარაკებოდა. მე უარს არ ვეუბნებოდი, მაგრამ არც თანხმობას ვუცხადებდი“.¹

1938 წელს საქართველოს სახკომსაბჭომ მიიღო დადგენილება ქუთაისში სახელმწიფო თეატრის აღდგენის შესახებ. თეატრის სამხატვრო ხელმძღვანელად დაინიშნა დოდო ანთაძე.

¹ დოდო ანთაძე, დღევანდელი ახლო წარსულის, ტ. 2, თბ. 1966, გვ. 269

ქუთაისის სახელმწიფო თეატრის დაბი, 1938 წელი

დაიწყო მოსამზადებელი სამუშაოები, მთელი ქალაქი აფორიაქდა. ყველა ცდილობდა, თავისი წვლილი შეეტანა თეატრის აღდგენის საქმეში.

თეატრის ხელმძღვანელობა შეუდგა დასის დაკომპლექტებას. დოღო ანთაძემ მოიწვია ძველი და საშუალო თაობის წარმომადგენლები: მსახიობები — ალექსანდრე იმედაშვილი, იუზა ზარდალიშვილი, შალვა ხონელი, ვალერიან ჩხიკვაძე, ანდრო მურუსიძე, ცაცა ამირეჯიბი, რეჟისორები — გრიგოლ სულიაშვილი, სერგო ოყრეშიძე, კომპოზიტორი თამარ ვახვახიშვილი.

დასში მოვიდნენ: კ. აბესაძე, თ. ღვინიაშვილი, თ. კიკნაძე, მიხ. სვანიძე, ა. კოპალაძე, შ. პირველი, ალ. ქელბაქიანი, იპ. ხვიჩია და სხვები.

განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ახალგაზრდა კადრების შერჩევას, ხელოვნებით გატაცებული მთელი ახალგაზრდობა თეატრისკენ დაიძრა, მათ შორის იყო 17 წლის დავით მანდარიაც.

უკვალოდ არ ჩაუვლია დავით მხეიძის ფოტოსალონში გატარებულ წლებს, გამოჩენილ მსახიბებთან სიახლოვეს, როცა საშუალო სკოლადამთავრებულმა დავითმა გადაწყვიტა დამოუკიდებელი ცხოვრების გზაზე გამოსულიყო, მიუხედავად მამის გარკვეული წინააღმდეგობისა, მან თეატრს მიაშურა. დავითის ამ გადაწყვეტილებაში, ჩვენი აზრით, არსებითი როლი შეასრულა იმან, რომ ქუთაისში განსაკუთრებული სიყვარულითა და პატივისცემით, მე ვიტყოდი, მოწიწებით ეპყრობოდნენ მსახიობს, იგი ლამის გმირის რანგში აჰყავდათ. ცაცა ამი-

რეჟიბი წერდა: „ქუთაისმა იცის დაფასება და სიყვარული მსახიობისა“. 1938 წელს დავითი თეატრის თანამშრომელი გახდა, 1939 წელს იგი მსახიობთა დასში ჩაირიცხა. ამას ახდენილი ოცნება შეიძლება ვუწოდოთ. დავითის დამოკიდებულებას თეატრთან კარგად გვჩვენებს მისი ჩანაწერი დღიურში, რომელიც 1946 წელს გაუკეთებია: „1938-1940 წლებში

შოთა პირველი და დავით მანდარია

ემსახურობდი თეატრში, თავიდან თანამშრომლად, 1939 წლიდან მსახიობად, თეატრი—ჩემი სიყვარული, ჩემი სული და გული, აზრებისა და მიზნების ტაძარი“. მართლაც, დავითი ისე შედიოდა თეატრის შენობაში, როგორც მართლმორწმუნე ქრისტიანი ეკლესიაში.

დავითი მთელი თავისი არსებით ჩაება თეატრის

საქმიანობაში, რომელიც დულდა და გადმოდულდა, აქ თავი მოიყარა ნიჭიერმა ახალგაზრდობამ, რომელთა შორის გამოირჩეოდნენ: შოთა პირველი, იპოლიტე ხვიჩია, ვახტანგ მეგრელიშვილი, გრიგოლ ნაცვლიშვილი, ვალერიან გვენცაძე, მარი გელაშვილი და სხვები. დავითი განსაკუთრებით დაუახლოვდა შოთა პირველს, რაც შემდეგ მათ მტკიცე მეგობრობაში გადაიზარდა. ეს ურთიერთობა არ დარღვეულა სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებამდე.

1940 წელს, საბჭოთა კავშირის სახკომსაბჭოსთან არსებულ ხელოვნების მთავარი სამმართველოს დადგენილებით, ჩატარდა თეატრალური ახალგაზრდობის საკავშირო დათვალიერება. მისი მიზანი იყო თეატრალური ხელოვნების დარგში მომუშავე ნიჭიერი ახალგაზრდა ძალების—მსახიობების, რეჟისორების, კომპოზიტორების, მხატვრების და ა. შ. გამოვლენა და წახალისება.

ქუთაისის თეატრიც ჩაება საკავშირო დათვალიერებაში. შეირჩა სამი პიესა: შალვა დადიანის „ნაპერწყლიდან“ და „გუშინდელნი“, ლენჩისა და ვოიტეხოვის „პაველ გრეკოვი“.

ქუთაისში საკავშირო დათვალიერება ჩატარდა 1940 წლის 6-8 თებერვალს. გაზეთი „ინდუსტრიული ქუთაისი“ იუწყებოდა, რომ აღნიშნულ წარმოდგენებში ძველი თაობის მსახიობებთან ერთად მონაწილეობდა 21 ახალგაზრდა სცენის მუშაკი, მსახიობი ქალები: მ. გელაშვილი, ნ. ოქრუაშვილი, და თ. ჯობაძე, ვაჟები: ვ. კინწურაშვილი, ვ. მეგრელიშვილი, ი. ხვიჩია, ი. სალადიშვილი, პ. უგ-

დ. მანდარია აზნაურის როლში
(მ. დადიანის „გუმბინდელნი“)

დ. მანდარია მლიცკელის როლში
(ძმების: ტურისა და შეინის
„გენერალური კონსული“)

რეხელიძე, გ. კოკელაძე, შ. ფულარიანი, ბ. თევზაძე, ე. იმედაძე, დავით მანდარია, ა. კალანდარაშვილი, ა. გვანცელაძე, მ. ბინიაურიშვილი და ახალგაზრდა რეჟისორი სერგო ოყრეშიძე.

8 თებერვალს გაზეთმა გამოაქვეყნა საკავშირო დათვალიერებაში მონაწილე ახალგაზრდა მსახიობების: ე. აფხაიძის, ა. გვანცელაძის, შ. ფულარიანის, ა. ვაშაკიძის, ბ. თევზაძის, მ. ბინიაურიშვილის და დავით მანდარიას ფოტოსურათები.

1938-1940 წლებში, როდესაც დავითი თეატრში მუშაობდა, დაიდგა: შექსპირის „ოტელო“, პოლიკარპე კაკაბაძის „კოლმეურნის ქორწინება“, ტურისა და შეინინის „გენერალური კონსული“, ვიქტორ გაბესკირიას „მათი ამბავი“, სანდრო შანშიაშვილის „გიორგი სააკაძე“, სერგო კლდიაშვილის „გრაფის ქვრივი“, ს. ნაიდენოვის „ვანიუშინების ოჯახი“, მ. გორკის „მტრები“ და სხვები.

1938-1939 წლის სეზონში პ. კაკაბაძის „კოლმეურნის ქორწინებაში“ დავითმა შეასრულა ერთ-ერთი კოლმეურნის, ხოლო „გენერალურ კონსულში“—მლოცველის როლი.

1939-1940 წლების სეზონში „ვანიუშინების ოჯახში“—მოქალაქის, „მტრებში“—ჯარისკაცის როლი, მონაწილეობდა თითქმის ყველა მასობრივ სცენაში.

1940 წელს ქუთაისის თეატრმა თავისი არსებობის 60 წლისთავი აღნიშნა. თეატრის დაარსების თარიღად აიღეს 1880 წელი, როცა ქართველ მსახიობთა ჯგუფმა წარმოადგინა ზურაბ ანტონოვის „მზის

ქუთაისის
სახელმწიფო
თეატრი

გ. შექსპირის

ოტელო

ბრალდება ი. შოქ. II სურ. თარგმანი: ივ. შაგალის

დადგმა: დ. ანთაძის რესპ. დამს. არტისტი.

მხატვარი: ა. სანაძე

კომპოზიტორი: თ. ვახვახიშვილი

1938-39 წ.წ. სეზონი

ქუთაისის სახელმწიფო თეატრის სპექტაკლ
„ოტელო“ პროგრამა, სადაც დ. მანდარია ოფიცრის
როლს განასახიერებდა

დაბნელება საქართველოში“. იუბილესთან დაკავშირებით თეატრმა გამოსცა წიგნი „ქუთაისის თეატრი—1880-1940“, რომლის ავტორები იყვნენ შოთა ქურიძე („წარსულიდან“), პეტრე ბახტურიძე („თეატრის აღორძინება“) და გიორგი ჯიბლაძე („ორი თეატრალური სეზონი“). წიგნის სარედაქციო კოლეგიაში შედიოდნენ: გიორგი ჯიბლაძე, ვალერიან ლალიაშვილი და იუზა ზარდალიშვილი.

წიგნი უხვადაა ილუსტრირებული. მასში მოთავსებულია დავითის, როგორც თეატრის ახალგაზრდა მსახიობის, სურათიც. დავითს ამ წიგნისათვის, რომელიც მის პირად ბიბლიოთეკაშია დაცული, საინტერესო შენიშვნები დაურთავს.

1940 წელს დავითი იძულებული გახდა საყვარელი თეატრი დაეტოვებინა, იგი არმიაში გაიწვიეს.

არმიაში

დავითი 1940 წელს სავალდებულო სამხედრო სამსახურში გაიწვიეს. მეორე მსოფლიო ომი, რომელიც 1939 წელს დაიწყო, თანდათან ღვივდებოდა და ფართოვდებოდა. ევროპაში საომარი ოპერაციები მიმდინარეობდა, განსაკუთრებით დაიძაბა ვითარება შორეულ აღმოსავლეთში, სადაც ფაშისტური გერმანიის სამხედრო მოკავშირემ—იაპონიამ, საბჭოთა კავშირის საზღვარზე თავი მოუყარა დიდძალ სამხედრო ტექნიკას, კვანტუნის რაიონში კი განალაგა საომრად გამზადებული მილიონიანი არმია.

ახლადგაწვეული ჯარისკაცი გაგზავნეს შორეულ აღმოსავლეთში, სადაც მან ექვსი წელი დაჰყო.

დავითი იძულებით მოწყდა თავის საყვარელ საქმეს, თავის სათაყვანებელ თეატრს, სადაც შემოქმედებითი ცხოვრება ჩქეფდა. ახალბედა ჯარისკაცი მწვავედ განიცდიდა სამშობლოდან, ქუთაისიდან, ოჯახისა და მეგობრებისაგან შორს ყოფნას. სამშობლოს მონატრება და ამით გამოწვეული სევდა, დაუძლეველი ნოსტალგია წითელ ხაზივით გასდევს დავითის არმიაში ყოფნის დროინდელ დღიურებს.

1940 წლის ზამთრის ნახევარი მან შორეული აღმოსავლეთის ქალაქ სუჩანის მახლობლად, სამ-

შენებლო ბატალიონში გაატარა. საშინელი ყინვა, მოუწყობელი ყაზარმა, უმკაცრესი ღლის რეჟიმი და კლიმატი უჩვეულო იყო სამხრეთში გაზრდილი და თეატრიდან წამოსული ახალგაზრდისათვის. კლიმატის სიმკაცრე ცოტათი შეარბილა მეთაურებისა და ბატალიონის მეომრების გულთბილმა შეხვედრამ.

შემდეგ 32-ე მეტყვიაფორქვევეთა დივიზიაში გადაიყვანეს და რვა თვე საღვურ რაზდოლნიას მახლობლად გაატარა.

სამხედრო წვრთნა, დიდი ხნით ღია ცის ქვეშ ყოფნა ზამთარში, განგაში.

1941 წლის 22 ივნისს გერმანიამ ომი დაიწყო საბჭოთა კავშირთან. მდგომარეობა შორეულ აღმოსავლეთში კიდევ უფრო დაიძაბა, გამკაცრდა სამხედრო რეჟიმი.

უნარიანი და ზრდილი ჯარისკაცი პოლკის სკოლაში გაგზავნეს, სადაც ორ თვეს დაჰყო და უმცროსი მეთაურის თანამდებობა მიიღო.

1942 წელს ვლადივოსტოკის ოფიცერთა სამხედრო სასწავლებელში გაგზავნეს. ხუთი თვის შემდეგ სასწავლებელი დაამთავრა, ოფიცრის წოდება მიიღო და საზღვარზე, მეტყვიაფორქვევეთა ოცეულის მეთაურად განაწესეს. ამავე წელს დავითს სამსახური მოუხდა 116-ე და 118-ე ათასეულებში, შტაბში, სასაზღვრო-სამეთვალყურეო პუნქტში—უფროსად.

საზღვარზე ცხოვრება მოულოდნელობითა და ხიფათით არის სავსე. დღიურებში დავითი მოგ-

ვითხოვდა: „1942 წელი. მორიგე ვარ საზღვარზე. ღამის 3 საათია, წავედი საზღვრის დასათვალიერებლად. ბილიკზე მესაზღვრეებს შეეხვდი. სიგნალები გავცვალეთ. ისინი სხვადასხვა აღმოჩნდა. ატყდა საშინელი სროლა, 20 კმ. მანძილზე ყველა მესაზღვრე და საზღვარზე განლაგებული ჯარის ნაწილები ფეხზე დადგა. საბედნიეროდ, მსხვერპლი არ ყოფილა. დამნაშავეები იყვნენ მესაზღვრეთა ოფიცერი და ჩვენი ასეულის მორიგე“.

დავითი—ოცეულის მეთაური, უდიდესი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა თავისი მოვალეობის შესრულებას. საქმე იმაშია, რომ იგი ხელმძღვანელი, უფროსი იყო და ორი ათეული ახალგაზრდის ბედი ეხარა. მას მთელი სიცოცხლის მანძილზე შერჩა სკოლიდან გამოყოფილი გულისტკენა ზოგიერთი მასწავლებლის უტაქტობისა და მოსწავლეებისადმი არაპედაგოგიური დამოკიდებულების გამო. დავითის დღიურებში ვკითხულობთ: „შენს გარშემო მყოფ ადამიანთა შორის ავტორიტეტი რომ გქონდეს, ნამდვილი, ყოველმხრივ განვითარებული და გათვითცნობიერებული, მკაცრი, მაგრამ სამართლიანი უნდა იყო, ზედმიწევნით უნდა იცოდეს არა მარტო შენი საქმე, არამედ იმ ადამიანთა სულიც, ვინც შენს გვერდითაა, საჭიროა, გქონდეს მათთან მჭიდრო კავშირი და უნარი, მიუდგე მათ“. ჩანაწერი 1946 წლითაა დათარიღებული, მაგრამ ვინც დავითს იცნობდა, კარგად მოეხსენება, რომ ეს პრინციპი მთელი მისი ცხოვრების საფუძველთა საფუძველი იყო.

ჯარისკაცული ცხოვრება მიდის. ყაზარმის დღის წესრიგი ასეთია: დილის 7 საათზე ვარჯიში, შემდეგ საუზმე, რადიოსთან უკანასკნელი ცნობების მოსმენა, 6 გაკვეთილი მებრძოლესთან, სადილი, დასვენება, ე. წ. მკვდარი საათი, კვლავ ორი საათი მებრძოლესთან მეცადინეობა, ვახშამი, საუბარი მებრძოლესთან ან გართობა, ძილი.

1943 წლის 3 მარტს დავითის ამხანაგმა, მიშა სედელცოვმა ცოლი ითხოვა, ამასთან დაკავშირებულ მეგობრულ სადილზე დავითს ერთი ოფიცრის ცოლი ეუბნება (ალბათ, ბრგე ქართველი ვაჟკაცი ქალს თვალში მოუვიდა)—დავით, რატომ არ შეირთე ეს ქალი, ნამდვილად შენ შეგეფუერებოდაო. დავითმა არამკითხე მოამბეს უპასუხა: „ჯერ ომია და რა გვეცოლება, ასეთ პირობებში ცოლის შერთვას არ ვაპირებ, შემდეგ, რასაკვირველია, ქალს შევირთავ, მაგრამ აქ კი არა“.

30 ივნისს დავითი კვლავ საზღვარზეა. შელაპარაკება მოსვლია არტილერიის უფროსთან უცენზურო სიტყვების ხმარების გამო. ამ უკანასკნელს რამდენჯერმე ბოდიში მოუხდია.

რატომღაც დავითი წერდა: ამ თვეში გრძნობა უსიცოცხლოა (ხაზგასმა დავითისაა).

აგვისტოს თვე. თხილი და ბოსტნეული. 15 აგვისტოდან 20-მდე გადაუღებლად წვიმდა. შემდეგ გადაიკარა, 27 აგვისტოს კვლავ წვიმა დაიწყო, დავითი, ოთხ მებრძოლესთან ერთად, საზღვრის დასათვალიერებლად წავიდა. კუნაპეტი ღამე იყო. თვალში თითხ ვერ მიიტანდი. ამხანაგები ერთმა-

ნეთს ვერ ხედავდნენ. სულ 12 კმ. გაიარეს და ისე საშინლად დაიღალენ, თითქოს 50 კილომეტრზე ევლოთ. ოღრო-ჩოღრო გზებმა ნერვები დაუწყვიტათ.

27 აგვისტოს დიდი წყალდიდობა დაიწყო. მიმოსვლა შეწყდა. სურსათ-სანოვაგე გამოიღია. დაიწყო ხელუხლებელი მარაგის ხარჯვა.

1 ოქტომბერს დავითი კომუნისტური პარტიის წევრობის კანდიდატად მიიღეს. დღიურებში ამის შესახებ მხოლოდ ეს ერთი წინადადებაა. ნიშანდობლივია. იმ ეპოქის სულისკვეთებას თუ გავითვალისწინებთ, ამ ფაქტს სხვაგვარი აღნიშვნა ჭირდებოდა.

13 ოქტომბერს, ძველი რუსეთის ჯარის ადათის მიხედვით, ოფიცერთა საღამო ჩატარდა. დავითი მას ვერ დაესწრო იმის გამო, რომ საზღვარზე იყო და პოსტის დატოვება არ შეიძლებოდა.

31 ოქტომბერს, სამხედრო ნაწილის კლუბში ნახა მიხეილ ჭიაურელის მიერ გადაღებული „გიორგი სააკაძე“, პირველი სერია. მის თვალწინ გაირბინა ქართველი ხალხის ისტორიის გმირულმა, და ამასთან ერთად, ტრაგიკულმა სურათებმა. ქართველი მსახიობები: აკაკი ხორავა, აკაკი ვასაძე, სერგო ზაქარიაძე, ვერიკო ანჯაფარიძე და სხვები, რომელთა უმრავლესობას დავითი თავისი ბიძის ფოტოსალონში შეხვედრია, ახლა თითქოს ამ შორეთსა და უცხო გარემოში მასთან სტუმრად მოსულიყვნენ.

ფილმისაგან მიღებულმა შთაბეჭდილებებმა

ააფორიაქა, სამშობლოს ნახვის სურვილი კიდევ უფრო გაუძლიერა, დავითს დღიურში ჩაუწერია: „...ენახე გიორგი სააკაძის პირველი სერია. წარმოიღვინეთ ჩემი სინარული—ოთხი წლის შემდეგ, სამშობლოდან შორს, სადაც ქართველი შენს მეტი სხვა არავინაა, ხედავ ქართველ გმირებს. როგორ სასიამოვნო და ამაღელვებელი იყო ეს ჩემთვის“.

1 ნოემბერს თავის მებრძოლებთან ერთად მონაწილეობს ასეულებს შორის გამართულ შეჯიბრებებში—ჯერ ნალმმტყორცნობაში, შემდეგ კი სპორტულ გადასვლაში—კროსში. დავითის ოცეულმა ცუდ ამინდში, 50 კმ-იანი რთული რელიეფი 7 საათსა და 40 წუთში გაიარა. ოცმეთაურის აზრით, ეს იყო ერთ-ერთი ყველაზე რთული გადასვლა, რაც კი უკანასკნელ ხანებში აქ ჩატარებულა. დავითი თავის მებრძოლებს გამარჯვებისაკენ მოუწოდებდა. ისინიც ძალ-ღონეს იკრებდნენ, ეცემოდნენ, მაგრამ კვლავ ფეხზე დგებოდნენ და გამარჯვების დაუოკებელი სურვილით წინ მიისწრაფოდნენ ფინიშისაკენ. აი, მის გვერდით მებრძოლი დაეცა, დავითი მივიდა, იარაღი გამოართვა და ეკითხება: „როგორაა, ამხანაგო ინოზემცევ, საქმე?“ „თავი მიბრუნის, ვერაფერს ვხედავ“—პასუხობს იგი და კვლავ ეცემა, მაგრამ მერე ძალას იკრებს, წამოდგება და ერთ-ერთი პირველი მიდის ფინიშთან.

დავითს 1944 წლის იანვარში თავის დღიურში ჩაუწერია: „საინტერესო სადამო იყო. 3 წელია საერთოდ არ გვენახა ქალი (არ გაგიკვირდეთ) და

თუ გვენახა, შორიდან, საზღვრის ახლოს მცხოვრებთა შორის. და აი, მოვედით ზურგში ოფიცერთა კრებაზე. შემდეგ კინოფილმი უჩვენეს ოფიცრებისა და მათი ცოლებისათვის. მეგობარი კოვალენკო და მისი ცოლი მემასხრებიან, ითხოვეო ქალი, აი, თუნდაც ჩვენი მალინა, მათ მხარი აუბა პუგაჩოვმაც.

დ. მანდარია. 1942 წელი

როცა დარბაზში შევედი, ფილმი დაწყებული იყო. ბნელოდა. პუგაჩოვი ადგა და თავის ადგილზე დამსვა. რამდენიმე ხნის შემდეგ მოვიხედე და ვხედავ, ჩემს გვერდით სწორედ ის ქალი—მალინა ზის“.

დავითი „ვეფხისტყაოსნის“ იდეებზე გახლდათ აღზრდილი. მისთვის, ქართველი ახალგაზრდა კა-

ცისათვის, პრინციპულად მიუღებელი იყო ჩაბნელებულ კინოდარბაზში ქალთან ბლლარძუნი, ეს ჩვენი კომენტარი. ასლა თვით დავითს მოეუსმინოთ: „...გულზე ცეცხლი მომეკიდა, რაღაც ქართულმა სიამაყემ ამიტანა. ჩემი თხოვნით, გვერდით მჯდომ მეგობარს ადგილი გავუცვალე, იგი კი, მის მახლობლად ქალი რომ დაინახა, „შეტევაზე გადავიდა“. ჩემი აზრით, როგორც კანტი ამბობს, მამაკაცი ყოველთვის უნდა იდგეს თავის სიმაღლეზე, რომ ავტორიტეტი არ შეებღალოს, ხოლო ქალი წყნარი უნდა იყოს და თავის საუნჯეს გაუფრთხილდეს, რომ არ დაკარგოს“.

ეს ერთი, მეტად საყურადღებო დეტალია დავითის ხასიათისა.

დავითის აზრით, 1944 წელი ყოველგან და ყოველმხრივ გაცილებით უკეთესი იყო, ვიდრე 1943.

1944 წლის 1 მარტი. დავითს ჩაუწერია—ჩემი მონაცემებია: წონა 83 კგ, სიმაღლე—185 სმ, გულმკერდის შემოწერილობა—94 სმ.

28 აპრილს დავითი გენერალმა გამოიძახა და მადლობა გამოუცხადა ოცეულის საუკეთესო მომზადებისათვის.

10 თვის განმავლობაში, 8 შეჯიბრიდან, დავითმა და მისმა ოცეულის ჯარისკაცებმა 8 პირველი ადგილი დაიკავეს. ნაწილის უფროსმა გადაწყვიტა, იგი დროებით მოეხსნა შეჯიბრებიდან, რომ სხვა მონაწილეებს ხალისი არ დაეკარგათ. დავითის ოცეულის მებრძოლეები შემოთდნენ. მათ გულწრფელად შეუყვარდათ მკაცრი, მაგრამ სამართლიანი,

მუდამ მათი დამცველი და გვერდში მდგომი უფროსი, არც დავითს სურს სხვაგან გადასვლა. მასაც შეუყვარდა თავისი ოცეული, რომელიც რამდენიმე ხნის წინათ ჩაიბარა, როგორც ერთ-ერთი მოუწესრიგებელი და დაბალი მომზადების ერთეული, ახლა კი, მისი ენერგიული, ბეჯითი და სისტემატური მუშაობის შედეგად, იგი ათასეულში და მთელს სამხედრო ნაწილში, მოწინავე და სანიმუშოა.

1944 წლის 28 ოქტომბერს დავითმა პარტიული ბილეთი მიიღო. აქაც მხოლოდ ერთსტრიქონიანი ჩანაწერია დღიურში. სამაგიეროდ, ვრცლად მოგვითხრობს ოფიცერთა საღამოს შესახებ. დავითი წერდა: „ოფიცრის საღამო უნდა ჩატარებულიყო არაყის გარეშე, გადავწყვიტეთ, არაყი გვეყიდა და საღამოს წინ დაგველია, ასეც მოვიქცეთ. საღამოს წავედით ბატალიონისაკენ. ხიდთან რომ მივედით, ჩემი მეგობარი—ლიონია მეუბნება: „კომანდუიუში, დავლიოთ“, „დავლიოთ“.—დავეთანხმე მეც... დავლიეთ ერთი, ორი, სამი და 500 გრამიც გაქრა. „ყოჩაღ, მარშალ“—მეუბნება კუზნეცოვი, ყველამ დავლიეთ. მე ამხანაგები ხუმრობით „კომანდუიუშსა“ და „მარშალს“ მეძახდნენ, ან კიდევ, დავით ილიჩს, გვარს კი არასოდეს, თუმცა ეს არმიაში გავრცელებული წესი იყო.

საღამოს, ვახშმის შემდეგ, ცეკვა-თამაში გაიმართა, ორი დღე მხიარულად გავიდა. მაგრამ ის ფიქრი, რაც ხუთი წელია თავში ქრონიკულ ავადმყოფობასავით შემიძვრა, ახლაც არ მასვენებს—ჩე-

მი სამშობლო, მასზე ვფიქრობ. ირგვლივ მხიარუ-
ლებაა, მაგრამ ჩემთვის საშინელი მარტოობა და
მოწყენილობაა, რადგან მაინც ის მიყვარს, რაც
თავიდან შევიყვარე:

„ცა ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტო,
სულის ჩამდგმელო მხარეო,
შენი ვარ, შენთვის მოეკედები,
შენზედვე მგლოვიარეო.“

მაგრამ სამხედრო სამსახური სხვას მოითხოვს.
ვემზადებით ომისათვის. 1945 წლის 23 თებერვალი,
ნაწილის უფროსმა მადლობა გამომიცხადა
მებრძოლებისა და პირადად კარგი მომზადებისათ-
ვის. 1945 წლის აპრილი. მივიღე უფროსი ლეიტე-
ნანტის წოდება, 1 მაისი არყის სმით აღვნიშნეთ.

9 მაისი. დასრულდა ომი გერმანელებთან, აღმო-
სავლეთის საზღვარზე სტიქიურად ატყდა საშინე-
ლი სროლა, ყველა ისროდა, მათ შორის მეც.
იაპონელები შეშინდნენ და საბრძოლო ადგილები
დაიკავეს. ათი დღის განმავლობაში თვალყურს ვა-
დევნებდით მათ მოძრაობას.

14 მაისი. სახლში სურათები გავაგზავნე. მაისსა
და ივნისში დიდი მზადებაა, განსაკუთრებით—შე-
ტევის დარგში. მე ვცხოვრობ, როგორც აქამდე,
საზღვრიდან ერთი კილომეტრის დაშორებით. მთლი-
ანად საბრძოლო მზადყოფნაში ვართ. ჩემი სამეთ-
ვალყურეო პუნქტიდან კარგად ჩანს მანჯურიის
შავ მიწაზე აგებული იაპონელთა სიმაგრეები,

გახშირდა საწვრთნელი მეცადინეობები. არის მსხვერპლი, ყველგან თოფის წამლის სუნია.

II ივნისი. ერთი ეფრეიტორი (უდანოვი) შეეცადა არ შეესრულებინა ჩემი ბრძანება, მცირე სასჯელით და ძირითადად ახსნა-განმარტებით, ყველაფერი მოგვარდა, ეფრეიტორმა ბრძანება შეასრულა. უკვე აშკარად ლაპარაკობენ, რომ იაპონიასთან ომი გვექნება“.

ჯერ კიდევ 1945 წლის თებერვალში, როგორც ცნობილია, ანტიფაშისტური კოალიციის მონაწილე სამი დიდი სახელმწიფოს მეთაურთა ყირიმის კონფერენციაზე, საბჭოთა კავშირმა ვალდებულება იკისრა, ჩაბმულიყო იაპონიასთან ომში ევროპაში საომარი ოპერაციების დამთავრებიდან 3 თვის განმავლობაში, ეს გადაწყვეტილება დაადასტურა, აგრეთვე, პოტსდამის კონფერენციამ 1945 წლის ივლის-აგვისტოში.

იაპონიასთან ომში ჩაბმის წინ საბჭოთა კავშირის უმაღლესმა მთავარსარდლობამ შორეულ აღმოსავლეთში დამატებით გადაისროლა 27 დივიზია და 12 ბრიგადა. ამის შედეგად აქ განლაგებული საბჭოთა ჯარების რაოდენობამ 1,6 მილიონი კაცი შეადგინა, შეიქმნა სამი—ბაიკალისპირეთის, შორეული აღმოსავლეთის პირველი და შორეული აღმოსავლეთის მეორე ფრონტი.

დავითის შენაერთი შევიდა შორეული აღმოსავლეთის პირველი ფრონტის შემადგენლობაში (სარდალი—საბჭოთა კავშირის მარშალი კ. ა. მერეც-

კოვი, სამხედრო საბჭოს წევრი—გენერალ-პოლკოვნიკი ტ.ფ. შედიკოვი, შტაბის უფროსი—გენერალ-ლეიტენანტი ა. ნ. კრუტნიკოვი).

20 ივნისს საზღვარი დაათვლიერა ფრონტის სარდალმა კ. მერეცკოვმა. მას თან ახლდნენ: გენერალ-პოლკოვნიკი ი. ჩისტიაკოვი და გენერალ-პოლკოვნიკი ტაშეტიკოვი. დავითი პატაკით წარუდგა მარშალ კ. მერეცკოვს. მან დაათვალიერა მდებარეობა, გაეცნო საბრძოლო ნაწილების მზადყოფნას და კმაყოფილი დარჩა.

„8 აგვისტოს საბრძოლო ბრძანება მივიღეთ—ვკითხულობთ დავითის დღიურებში,—დღის 3 საათია. ყოველნაირად ვემზადებით საომარი ოპერაციებისათვის. ცეცხლი უნდა გაგვეხსნა იმ ოთახიდან, სადაც მე და შარაევი ვცხოვრობდით. იქვე იდგა ქვემეხები და ნაღმტყორცნები. შარაევის წინადადებით, დავიწყეთ ყველაზე საჭირო დოკუმენტებს გარდა „ზედმეტი“ ქაღალდების დაწვა. ყველაზე ძვირფასი, რაც დავწვი, წერილები იყო. კვლავ გულდასმით წავიკითხე ყოველი მათგანი, გავიხსენე ჩემი ცხოვრების ბევრი სასიამოვნო თუ სევდიანი მომენტი და დავწვი 5 წლის მანძილზე სათუთად ნაგროვები და ნალოლიავეები წერილები: მშობლებისაგან, ძმისგან, დებისგან, ნათესავებისგან, მეგობრებისგან, ამხანაგებისგან. ვიდრე ეს წერილები მქონდა, სამშობლოსთან, ჩემიანებთან ახლო კავშირს ვგრძნობდი. როდესაც ძალიან მომენატრებოდა საქართველო, ქუთაისი, დედა ან მამა, დები

ან საყვარელი ძმა, ამოვიღებდი წერილებს, მერამდენედ გადავიკითხავდი მათ და მოწყენილობაც დროებით უკან იხევდა. ახლა კი, სულ რამდენიმე წუთში დავწვი ისინი, გულზე საშინელი სევდა შემომაწვა. თითქოს გაწყდა კავშირი ჩემსა და საქართველოს შორის.

დამთავრდა ამდენი წვრთნა, მეცადინეობა და მზადება. ახლა ომი იწყება“.

საომარი ოპერაციების დაწყების წინ დავითმა მიიღო ცნობა ძმის—გიორგის ტრაგიკულად დაღუპვის შესახებ.

დავითის ძმამ—გიორგი ილიას ძე მანდარიამ წარმატებით დაამთავრა ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტი და ერთხანს მასწავლებლად მუშაობდა ქუთაისის რაიონის სკოლებში. დავითის არმიაში გაწვევის შემდეგ სამუშაოდ გადმოვიდა ქუთაისში. იყო ნიჭიერი და დიდი იმედების მომცემი ახალგაზრდა, გატაცებული მხატვრობით და პოეზიით. გიორგის ნახატები ახლაც ინახება დავით მანდარიას ოჯახში.

ძმის დაღუპვის ამბავს მამა ატყობინებდა.

„ჩემო ნუგეშის მომცემო შვილო, დავით—წერდა იგი,—იყავი მუდამ კარგად, ღლეგრძელი და ჯანმრთელი. შენ, შვილო, ჩვენი ამბავი დაგაინტერესებს. ბედმა გვარგუნა დიდი მწუხარება, რას იზამ, ბედისწერა ასეთი ყოფილა, მწარეა სინამდვილე. დავკარგეთ ჩვენი შვილი—გიორგი. უბედურება მოხდა შემდეგ დროსა და გარემოებაში—26 ივნისს ახალი სტილით, დილით, სამშაბათს, ქუთაისს თავს

დაატყდა სტიქია. ქარიშხლისა და კოკისპირული წვიმების შედეგად ქუჩები მთლიანად წყალმა დაფარა. ამ დროს გიორგი აბრეშუმის ძაფსაღები ქარხნიდან სახლში ბრუნდებოდა. შემთხვევით ნაცნობი მძღოლი შეხვედრია, მანქანაში ჩაესვა და წამოეყვანა. წერეთლის ქუჩაზე მდებარე აფთიაქთან მოხდა ავარია, გიორგი მძიმედ დაშავდა. სასწრაფოდ საღორიის საავადმყოფოში მიიყვანეს. ორი საათი იცოცხლა. დედაშენმა ცოცხალს მიუსწრო. დავასაფლავეთ პირველ ივლისს. დავით! მიიღე ეს სამწუხარო ცნობა და გახსოვდეს ბრძენის სიტყვები: „ჭირსა შიგან გამაგრება ასრე უნდა, ვით კვიტკირსაო“. შენ, დავით, მხედარი—რაინდი და ქართველი ხარ და ამიტომ ამ ამბავს გონივრულად შეხვდი. არ გადააჭარბო, იქონიე ზომიერება, მოთმინება. რას იზამ, ასეთი ყოფილა მისი ბედი... მე, შვილო, ვაჟკაცურად შევხვდი ამ ამბავს. დავაიმედე დედაშენი და შენი დები თამარი და ეთერი. შენ, როგორც სამხედრო პირს, მეტი გამძლეობა შეგფერის, დარდს თავი არ დააჩაგვრინო. დადგება დრო და ვნახავთ ერთმანეთს. იყავი მედგრად. შენი მამა ილია მანდარია.“

თავზარდამცემი იყო ეს ცნობა დავითისათვის. „ყველაზე მძიმე წუთები ჩემს ცხოვრებაში—ვკითხულობთ მის დღიურებში,—ყველა, ვინც იცის, რა არის ხუთი წლის უნახავი ძმის დაკარგვა—გამიგებს. ყველა ის, ვინც იცის, რა არის ომის დაწყება, და ასეთ დროს ცნობის მიღება ძმის ტრაგიკულად დაღუპვის შესახებ, გამიგებს.

ყველა, ვინც იცის, რა არის ბრძოლაში ოფიცერი მეომრებისათვის—გამიგებს. უკვე სამი დღის უძილარს, ძილიც სულ დამავეწყდა თუ არსებობს. მთელი ღამე მებრძოლესთან ვიჯექი. გახურებულ სახის კანზე ცრემლები იქვე, თვალებთან შრებოდა და ორთქლდებოდა.

ღამის 1 საათზე თვითმფრინავებმა მოქმედება დაიწყეს. მეც მებრძოლესთან წავედი, რომ გამემხნეებინა ისინი“.

9 აგვისტოს დაიწყო ომი იაპონიასთან, შორეული აღმოსავლეთის პირველი ფრონტის ჯარებმა იაპონელებს შეუტოეს ხარბინ-გირინის მიმართულებით. საომარი ოპერაციები ძირითადად გაიშალა მანჯურიასა და კორეაში.

მივყვეთ დავითის დღიურებს: „დაიწყო ომი. დღით ადრე დაიწვა მტრის სამეთვალყურეო პუნქტი. ბრძოლა გადავიდა სიღრმეში, მთაგორიან ტერიტორიაზე. 10-11 აგვისტოს, მთელი ღამით მივიწვედით წინ. შვიდი დღეა თითქმის არ გვიძინია. ყოველდღიურად, დაახლოებით, 50 კმ-ს გავდივართ, გავიარეთ სკლადეში, ლეახაშანი, ხუნჩუნი, იანძზი. მე, როგორც ასმეთაურს, ტრანსპორტი მჭირდება, მაგრამ არ არის, ამიტომ ძნელი მგზავრობა მოგვიხდა, მაგრამ სხვებზე უკეთესად და თითქმის უმსხვერპლოდ.

გათავდა ომი. ჩვენ იანძზში ვართ. დიდი ქალაქია, სადილის შემდეგ ამხანაგებთან ერთად წავედი თავისა და წვერის გასაპარსად. შევედით ერთ საპარიკმახეროში. დავიწყეთ წვერის პარსვა. მანჯური-

ელი პარიკმახერი მანიშნებს მივეყრდნო სკამს, რომელიც შეიძლება პორიზონტალურად დააყენო და წვერი ნახევრადმწოლარ მდგომარეობაში გაიპარსო. მე რუსულად ვეუბნები, ჩვენებურად გამპარსე, მჯდომარე-მეთქი. იგი დამემორჩილა, მაგრამ შეშინებულია, ჩემი მეგობარი ანიშნებს—ფრთხილად, სახე არ გაუკაწრო, თორემ ერთი შემოკვრით სულს გაგაფრთხოვინებსო. მართლაც პარიკმახერმა კისერი ოღნავ გამიკაწრა. იგი საშინლად შეშინდა, აცახცახდა. მოიტანეს ბამბა, იოდი, სუნამო... ათიოდე პარიკმახერი გარს შემომეხვია. მერე სათითაოდ ჩუმად გაიპარნენ. ჩემს პარიკმახერს რუსულად ვეუბნები—არაფერი არაა საჭირო, განაგრძეთ პარსვა-მეთქი, მაგრამ შიშისაგან აცახცახებულმა ვერ შეძლო და გაიპარა. ბოლოს მოვიდა მთავარი პარიკმახერი, რომელმაც დაამთავრა წვერის გაპარსვა. ვაწვდი ათ მანეთს 5-ის ნაცვლად. ის კი სულ არ ღებულობს, მანიშნებს, კისერთან სისხლი გამოგივიდათ და ამიტომ არაა საჭიროო. ფული ძალით დავუტოვე და საპარიკმახეროდან გამოვედი. ასე დამთავრდა ჩემი წვერის გაპარსვის ისტორია.

2 სექტემბერი. გამოვედით იანძხიდან ცხენებით. 10 სექტემბერს ჩვენს მიწა-წყალზე ვიყავით.

ვერ წარმომედგინა, თუ უკან დაბრუნება მომიხდებოდა ძველ ადგილებში, ისევ საზღვარზე მოვიდოდი და ისევ მოწყენილობა იქნებოდა.

ისევ სამშობლო მიდგას თვალებში. ამხ. სტალინის მადლობა მივიღე. ორჯერ ვიყავი წარდგენილი ჯილდოზე, მაგრამ საქმე ბოლომდე ვერ მივიდა.

ერთი თვის მანძილზე ფეხით და ცხენით გავიარეთ 1000 კმ-ზე მეტი. 21 სექტემბერს იაპონიიდან წამოყვანილი ცხენი საგუშაგოს უფროსის მოადგილეს ვაჩუქე.

7 ნოემბერი. ოფიცრების საღამო ჩატარდა. ყველანი დავთვერით, იყო ცეკვა-თამაში. მე ყველა მეხვეწებოდა, მაგრამ არ მითამაშნია.

მოხდა სასაცილო ამბავი. არაქმა თავისი ქნა. ერთი ჩემი ამხანაგი—მიხეილ მახსავეი ოფიცრის ცოლს გაეხუმრა—ცხირსახოცი წაართვა. ეს ქმარმა შეამჩნია და შეიქნა გაწევ-გამოწევა. ციკვა შეწყდა. მესმის ჩემი ამხანაგის ყვირილი. შევევარდი არეულობაში, მივყარ-მოვყარე ყველა აქეთ-იქით. კომისარს კისერში მოვკიდე ხელი და სხვა ადგილზე გადავსვი, მივალწიე ამხანაგამდე და ვეუბნები —რა გაყვირებს, მითხარი და ვისაც გინდა გავუსწორდები-მეთქი. მან იცოდა ჩემი ხელის ძალა, სწრაფად გამომეჭიმა და მითხრა—„მესმის ამხანაგო სარდალო“. „კმარა“—უთხარი მე და ჩხუბიც დამთავრდა“.

ამასთან დაკავშირებით დავითი ერთ ფაქტს იგონებს: ყოველთვის ჩემი ტოლი ამხანაგები მეჭიდებოდნენ იმის იმედით, რომ წამაქცევდნენ და მერე ამით ეტრაბახათ, თუმცა ვერავის დააჯერებდნენ, რომ ეს ასე მოხდა.

ერთხელ ორი ამხანაგი ერთდროულად დამეჭიდა. მე მსუბუქად ვიგერიებდი, მაგრამ ორს მესამეც დაემატა და მეც უფრო ენერგიულად დავიწყე მოქმედება. ხელში სენკა მომყვა, ავიყვანე და ვისრო-

ლე ერთი ოთახიდან მეორეში, იატაკზე დაეცა, თავი გაიტეხა და სისხლი წასკდა. ადგილზე გავქვავდი. თავი დიდ დამნაშავედ ვიგრძენი, რადგან ასეთი სურვილი სრულებით არ მქონია, ორი დღე დარცხვენილი დავდიოდი იმის ფიქრით, რომ უძლურს ჩემი ძლიერება დავუმტკიცე. მერე თვით სენკა მოვიდა და მითხრა—არაფერია, ჩემი ბრალი იყო. ჩვენ ისევ მეგობრები დავრჩით.

ცოტა ადრეც (1943 წ.) დავითს ჩაუწერია: „ერთ ოთახში შვიდი ოფიცერი ვცხოვრობთ. ზამთარია და ოთახში ცივა. მართალია, ღუმელი ანთია, მაგრამ თბილა მის ახლოს, მოშორებით კი ცივა, ძალიან ცივა, რომ გავხურებულიყავით, ერთმანეთს ვეჭიდებოდით და კრივის ილეთებსაც ვიყენებდით. ყველას ყავდა თავისი ტოლი და პარტნიორი, მაგრამ მე ბევრს არ ვეჭიდებოდი, რადგან მეშინოდა, არავინ დამეზიანებია. ერთხელ, ერთმა ციმბირელმა, ტანით ჩემზე პატარამ, ჩემი წაქცევა მოინდომა. ოცი წუთი ერთმანეთს ვეჭიდებოდით. მე, რასაკვირველია, არც მიფიქრია მისი წაქცევა, რადგან ხელს რომ მოვკიდებდი, იატაკს ფეხით ვერ წვდებოდა, მეორე დღეს, დილით მეუბნება — „დავით, იცი, გვერდები მტკივა, ძვლები მაქვს დამტვრეული“. „რა ჩემი ბრალია,—ვუპასუხე მე,—შენ ხომ ჩემი წაქცევა გინდოდა“.

13 ნოემბერი. მიდის დრო. ვფიქრობ, სახლში გამიშვებენ. არაფერი გამოდის. ნაწილის უფროსი მეუბნება, როგორც კარგი ოფიცერი, სამხედრო სამ-

სახურში უნდა დარჩეო. მე კი ვიტანჯები, ფიქრები შორეულ სამშობლოზე არ მასვენებს“.

მშობლებიც მოუთმენლად ელიან ხუთი წლის უნახავი შვილის ჩამოსვლას, 1945 წლის დეკემბერში მამა დავითს წერდა: „სალამი, ჩემო საყვარელო და სანუგეშო შვილო დავით!“

გისურვებ ყოველივე კარგს ცხოვრებაში. იყავი სულ კარგად და ჯანმრთელად. იცოცხლე ჩვენდა სანუგეშოდ. ჩვენთვის დიდი იმედია, რომ შენს ჩამოსვლას ველით, დავით! არ აჩქარდე, მუყაითად იყავი შენს საქმეზე...არ აჩქარდე, გვიან წამოდი, ოღონდ მგზავრობაში სიფრთხილე გმართებს...შენს ჩამოსვლამდე კი შენი წერილებია ჩვენი იმედი და ნუგეში. ჩვენი ამბავი შენ უკვე იცი, რა ლოდი გვაწევს გულზე. ამ ლოდის ჩამოსხნა შეუძლია შენს, თუნდაც დროებით, ჩამოსვლას. ისე, დავით, ამა წლის თერთმეტ ნოემბერს გადავიხადეთ გიორგის ორმოცი ისე, როგორც ეს შეეფერებოდა შენს ღირსეულ ოჯახს. სხვა, ვიცი, აქაური ამბები გაინტერესებს...ოცდასამ ოქტომბერს ქუთაისში ორი ვერშოკი თოვლი მოვიდა, რომელმაც დააზიანა როგორც სიმიინდი, ასევე ყურძენიც, მაგრამ არა უშავს. ორმოცდაოთხ წელს ჯობია ორმოცდახუთი. ოცდაცხრა ნოემბერს კიდევ მოვიდა თოვლი, მაგრამ მალე გაიპარა.

ქუთაისში ბაზრის მდგომარეობა ასეთია: ჭადის ფქვილი ოცი-ოცდახუთი მანეთია, ყურძენი—ოცი მანეთი, ლობიო—ოცდახუთი მანეთი, კარტოფილი თუმანი, ხორცი—ოთხმოცი მანეთი, ასე რომ, შარ-

შანდელთან შედარებით უკეთესია, მე ვმუშაობ ერთ-ერთი სახელოსნოში, დედაშენი ცალკე გამოგიგზავნის წერილს. დავით! იმედია არ დამემდურები, ეს მესამე წერილია, რომ გიგზავნი იმ უბედურების შემდეგ, მაგრამ არც ათასი წერილით ამოიწურება ჩემი შენთან საუბარი. იქნებ მაღირსოს ღმერთმა შენი ნახვა და მაშინ ბევრს ვილაპარაკებთ. შენი გამოგზავნილი ფული ორჯერ მივიღეთ—ორი ათას ექვსასი მანეთი. გწერს შენი მამა ილია მანდარია“.

დავითი ყოველნაირად ცდილობს არმიიდან განთავისუფლებას. „1946 წლის ზამთარი. სამხედრო ნაწილის ზურგში ვარ—წერდა იგი—ასეულიდან თავი დავიხსენი. არტილერიის უფროსიც შემპირდა, თუ შესაძლებლობა იქნება, სახლში გაგიშვებთო.

2 მარტს ავად გავხდი. მომათავსეს სამხედრო ნაწილის სანიტარულ განყოფილებაში. ავადმყოფობა გამირთულდა. 7 მარტს სასწრაფო დახმარების მანქანით მიმიყვანეს ქალაქის საავადმყოფოს ოფიცერთა განყოფილებაში. სამი დღე ძლიერ ავად ვიყავი, მერე მოვიკეთე. ჰოსპიტალში ვნახე რამდენიმე ფილმი და წავიკითხე ათამდე სხვადასხვა წიგნი მხატვრული ლიტერატურიდან.

მეოთხედი საუკუნის მანძილზე ეს იყო ჩემი პირველი მძიმე ავადმყოფობა, საავადმყოფოდან გამოწერის შემდეგ დავწერე განცხადება შვებულებით სამშობლოში გაშვების შესახებ“.

მაგრამ შვებულების ნაცვლად დავითი მივლინებაში გაუშვეს. 1946 წლის ივნის-ივლისი მან მივ-

ლინებაში გაატარა. შორეული აღმოსავლეთიდან კი-
ევში ჩავიდა. „კიევი ლამაზი ქალაქია, მომეწო-
ნა—ჩაუწერია დღიურებში—აქვს კარგი საოპერო
და რუსული თეატრები, ბოგდან ხმელნიცკის ძეგ-
ლი დიდებულია, მაგრამ მოედანი არ მომეწონა. აქ
მაღალი შენობებისა და ტრამვაის რიგების მეტი
არაფერია. ქალაქს ომის ნაკვალევი თითქმის არ
ემჩნევა“.

დავითი კიევიდან ქუთაისისაკენ გამოემართა. სა-
ჭირო იყო ერთი მატარებლიდან მეორეში გადაჯდო-
მა. სადგურზე უთხრეს, რომ აქ გაივლის მოსკოვ-
თბილისის ჩქარი მატარებელი. ბილეთი კი ამ მა-
ტარებელზე არაა დამოწმებული. უბილეთოდ წა-
მოსვლა გადაწყვიტა, მაგრამ ყველაფერი მოგვარდა
და იგი სამშობლოში გამოემგზავრა. თვით დავითი
თავის განცდებს ასე გადმოსცემდა: „მახსენდება
ყველაფერი, რაც დაკავშირებულია ქუთაისთან, ექ-
ვსი წლის ოცნება და ფიქრი მგონი ამისრულდა.
წარმოვიდგენ, როგორ მივალ სახლში, როგორ
შევხვდები მშობლებს, დებს, ნათესავენს, ამხანა-
გებს, როგორ მივალ თეატრში...“

„დავითი მოულოდნელად ჩამოვიდა—გვიყვება
ქალბატონი თამარი—ექვსი წელი არ გვენახა. ძალ-
ზე გამხდარი და შეცვლილი იყო. პირველად ვერა-
ვინ იცნო“.

ქუთაისში 22 ივნისიდან 17 ივლისამდე დარჩა. 21
ივლისს, დილით, უკვე მოსკოვში იყო. ჩანაწე-
რებიდან ჩანს, რომ იგი ქალაქს გულდასმით გაეც-
ნო. მასზე განსაკუთრებით დიდი გავლენა მოუხდენია

ტრეტიაკოვის გალერეას. მოსკოვში 23 ივლისამდე დარჩა. 7 აგვისტოს იგი უკვე თავის ნაწილშია.

სამშობლოში ყოფნამ არნახულად გაუძლიერა არმიიდან გათავისუფლებისა და უკან დაბრუნების სურვილი. სამხედრო ნაწილში მან თან ჩაიტანა ქუთაისის ლაღო მესხიშვილის სახ. თეატრის დირექტორის შუამდგომლობა, დავითის, როგორც თეატრის მუშაკის, დემობილიზაციის დაჩქარების შესახებ. გარდა ამისა, ჩანს, დავითის შვებულებით ქუთაისში ყოფნის დროს გადაწყდა, მიემართათ ი. სტალინისათვის მისი ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქში გადმოყვანის თაობაზე. დავითის პირად არქივში დაცულია ი. სტალინისადმი ილია მანდარიას მიერ გაგზავნილი წერილის ასლი. აი ისიც: „მოსკოვი, კრემლი, გენერალისიმუსს დიდ სტალინს!

ძვირფასო იოსებ ბესარიონის ძევ!

ჩემი შვილი, დავით ილიას ძე მანდარია, 1921 წელს დაბადებული, უფროსი ლეიტენანტი, 1940 წლის 14 ნოემბრიდან დღემდე შეუწყვეტლად იმყოფება წითელი არმიის რიგებში.

ამჟამად ის იმყოფება ზღვისპირეთის მხარის ქ. ვოროშილოვ-უსურიისკში, საველე ფოსტა № 19842.

ის არის ჩვენი ერთადერთი ვაჟი, მე 66 წლისა ვარ, ჩემი მეუღლე 56-ისა, მეორე ჯგუფის ინვალიდები, გარდა ამისა, კმაყოფაზე გვყავს ერთი არასრულწლოვანი ქალიშვილი და ჩვენ, მშობლებს, ინვალიდებს, არ შეგვიძლია შევინახოთ ჩვენი თავი და კიდევ ქალიშვილი, ჩვენი ერთადერთი ვაჟის ახლო ყოფნისა და დახმარების გარეშე. ამიტომ

დაბეჯითებით გთხოვთ, გასცეთ განკარგულება, რათა ჩემი შვილი მსახურობდეს სამშობლოს კეთილდღეობისათვის ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარების შემადგენლობაში... მთხოვნელი ილია შამშეს ძე მანღარია“.

შვებულებიდან დაბრუნებული დავითი მშობლებს წერდა: „სალამი, ძვირფასო დედა და მამა!...დღეს უკვე 29 აგვისტოა. მალე ერთი თვე იქნება, რაც ნაწილში დავბრუნდი. უკვე მოგწერეთ, სხვა ახალი მაინცდამაინც არაფერია. ისე კი, ვფიქრობ, მთლად გავთავისუფლდე. იყო ერთი ფაქტი, რომელიც შეიძლება საქმეს მოეხმაროს. ერთი სიტყვით, თუ მოსკოვიდან თავის დროზე აქ რამე გამოჩნდება, მაშინ ამ საქმის გაკეთების უფრო მეტი შანსი იქნება. მაინტერესებს, როგორაა მაქეთ საქმე ან რამენაირი პასუხი ხომ არ მოსულა იმ წერილის, რომელიც მე მოსკოვიდან შევაგზავნე. თქვენი წერილი ჯერჯერობით არ მიმიღია, რაც ჩამოვედი. მივიღებ მალე ალბათ. ისე კი, შვებულების მოხერხება შეიძლება, გამომიშვებენ, ჯერჯერობით ასეა საქმე, აწი თუ არაფერი შეიცვალა. მაგრამ ახლა რომ წამოვიდე, არა აქვს აზრი, რადგან შეიძლება გავთავისუფლდე ან გადმოვიდე. ასე რომ, ჯერ ეს ორი ამბავი პროცესშია და არ მინდა, რომ ზედმეტი მგზავრობით საქმე გავართულო. ისე, თუ არაფერი გამოვიდა, ოქტომბრის შუა რიცხვებში შევეცდები შვებულება ავიღო, რომ ნოემბერში მანდ ვიყო...თუ გამათავისუფლეს, მე ფული ბევრი არ მექნება. ვფიქრობ, ვიყიდო კარგი საპალტოვე. მო-

იწერეთ, როგორია თქვენი შეხედულება ამაზე, რადგან კარგი პალტო ყველგან ძნელი საშოვია.

იყავით კარგად. შეიძლება შემისრულდეს ჩემი ფიქრი. მოკითხვა ყველას“...

დღიურებიდან: „ახლა ვარ მინდორში, მთიბავეები თივას თიბავენ, ბევრი რამ მოხდა ჩემი არყოფნის დროს აქ, რის შესახებ შემდეგ ჩავწერ ჩემს დღიურებში, თუ ის ასრულდება, რისი იმედიც მაქვს“. რისი იმედი აქვს დავითს? ან ი. სტალინისაგან რაიმე პასუხი იქნება, ან შუამდგომლობა გაჭრის და სამშობლოში დაბრუნდება.

მანამდე? მოწყენილობა, მოწყენილობა და მოწყენილობა. კვლავ სევდა სამშობლოსაგან შორს ყოფნის გამო, მაგრამ კაცმა რომ თქვას, რას ნიშნავს „სამშობლოსაგან შორს ყოფნა?“ განა შორეული აღმოსავლეთი საბჭოთა კავშირში არ შედის? ხოლო საბჭოთა მოქალაქის და მითუმეტეს კომუნისტ დავით მანდარიასათვის სამშობლო მთელი საბჭოთა კავშირი არ უნდა იყოს? განა მან ზეპირად არ იცის ან არ უმღერია „Широка страна моя родная“ (ტექსტი ვ. ი. ლებედევ-კუმაჩის, მუსიკა ი. ღუნაევ-სკის), კი, რასაკვირველია, ეს ყველაფერი იცის დავითმა, მაგრამ ფიქრობს, გრძნობს და განიცდის სხვაგვარად, თავისებურად. დავით მანდარიასათვის „სამშობლო ის ქვეყანაა, სადაც მისი ხალხი ცხოვრობს, სადაც მის ენაზე ლაპარაკობენ, სადაც გმირ წინაპართა საფლავებია“, ის კი შორეულ აღმოსავლეთშია, საზღარზე და იაპონელებს უთავლთვალეებს. დავითი თავის სევდიან განწყობილებას

მიხეილ ლერმონტოვის შემდეგი სტრიქონებით გამოხატავს:

И скучно и грустно, и некому руку подать

В минуту душевной невзгоды...

Желанья!

Что пользы напрасно и печно желать?..

А годы проходят — все лучшие годы.

მ. ლერმონტოვის ამ სტრიქონებს მოსდევს შემდეგი უსათაურო ლექსი №...-ის ხელმოწერით:

გულს მომაველი ახარებს მხოლოდ,

აწმყო ყოველთვის სევდით სავსეა,

ყველა ამბავი გაივლის ბოლოს

და რაც გაივლის, ის ძვირფასია.

ვინ არის №...დავითი? სიყვარული ხომ არ მოვიდა?

7 აგვისტოს დავითმა ბრიგადის შტაბში პატაკი წარადგინა მივლინებიდან დაბრუნების შესახებ. ამასობაში სამხედრო ოლქის შტაბიდან ბრიგადის შტაბში გადმოგზავნეს ქუთაისის თეატრის ღირეცის შუამდგომლობა დავით მანდარიას არმიიდან დემობილიზაციის დაჩქარების შესახებ. საბოლოოდ საკითხი უნდა გადაეწყვიტა ბრიგადის უფროსს, მას უნდა დაედასტურებინა, შეიძლებოდა თუ არა გათავისუფლება, თანხმობის შემთხვევაში, სათანადო საბუთები უნდა წარედგინა არმიის შტაბში. კაპიტნებმა სუხომლინმა და ზვიაგინმა შტაბში საბუთები გაგზავნეს, მაგრამ ამ დროს დაიწყეს ნაღმსატყორცნი ასეულების ჩამოყალიბება, დავით მანდარიას, როგორც გამოცდილი ოფიცრის კანდი-

დატურა ასეულის მეთაურის თანამდებობაზე წარადგინეს. მაგრამ იგი იხსნა მისმა მეგობარმა, კაპიტანმა პინჩუკმა. მან იცოდა, რომ არმიის შტაბში წარდგენილი იყო საბუთები დავითის დემობილიზაციის შესახებ, მისი დანიშვნა ასეულის მეთაურად, ცხადია, საქმეს წაახდენდა, ამიტომ დავითის კანდიდატურა მოხსნეს.

მივლინებიდან დაბრუნებული დავითი შტაბის უფროსს—სუხომლინს ესტუმრა, თან ჰქონდა ჭაჭის არაყი და ბიძიას ნაყიდი ტიკით ღვინო. „ერთი სიტყვით—წერდა დავითი,—ვისადილეთ ქართულ-რუსულად“. სუხომლინი დავითს დახმარებას დაჰპირდა არმიიდან დემობილიზაციის, ან, უკიდურეს შემთხვევაში, შვებულებაში გაშვების საქმეში. „სუხომლინი შემპირდა, რომ ოქტომბერში შეიძლება შვებულება მივიღო, ან მთლად გავთავისუფლდე—წერდა დავითი—აი, როგორი ფიქრებია თავში, გათავისუფლება თუ შვებულება. ვუცდი პირველს, როგორც დიდად სასურველს. ასე მიდის დღეები ახლო მანძილზე მივლინებიდან მივლინებამდე.“

27 აგვისტოს კოკისპირულ წვიმებს წყალდიდობა მოჰყვა, საშინელი ამინდია. დავითი შტაბის უფროსთან გამოიძახეს სასწრაფოდ. ათასი ფიქრები აეკვიატა, რაშია საქმე, რატომ დაიბარეს ასე სასწრაფოდ ასეთ თავსხმაში? მაგრამ იმედის ნაპერწკალმაც გაიელვა—იქ მის პირად საქმეზე ეძახიან. მართლაც, დემობილიზაციის საკითხთან დაკავშირებით დამატებითი ცნობები მოითხოვეს. მაგრამ

საქმეს ბოლო არ უჩანდა. დავითი გულს ვერაფერს უდებდა. ასეთი გაურკვევლობა მის სევდას კიდევ უფრო აძლიერებდა. აი, როგორი ჩანაწერი გაუკეთებია 31 აგვისტოს: „30 აგვისტოს რაღაც დიდი მოწყენილობა ვიგრძენი. ცუდად მეძინა, მთელი ღამე სიზმრებში გავატარე. დილით აღრე გავიღვიძე. კვლავ მძიმე სეულიერ მდგომარეობაში ვარ. მიზეზი ალბათ გასაგებია—როგორც ყოველთვის, საქართველოდან მოცილება, ჩემი ხალხისაგან შორს ყოფნა, ტყეში ცხოვრება, მაგრამ სამხედრო ვალდებულება სხვას მკარნახობს და მეც მას ვემორჩილები...

არ მომკედარა, მხოლოდ ძინავს
და როდესაც გაიღვიძებს,
მოიგონებს იმის სახელს,
ვინც ღღეს იმას არ ივიწყებს.

ა კ ა კ ი

ახლა კი მივდივარ ცხენით, უნდა ჩამოვიარო სამუშაო ობიექტები და დროც გაივლის“.

არმიაში ყოფნის ბოლო თვეები უსაშველოდ გაიწელა, დავითი მოუთმენლად ელოდა განთავისუფლების ბრძანებას. სამხედრო ნაწილში, ჩვეულებრივად, ცხოვრება გრძელდება.

დავითის ჩანაწერების მიხედვით, 3 სექტემბერს აღინიშნა იაპონიაზე გამარჯვების ღღე. ჩატარდა ოფიცერთა საღამო. არყის სმა, სიმთვრალე და ცეკვა-თამაში. სიახლე ის იყო, რომ სიმთვრალეში ერთმანეთს შეხვდნენ დასავლეთისა (1945 წელს ევროპის ფრონტიდან შორეულ აღმოსავლეთში გადმოყვანილი) და აღმოსავლეთის ფრონტელები.

„დასავლელებმა ჩხუბი აუტეხეს ერთ ადმოსავლელ კავკასიელ სერჟანტს. მივედი მათთან და გავეყარ-გამოვეყარე მოჩხუბარნი. ერთი უკულტურო ჯარისკაცი გარეთ გავაგდე. რასაკვირველია, მომიხდა ფიზიკური ძალის გამოყენება, სხვაგვარად ამ მთვრალ ბრბოში ვერაფერს გახდები.

ამის შემდეგ ჩემი ორდინარეცი მოვიდა და მეუბნება—ამხანაგო უფროსო ლეიტენანტო, ამაღამ დასავლეთის ფრონტელები გალახვას გიპირებენო. „აბა, პაშა, მაჩვენე ის გმირები, გალახვას რომ მიპირებენ-მეთქი“, წავედი და დავინახე ჩემს მიერ გაგდებული ჯარისკაცი თავის ამხანაგებში. მივედი მათთან და ვუთხარი, დაიძალეთ, თორემ ცუდი დღე დაგადგებათ-მეთქი. უკან გამოვბრუნდი. საღამო გრძელდება. მესმის, ჯარისკაცები და სერჟანტები ლაპარაკობენ—ჩვენს უფროს ლეიტენანტს გალახვას უპირებენ“. „აბა, სცადონ“, ამბობს ვიღაცა. რომ დამინახეს, გარს შემომეხვივნენ— „გვითხარით, ამხანაგო უფროსო ლეიტენანტო, ვინაა, გალახვას რომ გიპირებთ და შავ დღეს დავაყენებთ“. უზომოდ კმაყოფილი ვარ. ვხედავ, რამდენი მეგობარი მყავს, რამდენი თუნდაც თავს გაიტეხს ჩემი გულისთვის. სასიამოვნოა, როცა ვხედავ სიყვარულს სიყვარულის წილ. „წადით, იმხიარულეთ, არ იჩხუბოთ“— ვუთხარი მათ და გზა გავაგრძელე. ერთ ჩვენს ჯარისკაცს დასავლელი დაუმარტოხელებია და ელაპარაკება. „იცი, რა გითხრა, მეც შენსავით ჯარისკაცი ვარ. ის ჩემი შინაურია და მასთან ვმსახურობ, თქვენ შეიძლება დიდი ხანია არ გინახავთ, ან

საერთოდ არ გინახავთ ასეთი მეტაური. იგი არის ჯარისკაცი ოფიცრის ფორმაში. თქვენ არ იცით, ის რა ადამიანია. მზად ვარ, მისთვის თავი გავეწირო“. ისე ჩავეუარე მათ, თითქოს არაფერი გამიგონია, აგერ ოფიცრები შეკრებილან და ერთმანეთს ეუბნებიან—„ვის მოძულებია სიცოცხლე, ვინ აპირებს მანდარიას გალახვას“. არ ღავმაღავ, ჩემთვის

დ. მანდარია თანამებრძოლებთან კ. მორიზოვსა და ნ. იუმამეფთან ერთად.

დიდად სასიამოვნო იყო ამის მოსმენა. საღამო ჩვეულებრივად ჩატარდა, თუმცა შემდეგ გავიგე, იმ ღამეს დასავლელებიდან ზოგიერთებს მაინც მოხვდათ.

4 სექტემბერი. ვმუშაობ შტაბში, პოლკოვნიკის

ბრძანებით ვხაზავ და ვადგენ ათასეულის საბრძოლო რუკებს“.

დადგა ნოემბერი და მოვიდა დიდი ხნის ნანატრი გათავისუფლების ბრძანება. დავითის ჩანაწერებში გაჩნდა „მხატვრულად“ გაფორმებული განყოფილება. „მერთა-ოცნება“. „ძვირფასნო!—წერდა დავითი,—ვისაც დაკვირვებით წაუკითხავს ამ რვეულის წინა ფურცლები, მან იცის, რომ მქონდა ერთი ოცნება—სამშობლოში დაბრუნება. ვინ იცის, რას ფიქრობს ადამიანი, რას განიცდის, ან როგორ განიცდის. დიდი გოგოლი „მკვდარ სულებში“ ამბობს—როდესაც რუსი თავს იფხანს, ის ფიქრობს, მაგრამ რაზე ფიქრობს, ეშმაკმა იცისო. ჩემი ოცნება, რომელიც განსაკუთრებით გაძლიერდა ომის შემდეგ, მოსვენებას არ მაძლევდა. 1942 წელს ჩემი განცდები ჰგავდა შექსპირის ტრაგედიის გმირების განცდებს, ხოლო 1943-1946 წლებში ჩემი მდგომარეობა ჰგავდა ა. გრიბოედოვის ჩაცკის მდგომარეობას, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ამ წრეში, ამ ერთობაში, მარტო მე არ ვიყავი ასეთ მდგომარეობაში. იყვნენ სხვებიც, მაგრამ ჩემთან შედარებით ცივნი და გამოფიტულნი, ვინ მოთვლის, რამდენი ღლე და ღამე, დილიდან საღამომდე გამიტარებია მოწყენილად, ვყოფილვარ მხიარულადაც, მაგრამ წუთიერად, რადგან სამხედრო ნაწილში ცხოვრება ერთფეროვანია—მეცადინეობა, მორიგეობა, განგაში და ათასი სხვა რამ.

ახლა არ შემიძლია აღვწერო ყოველივე, რაც აქ

გადავიტანე, ცხადია, ეს შეეხება განსაზღვრულ წრეში ჩემს დახურულ, მოწყენილ ცხოვრებას.

და აი, გავიდა სამხედრო ცხოვრების 6 წელი. შესრულდა ოცნება ჩემი. მიღებულია ბრძანება № 0513, რომლითაც დემობილიზებული ვარ არმიიდან. აი, ახლა ვამბობ—რანაირადაც არ უნდა ვიცხოვრო აწი, მაინც ბედნიერი ვარ“.

გამოჩენილმა ქართველმა მწერალმა ოტია იოსელიანმა უსაყვარლესი მეგობრის დავითის იმდროინდელი განცდები თავისი მაღლიანი კალმით ასე გამოხატა: „... ეღირსა, როგორც იქნა, და დამთავრდა ეს კაცთმკვლელი ომი, ჯერ დასავლეთში, მერე აღმოსავლეთში, ოცდახუთი წლის ბიჭი—დავითი კაპიტანია, გამარჯვებული, გალალეებული, ომში რომ უძლური შემოვიდა და ომიდან ძლიერი გამოვიდა, მსოფლიოს რომ თავის ნებას კარნახობს, დედამიწის ერთ მეექვსედზე გადაჭიმული წითელი იმპერიის ოფიცერი—კაპიტანი დავით მანდარია.

თუ ჯარისკაცს შეუძლია გენერლობაზე იოცნებოს, კაპიტანს გენერლობამდე ნახევარზე მეტი გზა აქვს გავლილი. ეს ის დროა, როცა აღარც ილია ჭავჭავაძის ბუზებისჭერია „გენერალი“ ახსოვს ვინმეს და არც სალტიკოვ-შჩედრინის კუნძულზე შიმშილით განწირული „გენერლები“.

მაშინ „სამშობლო“ შავი ზღვიდან ოხოტის ზღვამდე იყო გადაჭიმული და თუ მართლა ისე სულელი ხარ, ეს მართალი გგონია, შეგიძლია გაკრიალებული ოფიცრის ჩექმებიანი ფეხი ფეხზე გადაიდო და ჭამო პური ქვეყანაზე, ყოველ ორ-სამ

წელიწადში ჩინი, სანადირო თოფიც რომ არ გაისროლო, გემატება და შეიძლება ორმოცი წლისაც არ იქნე, რომ გენერლობა ხელში გიჭირავს.

იმ ღროისათვის, ოცდახუთი წლის ბიჭისათვის არც კაპიტნობაა ქესატი ქისა და სადაც ბედი გადაგისერის, სახლ-კარიც გხვდება და, ოფიცრებზე კი არა, ჯარისკაცებზეც დაფუთებული, მშვენიერი სქესის ტრუიალიც, პატივი, დიდება, ქეიფი, კლუბები, „ტანცები“, და ქერათმიან, ცისფერთალება, ხორცსავსე ბანოვანთ, თუ დეკოლტე არა, ღრმად ჩახსნილი საკინძე.

მე შენ გეტყვი, დავითს საოფიცრო-საგენერლო სიმაღლე არა აქვს, ტანკენარობა, ორბის ცხვირი, თუ მრავლისმეტყველი მომხიბვლელი ღიმილი. ზევიდან დახედავს ვინმე თუ, მუხლს ჩაახრევეინებს. რა უნდა დავით მანდარიას მეტი, რაა, რომ ამოდენა, გამარჯვებულ, მოზეიმე იმპერიის პატივდებულ საგენერლო ოფიცრობას ხელს ჰკრავს და მორბის თავის სამშობლოში (მაშინ საქართველოს ცალკე შენად ვერც მიიჩნევდი).

იცის ჭაბუკმა დავითმა, რომ კაცი სამშობლოს უნდა ემსახუროს, სამშობლო კი ოხოტის ზღვის სანაპიროზე არა აქვს ქართველს. ვისიცაა, ღმერთმა მოახმაროს, მაგრამ დავითს თავისი დამონებული, გაქრობის პირზე მისული ხალხი ჰყავს, ენას რომ ართმევენ და ადულებულ „საბჭოთა“ ქვაბში ხარშავენ, ახალ „ადამიანად“ უპირებენ ჩამოსხმას.

აი, ვის ჭირდება ახლა თავგანწირული ჯარისკა-

ცი და ერთგული შვილი. ქვეყანას შველა უნდა, მით უმეტეს, რომ ბევრ საცოდავ ქართველსა და სხვა არარუს ოფიცერ-გენერლებს ისე აქვთ დაბნელებული გონება, კამჩატკაც და ვრანგელის კუნძულებიც სამშობლო ჰგონიათ.

დავითი ქუთაისში გამორბის.

კი გამორბიხარ, ბატონო დავით, მაგრამ აქ რა სრა-სასახლეები და ადგილ-მამულები გელოდება. სადღაც, მართალია, ქალაქის გულში, თოჯინების თეატრის გვერდით კი, მაგრამ ვიღაცის სახლში ხართ დედიან-მამიანად, დედამამიშვილიანად შეხიზნული, არც თეატრის სცენაზე გელოდება ჰამლეტის, ოტელოსა და დარისპანის როლები, არც ყანწების სატრიალოდ გვაქვს საქმე და არც ოფიცერთა კლუბში შეგიშვებს ვინმე, როცა მაგ მუნდირს გაიხდი და კაპიტნის ოთხვარსკვლავიან სამხრეებს ზანდუკში ჩაკეტავ. ჯერ არც ცოლი გყავს და არც შვილი. სად მორბიხარ?

საქმე საათივით გვაქვს აწყობილი: ამეოლს აპყევი და დამეოლს დაჰყევი, ბედს მსუქანი, თუნთულა დუმა მოუცია, თალე და ჭამე პური ქვეყანაზე: დავითს სამშობლო აქვს.

დავითის სამშობლოს უჭირს.

დავითს მშობლიური ენა ენატრება.

დავითი დაყრუვდება და დამუნჯდება, თუ თავის ენაზე არ მოისმენს და თავისი ენით არ ილაპარაკებს.

საქართველო...

ქუთაისი...

მეტი არაფერი, მაგრამ ყველაფერი".¹

დავითი სამხედრო ნაწილში ერთადერთი ქართველი იყო. იგი ყველას უყვარდა და პატივს ცემდა. ძნელი იყო მეგობრებისათვის მასთან განშორება. ეს ნათლადაა ასახული დავითის ალბომში მათ მიერ გაკეთებულ ჩანაწერებში. აი, ერთი მათგანი: „... ეჰ, დავით, დასანანია, რომ ჩვენმა ახალგაზრდობამ ასე უნაყოფოდ ჩაიარა, სად გავატარეთ ჩვენი ცხოვრების ყველაზე საუკეთესო წლები. მაგრამ მჯერა, რომ შენ მზიურ საქართველოში ყველაფერს აანაზღაურებ და როცა მხიარულების დროს ქართულ ღვინოს დალევ, შესვი ჩვენი სადღეგრძელოც. ვ. მოროზოვი“.

მეგობართა ჩანაწერებში ჩანს მათი უდიდესი სიყვარული დავითისადმი, მასთან დაშორებით გამოწვეული სინანული.

დავითის დღიურები საშუალებას გვაძლევს გავეცნოთ, როგორი იყო მათი ახალგაზრდა ავტორის ლიტერატურული ინტერესები, რისი წაკითხვა მოასწრო მან 25 წლის ასაკში. წიგნების სიას ასეთი თავსართი აქვს: რა წამიკითხავს ქართულ-რუსულად, ზოგიერთის გამოკლებით, რაც თავის დროზე არ ჩამიწერია: ქართულად: შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“, ვახტანგის რედაქციით (1936 წ.), ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ალექსანდრე

---

¹ ოტია იოსელიანი, „დავით მანდარიას ეპიტაფია“, კრებულში „დავით მანდარია—1921-1992“... გვ. 55-57

ყაზბეგი—თითქმის მთლიანად, დანტე ალიგიერის „ჯოჯოხეთი...“ ფრიდრიხ შილერის „ყაჩაღები“, „სიყვარული და ვერაგობა“, შექსპირის „ჰამლეტი“, „ოტელო“, „მეფე ლირი“, „რიჩარდ მესამე“, „ანტონიუსი და კლეოპატრა“, „მაკბეტი“ (1937 წელს), შემდეგ, 1945 წელს—რუსულად, მოლიერის კომედიები, სერვანტესის „დონ კიხოტი“, ჟიულ ვერნის „80000 კილომეტრი წყალქვეშ“, „საიდუმლო კუნძული“, „კაპიტან გრანტის შვილები“, ბიჩერ სტოუს „ბიძია თომას ქოხი“, მარკ ტვენის „ტომ სოიერის თავგადასავალი“, ვიქტორ ჰიუგოს „კაცი, რომელიც იცინის“ და სხვები. რუსულად ა. პუშკინი, მ. ლერმონტოვი—თითქმის მთლიანად, ლევ ტოლსტოის „ომი და მშვიდობა“, „აღდგომა“, ალექსეი ტოლსტოის „პეტრე პირველი“, „პური“, „მოგზაურობა ტანჯვა-წამების ქვეყანაში“ და სხვა, ნ. ოსტროვსკის „როგორ იწრთობოდა ფოლადი“, მ. გორკი—თითქმის მთლიანად, მ. შოლოხოვის „წყნარი დონი“, სერგეევ-ცენსკისა და ი. ტურგენევის თხზულებანი, ჯორჯ ბაირონი, გოლუბევის „ბაგრატიონი“, „კუტუზოვი“, ე. ტარლეს „ნაპოლეონი“, წიგნები ალ. სუვოროვზე, ა. ჩეხოვის რჩეული, კრილოვის იგავ-არაკები, ვლ. მაიაკოვსკი—თითქმის მთლიანად, გოგოლის „მკვდარი სულები“, „საღამოები ხუტორ დიკანკის მახლობლად“, ა. გრიბოედოვის რჩეული, ბოკაჩიოს „დეკამერონი“, ნოვიკოვ-პრიბოის, მოპასანის, ილია ერენბურგის, ნ. ტიხონოვის, სტენდალის თხზულებანი, მონოგრაფიები ალექსანდრე მაკედონელზე და სხვები.

დავითს მეგობარი ოფიცრების სია შეუდგენია, მაგრამ იგი მოთავსებულია არა ალბომში, არაქედ ქუთაისის თეატრის შესახებ 1940 წელს გამოცემული წიგნის ყდის შიდა მხარეს. სიას ასეთი წარწერა აქვს: „ჩემი მეგობრები ოფიცრობის დროს 1942-1944 წლებში“: პაშა კალომინსკი, ბორის გლუშჩენკო, ჟენია სემიონოვი, ალიოშა ილჩენკო, ალექსანდრე შარაევი, ვიქტორ მოროზოვი, კოსტია ტიხონოვი, ნიკოლოზ ყარაულოვი, სემიონ კუზნეცოვი, ვალოდია მოროზოვი, მიშა სიდელცოვი, მიშა მიხეევი, სერიოჟა უხოვი, მიშა ანტიუფეევი და სხვა.

დავითი არმიიდან გაათავისუფლეს. იგი ქუთაისში ჩამოვიდა.

თოჯინების თეატრში

დავითი არმიიდან დემობილიზაციის შემდეგ ქუთაისის თეატრში დაბრუნდა და დამხმარე დასში ჩაირიცხა.

ამ დროს ქუთაისის თეატრალურ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ამბავი მოხდა—განხორციელდა ქუთაისის ინტელიგენციის დიდი ხნის სურვილი—დაარსდა თოჯინების თეატრი. 1946 წლის 31 დეკემბერს, სწორედ ახალი წლის ღამეს, საზეიმოდ აიხადა ახალი თეატრის ფარდა. ეს იყო ჩინებული საჩუქარი თეატრის მოყვარული ქუთაისლებისათვის, მით უფრო—პატარებისათვის. ინტერესი თეატრისადმი ისე დიდი აღმოჩნდა, რომ მას აუარებელი მნახველი მოაწყდა. დარბაზი ძლივს იტევდა სტუმრებს. წარმოადგინეს აკაკი ბელიაშვილის „თეთრი ფინია“.¹

თეატრის დაარსების საკმეს დიდი ამაგი დასდო დოლო ანთაძემ, რომელიც წლების მანძილზე ითვლებოდა მის დირექტორად. 1947 წელს დავითმა

---

¹ ე. შაფათავა, გ. ბუხნიკაშვილი, ქუთაისის თოჯინების თეატრი, თბ. 1972, გვ. 13-14.

მუშაობა დაიწყო თოჯინების თეატრში, ჯერ პედაგოგ-ადმინისტრატორად, შემდეგ კი დირექტორის მოადგილედ და დირექტორის მოვალეობის შემსრულებლად. თეატრს მაშინ სათავეში ედგა (1951-1952 წლები) ამ საქმის დიდი ენთუზიასტი ლევან შენგელია. ის ითვლებოდა მთავარ რეჟისორად. საშტატო განრიგი დირექტორის თანამდებობას არ ითვალისწინებდა. ამ მოვალეობას, როგორც უკვე აღინიშნა, უსასყიდლოდ ასრულებდა ლადო მესხიშვილის სახელობის თეატრის დირექტორი, სახალხო არტისტი დოდო ანთაძე, თეატრის მოელი სამეურნეო-ადმინისტრაციული საქმიანობის სიმძიმე, ფაქტობრივად, დავითის მხრებს აწვა. 1951 წელს დოდო ანთაძე გათავისუფლდა ამ თანამდებობიდან და დირექტორის მოვალეობის შესრულება დავით მანდარიას დაევა.

დავითის გულმოდგინებით და მეცადინეობით ამ დიდი მნიშვნელობის და მცირე მოცულობის შემოქმედებით-სამეურნეო დასში სანიმუშო წესრიგი სუფევდა... მაღალი, გამხდარი, ფერმკრთალი დავითი ფეხჩაუდგმელად დატრიალებდა თავს თოჯინების ზღაპრულ სახლს, რაციონალურად გეგმავდა და ახორციელებდა ყოველივე იმას, რაც თეატრს იმდროისათვის ჰაერივით ჭირდებოდა. ყოველი წვრილმანი ათასჯერ დაზუსტებული პიონდა, გაუჩინარს

გააჩენდა და სპექტაკლის გამოშვებას არავითარი მიზეზით არ შეაფერხებდა...

„მიხაროდა მის ნახევრადბნელ კაბინეტში შესვლა—იგონებს მწერალი და თეატრალი სერგო ჭეიშვილი,—კედელზე აფიშების ესკიზები სასწავლო რუკებივით ჰქონდა ჩამოკიდებული. ერთი მათგანი მომეწონა და ეს რომ შეამჩნია, ჩაიღიმლა, მე და ლადო კიკვაძემ მოვიფიქრეთ (ლადო კიკვაძე თეატრის მხატვარი იყო, თავისი საქმის კარგი ოსტატი და მშვენიერი პიროვნება გახლდათ), წუხდა, სტამბაში აფიშებს ისე ვერ გვიბეჭდავენ, როგორც ჩვენ გვინდაო“.¹

თოჯინების თეატრში დავითის მოღვაწეობის პერიოდში, პატარების ესთეტიკური და მორალურ-ზნეობრივი აღზრდის საქმეს ემსახურებოდნენ მსახიობები: შურა ჭავჭავაძე, რაფიელ თოდუა, მერი სანიკიძე, თამარ ბჟალავა, ეთერ თოდუა, რუთი თავდიდიშვილი, აკაკი ყურაშვილი, ნინო ქაჯაია, პელაგია გაბუნია, თამარ ჭელიძე... სამხატვრო ხელმძღვანელი—სერგო ცაგარეიშვილი, რეჟისორები: სიკო ვაჩნაძე, თეიმურაზ ლორთქიფანიძე, ვახტანგ ქუთათელაძე... მხატვრები: გიორგი ბერეჩიკიძე, ვალერიან მიზანდარი... მუსიკოსები: გიორ-

---

¹ სერგო ჭეიშვილი. დიდებული ჭართველი კაცი, კრებულში „დავით მანდარია --1921-1992“.. გვ. 44-45.

ვი კემულარია, გივი ჩირაძე, რამაზ ფურცელაძე...

თეატრმა მრავალი საინტერესო სპექტაკლი შექმნა. მათ შორის--დ. ჯალალანიას „ფისუნია“, ს. ცაგარეიშვილის „კურდღელი“ და „ყვავი, ბუ და

დ. მანდარია. 1946 წელი

მელაკუდა“, კ. გოგიაშვილის „ბალნარში“, „ალუბლები ყვავიან“ და „ცერცეტა“, გ. ჩიხლაძის „ცელქი ჯიმშერი“, მ. ჯაფარიძის „ლამპარი“, ილია ჭავჭავაძის „კაცია-ადამიანი?“, მ. მესხიშვილის „ალ-
7 3 ვაქრიძე

მასის საბადოები“, რ. ქორქიას „მართალი კაცი“, გ. გორდაძის „კალმათ ხანი“, ვ. კოპელის „წკიპა“, ვაჟა-ფშაველას „სათაგური“ და სხვა.

ამ სპექტაკლების წარმატებით განხორციელებას დიდი შრომა და ენერგია მოახმარა დავით მანდარიამ, რომელიც თოჯინების თეატრის შემოქმედებითი კოლექტივისათვის უსაყვარლეს პიროვნებად იქცა. თოჯინები კი მართლა გულწრფელად „იცინოდნენ“, როცა ხედავდნენ, რა ნაზად და სათუთად დასტრიალებდა მათ ეს ვეება, ორმეტრიანი კაცი, როგორ ხარობდა იგი ყოველი წარმატებით ჩატარებული სპექტაკლით.

უმაღლეს სასწავლებლოში

დავითმა, სამსახურთან ერთად, სწავლის გაგრძელება გადაწყვიტა, მაგრამ ისე, რომ მშობლიური ქალაქი არ დაეტოვებინა, ქუთაისში კი ერთადერთი უმაღლესი სასწავლებელი იყო—პედაგოგიური ინსტიტუტი. მან 1947 წლის 14 ივნისს შემდეგი განცხადებით მიმართა პედაგოგიური ინსტიტუტის დირექტორს დოც. ლუკა ჭელიძეს:

„...დავამთავრე საშუალო სკოლა 1938 წელს. არმიაში გაწვევის გამო დღემდე ვერ მოვახერხე სწავლის გაგრძელება. ახლა დემობილიზებული ვარ.

გთხოვთ დამიშვათ გამოცდებზე ისტორიის ფაკულტეტის დაუსწრებელ განყოფილებაზე“.¹

დავითი მისაღებ გამოცდებზე დაუშვეს. 21 ივნისს მან გამოცდა ჩააბარა ქართულ წერაში და კარგი (4) შეფასება დაიმსახურა. საგამოცდო თემა გაასწორა დოც. ქეთევან სანიკიძემ; 22 ივნისს—ქართული ზეპირი, შეფასება კარგი (4), გამომცდელი—ცნობილი პოეტი, დოცენტი გიორგი სამხარაძე; 23 მაისს მან ერთდროულად ორი გამოცდა ჩააბარა—რუსულ წერასა და ზეპირში. ორივეში კარგი შეფასება მიიღო (ლექტორი ცნობილი პედაგოგი ქსენოფონტე კვანტრე).

---

¹ ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქივი, ფონდი 96, საქ. 733

დავით მანდარია, მისაღები გამოცდების შედეგების მიხედვით, ისტორიის ფაკულტეტის დაუსწრებელი განყოფილების პირველ კურსზე ჩარიცხეს.

ომის დამთავრების შემდეგ სტუდენტთა რიგებს შეემატა ათეულობით ფრონტელი ვაჟკაცი, ნაომარმა თაობამ თან მოიტანა მებრძოლი სული. დემობილიზებულნი აქტიურად ჩაებნენ ინსტიტუტის სისხლსავსე ცხოვრებაში... თითქოს ახალი სიცოცხლე შემოიჭრა ინსტიტუტის ძველ კედლებში.¹ ისტორიის ფაკულტეტს ლექტორ-მასწავლებელთა შესანიშნავი შემადგენლობა ჰყავდა. ფაკულტეტის დეკანი იყო ცნობილი მედიევისტი, ფართო განათლების მქონე, სპეტაკი და უმწიკვლო პიროვნება შალვა ვიქტორის ძე აბრამიძე, ლექციებს კითხულობდნენ სახელმძღვანელო ქართველი მეცნიერები, პროფესორები: ანგია ბოჭორიშვილი, კოტე ბაქრაძე, ალექსანდრე ნამორაძე, სარგის კაკაბაძე, იასე ცინცაძე, დოცენტი გაბრიელ ჩაჩანიძე და სხვები. ბევრი მათგანი თბილისიდან ჩამოდიოდა. ძნელი წლები იყო. ომის სუსხის შედეგები ჯერ კიდევ იგრძნობოდა. „ზამთრის პერიოდში ინსტიტუტის ცივ აუდიტორიებს თითქოს მხოლოდ ჩვენი ძვირფასი მასწავლებლების სიტყვები ათბობდნენ, —იგონებს ყოფილი სტუდენტი, როდესაც ერთ-ერთი მათგანის, სახელოვანი მეცნიერის, სიმონ ყაუხჩიშვილის მოღვაწეობის ამ პერიოდს ეხება,— იგი კითხულობდა ანტიკური ლიტერატურის ისტორიას და ბიზანტიის ისტორიას. ხშირად ბატონი

¹ გურამ გაბუნია, ინსტიტუტი ომის შემდგომ პერიოდში, წიგნში —„ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტი“. თბ. 1985, გვ. 103.

სიმონი პირდაპირ გაყინული მატარებლიდან, ნახევრად უძილარი მოდიოდა ლექციაზე, პალტოს იქვე სკამზე გადაკიდებდა, მივიდოდა კათედრასთან და აუდიტორიაში იფრქვეოდა უკვდავი პომეროსის უტკბესი სიტყვები:

„მიმღერე, ღმერთქალო, რისხვა აქილევსის,
პელევსის ძისა,
ათასი ჭირი და ვაი რომ არგუნა

აქაველთ წილად“.¹

პროფესორ სიმონ ყაუხჩიშვილის მსმენელთა შორის იყო დავითიც. შემთხვევითი არ არის, რომ მას მთელი სიცოცხლის მანძილზე გაჰყვა დიდი სიყვარული, მოწიწება და პატივისცემა ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტისადმი.

დავითი მისთვის დამახასიათებელი სიბუჯით შეუდგა სწავლას, პირველ კურსზე მან დაამუშავა საკონტროლო თემა ძველი ქვეყნების ისტორიაში „ბაბილონია ჰამურაბის დროს“. ნაშრომი დოც. გაბრიელ ჩაჩანიძემ გაასწორა და რეცენზიაც გაუკეთა. გაბრიელ ჩაჩანიძე, თვალსაჩინო მეცნიერი და პედაგოგი, გამორჩეული, კოლორიტული პიროვნება იყო, ინსტიტუტში, და ქართველ საზოგადოებაში საერთოდ, სიყვარულითა და პატივისცემით სარგებლობდა. ხშირად უნახავთ იგი ლექციებს შორის შესვენების დროს სტუდენტებში ჩამდგარი და მომღერალი, საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ასეთმა, თითქმის ეპიკურელმა კაცმა საერო ცხოვრება მიატოვა და ეპისკოპოსად იქნა ხელდასმული.

დოცენტი გაბრიელ ჩაჩანიძე რეცენზიაში წერდა:

¹ გაზ. ქუთაისი, 1970, №204 15/10.

„თემა პასუხისმგებლობით არის დამუშავებული, ზოლო წყაროს—თვით კანონების დეტალური გამოყენებით, თემა უნაკლო იქნებოდა. სანიმუშოა. 8.1. 1948 წ“. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ იმ დროს ჰამურაბის კანონები ქართულად გამოცემული არ იყო და სათანადო ლიტერატურის შოვნაც ძალზე ჭირდა, დავითს მართლა დიდი სიბეჯითე და პასუხისმგებლობა გამოუჩენია, რის გამოც საყვარელი ლექტორის ასეთი რეცენზია დაიმსახურა.

საბჭოთა კავშირის ხალხთა ისტორიაში დავითის საკონტროლო ნაშრომის თემა ყოფილა „მონღოლთა შემოსევები რუსეთში და ოქროს ურდოს დაარსება“ (პედაგოგი ვერა ფუთურიძე). აქაც რეცენზენტი ხაზგასმით აღნიშნავს დავითის დიდ მონღოლებას და საკითხის ღრმა ცოდნას.

1947-1950 წლებში საკურსო გამოცდები ჩაბარებული აქვს: დოც. გაბრიელ ჩაჩანიძესთან, დოც. დიმიტრი კოპალიანთან, დოც. შალვა ჩხარტიშვილთან, დოც. იონა კუბლაშვილთან, დოც. მიხეილ ბერძულთან...

ლექტორ-მასწავლებლები პატივისცემით და სიყვარულით ეპყრობოდნენ თავიანთ სერიოზულ, ბეჯით, ომგამოვლილ სტუდენტს, რომელიც სწავლასთან ერთად ნაყოფიერ შემოქმედებით საქმიანობასაც ეწეოდა და უკვე ჩაბმული იყო ქუთაისის კულტურულ-საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

ბატონმა დავითმა ამ პერიოდში, მცირე ხნით, მარჯანიშვილისა და ბათუმის თეატრებშიც იმოღვაწა (1951 წ.).

გაზეთის გამოცემლობისა და სტამბის დირექტორი

1952 წლის თებერვალში დავით მანდარია ქუთაისის საოლქო გაზეთის „სტალინელის“ გამომცემლობის დირექტორად დაინიშნა. ეს თარიღი ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისი აღმოჩნდა დავითის ცხოვრებაში. და არა მარტო დავითის ცხოვრებაში, გადაჭარბებული არ იქნება თუ ვიტყვით—ქუთაისში პოლიგრაფიული საქმის განვითარების ისტორიაშიც. ილია მანდარიას ოჯახში, სადაც დავითი აღიზარდა—წიგნს, ჟურნალსა თუ გაზეთს მუდამ სიყვარულითა და მოკრძალებით ეპყრობოდნენ. მაგრამ თეატრითა და პოეზიით გატაცებულ ახალგაზრდას პოლიგრაფისტობაზე—წიგნისა და გაზეთის გამოცემაზე, არასოდეს უფიქრია, როგორც ქართველები იტყვიან, „სადაც არის ბედი შენი, იქ მიგიყვანს ფეხი შენი“. ბედმა თუ ბედისწერამ დავითი სტამბაში მიიყვანა. დავითმა ნახა თავისი მოწოდება ცხოვრებაში, ხოლო მინავლებულმა და გაქრობის პირას მისულმა პოლიგრაფიულმა საქმემ ქუთაისში—გულმხურვალე ჭირისუფალი და მოამაგე.

ოტია იოსელიანი „დავით მანდარიას ეპიტაფიაში“ წერს: „...თეატრის სცენაც ქართულია, ქართუ-

ლი ენის ტრიბუნა, ქართული ენის ქომაგი და პატრონი, მაგრამ მაინც სახელდახელო, კარგი ქადაგებით ნათქვამი, მოსმენილი, გაგონილი, გულში ჩამწვდომი, მაგრამ მაინც ერთი ღამის, კარგად დამიზნებული. ისარივით — ნასროლი, იქნებ მიზანს მოხვედრილიც, მაგრამ გასული და წასული, გაფრენილი.

ენა—ერია... ხალხი დედაა ენის. დედაენისათვის ჯარისკაცობა და ბრძოლა გადარჩენისათვის—გადარჩენაა სამშობლო ქვეყნის. თეატრი ერთგული ჯარისკაცია ენის, მაგრამ წიგნი ოფიცერია, კაპიტანია, გენერალია, წიგნი თავს უყრის ენის საუნჯეს, სიმდიდრეს, ოქრო-მარგალიტს და თავის კიდობნის უჯრებ-ფურცლებში ჰკეცავს, მდიდრდება და ამდიდრებს თავის ხალხს, შვილს, შვილიშვილს, შვილთაშვილს დღეს, ხვალ, ზეგ, საგაისოდ, სამუდამოდ, სამარადჟამოდ“.

დავითი მუშაობას იწყებს სტამბაში. სერგო ჭეიშვილის მოგონების მიხედვით, ეს დაახლოებით ასე მომხდარა: „... იმ პერიოდში უდირექტოროდ დარჩა ქუთაისის ერთადერთი სტამბა. დიდხანს ეძებეს შესაფერისი კაცი, გაჭირდა პოვნა. უნდა ყოფილიყო პოლიგრაფისტი, პატიოსანი, პარტიული და ა. შ. ერთ საღამოს სათათბიროდ მიხმო საოლქო კომიტეტის აგიტაცია-პროპაგანდის განყოფილების გამგემ, აწ განსვენებულმა კოტე ლოლაძემ. მკითხა—ნუთუ ქუთაისში ისეთი კაცი არ გეგულება, რომ სტამბას მოუაროსო. ჯანდაბას, ნუ იქნება პოლიგრაფისტი, ოღონდ კაცური კაცი იყო-

სო. უმაღლვე დავითი გამახსენდა. არის ასეთი კაცი-მეთქი, ვუთხარი და კიდეც შევთავაზე... სასწრაფოდ მოვნახე დავით ბატონი და კოტე ლოლაძის კაბინეტისაკენ წავუძეხი. ვისხედით სამნი. ღიღხანს ვისაუბრეთ. კოტე სასტამბო საქმეში ფრიად გაცნობიერებული კაცი იყო—წლების მანძილზე რედაქტორობდა რესპუბლიკურ მრავალტირაჟიან გაზეთს „რკინიგზელს“ (ბოლოს ცეკას გამომცემლობის ღირექტორიც გახლდათ). ჯერ თეატრის საქმეებზე, მერე სტამბაზე ჩამოვაგდეთ სიტყვა. რაიმე თუ გაკავშირებს სტამბასთანო, ჰკითხა კოტემ. როგორ არაო, მიუგო დავითმა, იქ პროგრამებსა და აფიშებს ვბეჭდავთ და მისვლაც და მათი შეწუხებაც ხშირად მიწევსო. კოტემ სიცილით ჩაუჭრა სიტყვა—ხომ არაფერი გიზიდავს სტამბისაკენო, დავითმაც ღიმილით წარმოთქვა—სტამბის საღებავების სუნი მიყვარსო. იმ საღამოს გადაწყდა ქუთაისში პოლიგრაფიის ბედი. დავითი სტამბის ღირექტორად დაინიშნა“.

მემკვიდრეობა რთული და წინააღმდეგობრივი იყო. ერთის მხრივ, მდიდარი ტრადიციები და საინტერესო ისტორია, მეორეს მხრივ —სავალალო აწმყო და უბადრუკი სინამდვილე.

პირველი წიგნი „დავითნი“ ქუთაისში დაიბეჭდა 1801 წელს, იმერეთის უკანასკნელი მეფის, სოლომონ მეორის (1789-1810) მიერ დაარსებულ სტამბაში. ქუთაისელი პირველი მბეჭდავი იყო გიორგი პაიჭაძე.

თავდაპირველად წიგნის ბეჭდვას სამეფო კარი

მფარველობდა და მას სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა ჰქონდა. იმერეთის სამეფოს გაუქმებისა (1810) და რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ, ნახევარი საუკუნის მანძილზე, ქუთაისში თითქმის არაფერი დაბეჭდილა. მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში ქუთაისში წიგნის ბეჭდვა განახლდა, მაგრამ მას უკვე კერძო ან საქველმოქმედო ხასიათი ჰქონდა. რუსეთის ცარიზმი და ადგილობრივი ხელისუფლება ნაკლებ დაინტერესებას იჩენდნენ წიგნის, განსაკუთრებით ქართული წიგნის, ბეჭდვისა და გავრცელებისადმი, პირიქით, ისინი ყოველმხრივ აფერხებდნენ სასტამბო საქმის განვითარებას და წიგნის ბეჭდვის გაფართოებას, პროგრესული დემოკრატიული შინაარსის წიგნს მკითხველამდე გზას უღობავდა სასტიკი ცენზურა.

მიუხედავად ამისა, მოწინავე ქართული ინტელიგენცია მაინც ახერხებდა წიგნის ბეჭდვის საქმე მოეგვარებინა და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სამსახურში ჩაეყენებინა. ქუთაისში წიგნებს სცემდნენ საქველმოქმედო საზოგადოებანი („ქართული მწერლობის მოყვარულთა ჯგუფი“, „ქართული წიგნის გამომცემელთა ამხანაგობა“, „საყმაწვილო წიგნების გამომცემელი წრე“ და სხვები), წიგნის მაღაზიები („თ. მთავრიშვილის და ამხ.“, ვასილ ბეჟანეიშვილის, ძმების ოცხელების, ი. ხეთერელის და სხვა), ჟურნალ-გაზეთების რედაქციები („მწყემსი“, „მეურნე“, „კოოპერაცია“ და სხვა), მასწავლებელთა კოოპერაციული ამხანაგობები („შკოლა“, „მერანი“, „მომავალი“ და სხვა), ლიტერატუ-

რული გაერთიანებები, პოლიტიკური პარტიები და კერძო პირები (ძმები ვარლამ და ივანე ჭილაძეები, ალ. არაბიძე, მიტროფანე ლალიძე, რაჟდენ დათე-შიძე, ტუტკუ გვარამია და სხვა).

ქუთაისში დაიბეჭდა პირველად ქართული ლიტერატურის თვალსაჩინო ძეგლი—თეიმურაზ მეორის „სარკე თქმულთა ანუ ღლისა და ღამის გაბაასება“ (1870 წ.), ცნობილი ქართველი მწერლის გიორგი წერეთლის თხზულებათა სამტომეული (1893-1900 წწ.), მამია გურიელის, გრ. აბაშიძის, გ. ჭალადიდელის, კ. ნადირაძის, ვ. გაფრინდაშვილის ლექსებისა და ჯაჯუ ჯორჯიკიას მინიატურების კრებულები, კიტა აბაშიძის განთქმული შრომა „ეტიუდები მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის შესახებ“ (ორ ტომად, 1911-1912 წწ.), დიმიტრი უზნაძის „ექსპერიმენტალური პედაგოგიკის შესავალი“ (1912 წ.), ივანე ჯავახიშვილის „ქართული სამართლის ისტორია“ (წიგნი პირველი, 1919 წ.) და სხვა.

ქუთაისში დაიბეჭდა იაკობ ცურტაველის „შუშანიკის წამების“ პირველი მეცნიერული გამოცემა (1917 წ.).

ქუთაისში დაიბეჭდა თანამედროვეობის უდიდესი პროექტის გალაკტიონის პირველი წიგნი (1973 წელს დავით მანდარია მისი დიდი რუდუნებით აგებულ ახალ სტამბაში გალაკტიონის დაბადებიდან 80 წლისთავთან დაკავშირებით დაბეჭდავს სწორედ ამ გამოცემას).

ქუთაისში სხვადასხვა დროს დაიბეჭდა: „ვეფხისტყაოსანი“ (ორჯერ), არჩილ მეორის „არჩილიანი“,

ნიკოლოზ ბარათაშვილის, აკაკი წერეთლის, ილია ჭავჭავაძის და სხვათა ნაწარმოებები, ქართული პოეზიის ანთოლოგია, ცნობილი მეცნიერების: ალექსანდრე ხახანაშვილის, ნიკო მარის, ვასილ პეტრიაშვილის, სიმონ ავალიანის, შალვა ნუცუბიძის, ალექსანდრე ჯანელიძის, ალექსანდრე ცაგარლის და სხვათა ცალკეული შრომები, რუსული ლიტერატურის კლასიკოსების: ა. პუშკინის, მ. ლერმონტოვის, ლ. ტოლსტოის, მ. გორკის და სხვების თხზულებათა ქართული თარგმანები.

ქუთაისში გამოსცეს ცისფერყანწელებმა გამოჩენილი ფრანგი პოეტის სტეფან მალარმეს „ლექსები და პროზა“.

მრავალფეროვანია ქუთაისში დაბეჭდილი ისტორიული და პოლიტიკური ხასითის ლიტერატურა, პედაგოგიური და საბავშვო წიგნი.

საინტერესო სპექტრს ქმნიდა ქუთაისში გამოცემული ერთდროული ჟურნალ-გაზეთები და ალმანახები.

წიგნების და ჟურნალ-გაზეთების ბეჭდვის საქმეს ემსახურებოდნენ მოცულობით მცირე საგუბერნიო პ. წულუკიძის, ივ. კილაძის, ი. ხელაძის, პ. ფერაძის, დ. ლამბაშიძის, ბ. კურცხალიას, ვ. ზედგინიძის, ნ. გამრეკლის და სხვათა სტამბები.

ქუთაისში წიგნის ბეჭდვისა და გამოცემის მდიდარი ტრადიციები მნიშვნელოვნად დაქვეითდა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ. ქალაქის ინტელექტუალური ძალების თბილისში მასობრივად გადასვლამ, სერგო კლდიაშვილის სიტ-

ყვებით რომ ვთქვათ, „დიდმა გადასახლებამ“ (ეს პროცესი დაიწყო თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ და მეტნაკლები ინტენსივობით მიმდინარეობს ოთხმოცი წლის მანძილზე), დააკინა და შეაფერხა ქუთაისის კულტურული ცხოვრება, საუკუნეების მანძილზე ქართული აზროვნების ერთ-ერთი უთვალსაჩინოესი ცენტრი თითქმის უბადრუკ პროვინციად იქცა. ამან, რასაკვირველია, თავისი უარყოფითი გავლენა მოახდინა წიგნის ბეჭდვასა და გამოცემაზე.

ბოლშევიკებმა ხელისუფლების სათავეში მისვლისთანავე, მოახდინეს რა ბეჭდვითი სიტყვის მონოპოლიზაცია, იგი თავიანთი იდეოლოგიური დიქტატურის გამტკიცების სამსახურში ჩააყენეს. 20-იან წლებში, ვიდრე ძალაში იყო ყბადაღებული ე. წ. ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა (ნეპი) და კერძო ინიციატივას გარკვეული გასაქანი ჰქონდა, ქუთაისში წიგნის ბეჭდვა და გამოცემა ჯერ კიდევ გრძელდებოდა, ფუნქციონირებდნენ სახელგამისა და „მეცნიერება საქართველოში“ ადგილობრივი განყოფილებანი. ამ პერიოდში, ბოლშევიკურ-კომუნისტური პროპაგანდისტების გამიზნულ მაკულატურასთან ერთად, ქუთაისში დაიბეჭდა რამდენიმე ისეთი წიგნი, მათ შორის სახელმძღვანელო, რომელთა გათვალისწინების გარეშე ქართული კულტურის ისტორია სრულყოფილად ვერ იქნება წარმოდგენილი.

20-იანი წლების მეორე ნახევრიდან საგამომცემლო საქმე ქუთაისში თანდათან ჩაკედა, ხოლო შემ-

დეგ წიგნის ბეჭდვა თითქმის შეწყდა. ეს პროცესი, პირველ რიგში, პრესიდან დაიწყო. ქუთაისი, სადაც პერიოდულ თუ ერთდროულ აღმანახებსა და კრებულებთან ერთად, ყოველდღიურად სხვადასხვა მიმართულების რამდენიმე ლიტერატურულ-პოლიტიკური გაზეთი გამოდიოდა, გასაბჭოების შემდეგ ერთადერთი კომუნისტურ-კომკავშირული „მუშა და გლეხის“ ამარა, ხოლო 1925-1929 წლებში სულ უგაზეთოდ დარჩა. საერთო სურათს ვერ ცვლიდა ის გარემოება, რომ ქართველი მწერლები და ხელოვნების მუშაკები ჯერ კიდევ ახერხებდნენ თითო-ოროლა ჟურნალის თუ გაზეთის ერთეული ნომრების გამოცემას. მათშიც თანდათან წამყვან ადგილს იჭერდა პროლეტარული კულტურისა და მწერლობის „მშენებელთა“ პოზიციები.

30-იანი წლების მეორე ნახევარში ქუთაისის პედაგოგიურ ინსტიტუტთან დაარსდა სტამბა, სადაც რამდენიმე წიგნი დაიბეჭდა, მაგრამ ამან საქმეს ვერ უშველა. ქუთაისმა დათმო თავისი პოზიციები წიგნის გამოცემაში.

1921 წელს ქუთაისში არსებული კერძო სტამბები გააერთიანეს და მის საფუძველზე ჩამოყალიბდა ე. წ. პირველი საბჭოთა სტამბა. იგი მოთავსებული იყო ქალაქის კულტურის სახლის პირველ სართულზე, სტამბისათვის სრულიად მოუხერხებელ და შეუფერებელ შენობაში, იმ მანქანა-დანადგარებით, რაც მას გააჩნდა, გაზეთისა და საკანცელარიო ქაღალდების დაბეჭდვა შეიძლებოდა მხოლოდ. ამიტომ სტამბა გაზეთს გარდა მხოლოდ ამ სახის

დაკვეთებს იღებდა. წიგნი? სტამბაში რის ვაი-ვაგლახით შეიძლებოდა დაბეჭდილიყო მცირეფორმატიანი წიგნი და ისიც დაბალ პოლიგრაფიულ დონეზე.

კვლავ ბატონ ოტიას მოვუსმინოთ: „...გლახათაა საქმე, ქუთაისის მაშინდელი სტამბა იმისთანა დაფეხვილია, დავითმა გამართულად რომ გაიაროს, თავს სახურავს შეახლის. აქ დავითისთანა ახოვანი კაცი კი არა, თავი კუდს ვერ მოიქნევს, მაგრამ შენი ესაა. შენი მშობლიური ენა აქ აფარებს თავს და შენ რომ ჭალებით გაჩახჩახებულ ოფიცერთა კლუბში „იტანცაო“, შენი საქმე ვინ აკეთოს, ვინ ეპატრონოს (ყოველნაირი ეროვნული საქმის პატრონად უნდა მიგვაჩნდეს თავი, თუ მართლა მისი ხსნა გვინდა).

ჰოდა, ბატონო დავით, აქ, ამ ქოხმახში მაინც ვერ გაიმართები და წალუნე თავი, შენი ხელით ასო-ასო აწყვე საწამლავეში ამოწებული ქართული ანბანი და ჰქმენ ის, რისთვისაც დედა-მშობელმა გშვა და გზარდა, რა ჯიშის, ჯილაგისა და მოდგმის კაცად გამოგჭედა.

და თუ ეს კედლები დაფეხვილია, ეს ფანჯარა ვიწრო და ეს ჭერი დაბალი, უკეთესს ხონჩით არავინ მოგართმევს, საკუთარ სახლს უნდა დაანებო თავი, იმ როდზევიჩის ქუჩაზე რომ თქვენი ოჯახისათვის საწოლების გასამართავად არ კმარა, იმ კოლოფში დაეტიო, შენი სიმაღლის კაცისათვის ფეხის გასაჭიმად რომ არ კმარა (სამსახურში თავი

ვერ გაგიმართავს) და იზრუნო და ითავცემო ახალ სტამბაზე, ახალ წიგნის სასახლეზე..."

მართალია დავითისათვის პოლიგრაფისტობა ახალი საქმე იყო, მაგრამ მთავარი და ძირითადია ის, რომ მან იცოდა იმის მნიშვნელობა, რაც ჩააბარეს მოსავლელად და სამზრუნველოდ, იცოდა, რომ გაზეთისა და წიგნის გარეშე არ არსებობდა ქართული კულტურა, 31 წლის ახალბედა პოლიგრაფისტმა მთელი ენერგიით, უდიდესი პასუხისმგებლობის გრძნობით და სიყვარულით, თავგანწირულებამდე მისული ერთგულებით დაიწყო ახალი ცხოვრება „ქუთაისის მაშინდელ დაფეხვილ სტამბაში“ და დაამთავრა იგი 40 წლის შემდეგ, 70 წლის ასაკში, 1992 წელს, როგორც სასტამბო საქმის სახელმძღვანელო სპეციალისტმა და ქართული წიგნის ამაგდარმა.

მაგრამ დავითი ჯერ მხოლოდ იწყებდა ახალ ცხოვრებას სწორედ იმ „დაფეხვილ საგაზეთო სტამბაში“, რომლის მეცხრამეტე დირექტორადაც ის დანიშნეს. მეთვრამეტე დირექტორი, რომელიც მან შეცვალა, ძველი გამოცდილი პოლიგრაფისტი და შესანიშნავი ქართველი კაცი—ვალოდია ბენიძე იყო. ესეც საგულისხმო გახდა დავითისათვის. წავიდა ღირსეული დირექტორი...

მოვიდა ახალგაზრდა კაცი. მოვიდა ღიდი ენთუზიაზმითა და სურვილით, მიუხედავად სიძნელეებისა

---

¹ ოტია იოსელიანი, დავით მანდარას ეპიტაფია. წიგნში „დავით მანდარა 1921-1992“, ქუთ. 1993, გვ. 58.

და დაბრკოლებებისა, განვითარების ახალ გზაზე გაეყვანა პოლიგრაფია ქუთაისში.

დაიწყო იმის გაცნობით, რაც მემკვიდრეობით მიიღო. მალე დარწმუნდა, რომ სტამბის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა სავალალოა, პარალელურად სწავლობდა პოლიგრაფიულ კადრებს და მათ შესაძლებლობებს. თუ ტექნიკურად სტამბა, ფაქტობრივად, ამორტიზებული იყო, მაღალკვალიფიციური კადრები, რომელთაც მომავალი თაობის აღზრდა შეეძლოთ, ქალაქს ყავდა.

დავითმა სტამბაში მოსვლიდან რამდენიმე თვის შემდეგ უკვე იცოდა: კ. მამრიკიშვილის, დ. მაჭავარიანის, მ. მეგენიშვილის, ვ. ვაჭრიძის, ღ. წიგნაძის, გ. ვასილიევის, ტ. ლევიძის, ი. ჩიხლაძის, მ. სულავას, ი. ჭიჭინაძის, ვ. ჭარხალაშვილის, ა. ხელაძის, არისტოიდი კუტილის, ი. აფრიდონიძის, ა. ტულგანოვის, შ. დოლონაძის, ი. დარსაძის, ა. აფანასიადის, ნ. ქაჯაიას, კ. კოტიშაძის, გ. კოლუაშვილის, შ. კურცხალიას, პ. კილაძის, ე. წივწივაძის, შ. წივწივაძის და სხვათა ღვაწლის შესახებ მშობლიური საწარმოს დაფუძნებასა და განვითარებაში. ბევრი მათგანი, როცა დავითი სტამბაში მოვიდა, უკვე ცოცხალი აღარ იყო, ბევრი მოხუცდა და საპენსიოდ ემზადებოდა. მაგრამ მათი სახელები მესტამბეთა შემდეგი თაობებისათვის ღირსსახსოვარი იქნება.

დავითმა გამოცდილ პოლიგრაფისტებთან არაერთგზის მოთათბირების შემდეგ, სამოქმედო პროგრამა შეადგინა, მუშაობა ორი მიმართულებით უნდა წარმართულიყო. პირველ რიგში აუცილებელი იყო

8. პ. ვაჭრიძე

სტამბის შენობის რეკონსტრუქცია და შესაძლებლობის ფარგლებში გაფართოება, ახალი მანქანა-დანადგარების შეძენა და დამონტაჟება. ამასთან ერთად, ბრძოლა იმის მისაღწევად, რომ მთავრობას მიეღო გადაწყვეტილება ქუთაისში თანამედროვე ტექნიკით აღჭურვილი, საწიგნე სტამბის აგების შესახებ.

ურთულესი ამოცანების წინაშე იდგა ახალი დირექტორი, მაგრამ, როგორც ჯანსუღ ღვინჯილია წერს, მან „...იცოდა, როგორი კულტურა შეეფერებოდა ქუთაისს, იცოდა, რას ნიშნავდა სტამბის კულტურა ქალაქისათვის და დიდი სიმაღლეებიდან ჭვრეტდა თავის მოვალეობას. ბევრი რამ აკლდა სტამბას, ძნელად მოსაპოვებელი იყო საჭირო მასალები, მანქანა-დანადგარები, ადვილად არაფერს იმეტებდნენ ქუთაისისათვის, ამიტომ იბრძოდა შეუპოვრად, ღირსების შეგრძნებით, მოიპოვებდა, რაკი იბრძოდა და ტოლსაც არავის უდებდა. ყოველთვის ჰქონდათ მისი სიტყვის იმედი. იცოდნენ, რომ იგი არ დალატობდა დიდ საქმეს, არ იღლებოდა, არ ბეზრდებოდა გაუთავებელი წვა-დაგვით მოპოვება საჭირო მასალისა, რათა არ შენელებულიყო რიტმი, არ დაეთმო სიმაღლე“...¹.

უაღრესად რთულ პირობებში ჩატარდა სტამბის შენობის საფუძვლიანი რეკონსტრუქცია. პირველ რიგში საამწყობო და საბეჭდ საამქროებს ჭირდებოდა დამატებითი ფართობი. კერძოდ, ასოთამ-

---

¹ ჯანსუღ ღვინჯილია, მწიგნობარი, კრებულში „დავით მანდარია 1921-1992“, ქუთ. 1995, გვ. 23-24.

წყობებს არ ჰქონდათ ნორმალური სამუშაო პირობები, მაგრამ მოინახა გამოსაყალი—სააფიშო საამქრო გადაიტანეს ელექტრომონტიორისთვის გამოყოფილ ოთახში, ამის ხარჯზე გადიდდა საამწყობო საამქროს ფართობი და უმოკლეს დროში „ლინოტიპის“ მანქანების რიცხვი ორიდან ექვსამდე გაიზარდა. შეიძინეს აგრეთვე საგაზეთო როტაციული საბეჭდი მანქანა, რომლისთვისაც საგანგებოდ აიგო ახალი საამქრო.

შენობის რეკონსტრუქციის პროცესში ბევრგან გაუქმდა დერეფნები, მოიხსნა ტიხრები, გამოთავისუფლებული ფართობი გადაეცა საამწყობო საამქროდან გამოყოფილ აქციდენციის უბანს. საფუძვლიანად შეიცვალა მოძველებული იატაკი.

საწარმოო პროცესების ნორმალიზაციამ და ტექნიკის გამოყენების დონის ამაღლებამ გააუმჯობესა ნაბეჭდი პროდუქციის ხარისხი, რამაც სტამბისა და გაზეთის რედაქციის მუშაკებს შორის სანიმუშო ურთიერთთანამშრომლობის ატმოსფერო შექმნა, განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ახალგაზრდა კადრების დაოსტატებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების საქმეს.¹ და ყოველივე ამის მეთაური იყო დავით მანდარია, რომლის, როგორც პოლიგრაფისტის, სტაჟი თვეებით განისაზღვრებოდა.

მას უფრო დიდი გეგმები ჰქონდა. მართალია, სტამბა საგაზეთოა, მაგრამ სურვილისა და მონდო-

---

¹ ალექო გეგია, გალაკტიონის სახელობისა, ქუთ. 1986, გვ. 11.

მების პირობებში მასში წიგნების დაბეჭდვაც შეიძლებოდა. დირექტორის მოადგილემ, სპეციალობით ერთ-ერთმა პირველმა პოლიგრაფისტმა ინჟინერმა ქუთაისში გიორგი (ჟორა) ალხაზაშვილმა, ეჭვი გამოთქვა, მაგრამ დავითმა ისე გატაცებით დაუსაბუთა მას უახლოეს მომავალში ჩვენს ქალაქში წიგნის გამოცემის ტრადიციების თუნდაც ნაწილობრივ აღდგენის აუცილებლობა, ირწმუნა და გვერდში ამოუდგა დირექტორს.

გაფორმდა პირველი ხელშეკრულებები გამომცემლობებთან: „ტექნიკა და შრომა“, „ნაკადული“, „საბჭოთა საქართველო“. ქუთაისში წიგნის ბეჭდვის შესაძლებლობა რეალურ ფაქტად იქცა, ზედიზედ დაისტამბა: გალაკტიონის, კ. ლორთქიფანიძის, ო. იოსელიანის, დ. კვიცარიძის, ლ. ნუცუბიძის და სხვათა წიგნები. ახლა უფრო დაჟინებით და საბუთიანობით შეიძლებოდა მოთხოვნა, დაჩქარებულიყო საწიგნე სტამბის მშენებლობის შესახებ გადაწყვეტილების მიღება, ხელსაყრელი ვითარებაც შეიქმნა—ქუთაისი ოლქის ცენტრი გახდა (1952), ამიტომ მის ზრდა-განვითარებას განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა. საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭომ მიიღო დადგენილება ქუთაისში აგებულიყო მძლავრი პოლიგრაფიული საწარმო. დადგენილებას ხელს აწერდა ი.ბ. სტალინი. მარტო ეს ფაქტი დავით მანდარიას უდიდესი გამარჯვება იყო. იგი საქართველოს კომპარტიის ქუთაისის საოლქო კო-

მიტეტში გამოიძახეს და აღნიშნული დადგენილება გააცნეს. კაცი, რომელსაც საკუთარი ბინის საკითხი არ ჰქონდა მოგვარებული (და მისი გადაჭრა საკმაოდ გახანგრძლივდა), ცას ეწია სიხარულით—იგი ხომ ამ გადაწყვეტილების მოლოდინით ცხოვრობდა. მაგრამ სიხარული ნაადრევი გამოდგა.

1953 წელს ქუთაისის ოლქი გაუქმდა და დადგენილება აქ სტამბის აგების შესახებ გვერდზე გადაიღო.

დავით მანდარიამ, ხატოვნად რომ ეთქვათ, „რკინის ქალამნები“ ჩაიცვა და საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს დადგენილების ცხოვრებაში გატარებისათვის ბრძოლას ჩაუდგა სათავეში. მას უკვე თანამებრძოლთა და თანამოაზრეთა სერიოზული გუნდი ჰყავდა. რაც მთავარია, ახალი სტამბის აგებას დაბეჯითებით მოითხოვდა ქუთაისის და მთელი დასავლეთ საქართველოს საზოგადოებრიობა. ამ იდეის განხორციელებას ენერგიულად უჭერდნენ მხარს საქართველოს მთავარპოლიგრაფმრეწველობის უფროსის მოადგილე, ცნობილი ინჟინერ-პოლიგრაფისტი გ. ფორჩხიძე და კულტურის სამინისტროს ინჟინერი რ. ზუბიაშვილი.

ქუთაისის საგაზეთო სტამბის უკანასკნელ ხანს მოპოვებული წარმატებების შესახებ კარგად იყვნენ ინფორმირებული კულტურის საკავშირო სამინისტროშიც. ამ წარმატებათა შორის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მოვლენად უნდა ჩაითვალოს ის ფაქტი,

რომ 1954 წლიდან სტამბა იწყებს რუსული გაზეთის „კუტაისსკაია პრავდას“ (დღეს „რიონი“) ბეჭედვას. ამიტომ იქაც მიაჩნდათ, რომ საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს დადგენილება უნდა შესრულებულიყო. მოსკოვიდან გამოიგზავნა სპეციალისტთა დიდი ჯგუფი.

ოცნება რეალობად იქცა. 1955 წლის გაზაფხულზე ჭავჭავაძის პროსპექტზე ახალ—საწიგნე სტამბას ჩაეყარა საფუძველი. მშენებარე სტამბის დირექტორად დავით მანდარია დაინიშნა.

ახალი სტამბის მშენებლობაზე

დაიწყო ახალი სტამბის მშენებლობა. დავითი დღედაღამ მშენებლებთან იყო. ბედმა გაუღიმა, მაგრამ არა მარტო დირექტორს, არამედ პოლიგრაფიას ქუთაისში. სტამბის მშენებლები ქართული კულტურის, ქართული წიგნის გულწრფელი მეგობრები აღმოჩნდნენ. სტამბას აშენებდა №4 სამშენებლო ტრესტის №4 სამმართველო. მშენებლობას უშუალოდ ხელმძღვანელობდა სამუშაოთა მწარმოებელი, წიგნიერი და ფართო განათლების ინჟინერი ვლადიმერ ნიჟარაძე. ამან განაპირობა სამუშაოს მწარმოებელსა და მშენებარე სტამბის დირექტორს შორის გასაოცრად გულთბილი ურთიერთობა.

მეხეტონეები—ძმები ბეგლარ და დავით მინდიაშვილები, კალატოზები—მამა-შვილის დავით და რამაზ კუხიანიძეების, დურგლები—რევაზ მგელაძის ხელმძღვანელობით, დავითის უახლოესი მეგობრები გახდნენ.

საპროექტო მონაცემებით, შენობის საერთო ფართი 4863 კვ. მეტრი, საწარმოო ფართი—3094 კვ. მეტრი უნდა ყოფილიყო. შენობა სარდაფის ჩაუთვლელად სამსართულიანია. სტამბის მშენებლობა, შეფერხებებით, მაგრამ მაინც, ძირითადად ნორმა-

ლურად მიმდინარეობდა. მაგრამ მარტო შენობის აგება, ცხადია, არ კმაროდა. წიგნის ბეჭდვის ტექნიკა არნახულად დაწინაურებული იყო. ამიტომ ღვებოდა საკითხი იმ ღროისათვის უახლესი მანქანა-დანადგარების მოპოვებისა და სპეციალისტთა შესაფერისი კადრების მომზადების შესახებ. დავითიც რამდენიმე მიმართულებით მუშაობდა. მშენებლობასთან ერთად თავი მოუყარა წიგნის ბეჭდვისათვის საჭირო მოწყობილობას, თბილისსა და მოსკოვში გააგზავნა რამდენიმე ნიჭიერი ახალგაზრდა პოლიგრაფიული ხელოვნების დასაუფლებლად, კიდევ უფრო ინტენსიურად მიმდინარეობდა მუშაობა ქუთაისში, მზადდებოდა საჭირო კადრები.

პროექტით გათვალისწინებული სამუშაოების დამთავრებამდე ექსპლოატაციაში გაიშვა საამწყობო, საბეჭდი და სამკინძაო საამქროები, ამან შესაძლებელი გახდა ახალ სტამბაში წიგნის ბეჭდვა დაწყებულიყო, შეკვეთები საკმაოზე მეტია, დაიბეჭდა აკაკი შანიძის ქართული ენის გრამატიკის სახელმძღვანელო მე-7-მე-8 კლასებისათვის, მოსწავლეთა ბიბლიოთეკის სერიით: გ. წერეთლის „პირველი ნაბიჯი“, დ. ჭონქაძის „სურამის ციხე“, გ. ერისთავის „გაყრა“, ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, გრიგოლ ორბელიანის ლექსების კრებულები და სხვა.

მაგრამ ახალი სტამბისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა გამომცემლობა „ნაკადულის“

(დირექტორი ხუტა ბერულავა) დაკვეთას. მან, ჩვენი ღრმა რწმენით, დავით მანდარიას თხოვნით, ქუთაისის სტამბას დასაბეჭდად გამოუგზავნა გალაკტიონ ტაბიძის „ასი ლექსის“ დედანი. 1961 წლის 25 აპრილს იგი ხელმოწერილია დასაბეჭდად.

სტამბის მთელი შემადგენლობა მოუთმენლად მოელოდა წიგნის ბეჭდვის დამთავრებას. ცნობილი პოლიგრაფისტი, დავითის ერთ-ერთი აღზრდილი, ზაურ ჟვანია იგონებს: „დიდი გალაკტიონის „ასი ლექსი“ უნდა დაგვებეჭდა, საქმეს დილიდანვე აღრიანად შევუდექით. ეს ჩვენი ახალი, დიდი სტამბის პირველი წიგნი იყო. ჩვენთან ერთად ბატონი დავითიც საღებავეებით იყო დასვრილი.

პირველი ანაბეჭდი რომ ამოვიღეთ, გახარებული დავითი ჯერ კიდევ საღებავეუმშრალ ფურცელს ეამბორა, ანაბეჭდი სტრიქონ-სტრიქონ, ასო-ასო, წერტილიდან წერტილამდე გვერდის ნომრის ჩავლით გულისყურით შეამოწმა, ხმამაღლა წაიკითხა გალაკტიონის „მერი“ და კმაყოფილმა დაგვრთო ბეჭდვის უფლება. საქმე წავიდა და წავიდა, თურმე საღამოს ათი საათიც მოსულა. ვხედავ, ბატონ დავითს ხელში გაზეთში შესვეული რაღაც უჭირავს, გახსნა და გამხმარი, ნახევრი ლავაში პური და ყველის ნაჭერი აღმოჩნდა. გავშალეთ იგი საბეჭდი მანქანის საფეხურზე და ბატონ დავითთან ერთად ნახევარი ლავაში ოთხმა ადამიანმა ლუკმა-ლუკმა გავინაწილეთ“...

წიგნი უკვე მზადი იყო. ეს ნიშნავდა—სტამბა

შეიძლებოდა მთელი სიმძლავრით გაშვებულიყო ექსპლოატაციაში.

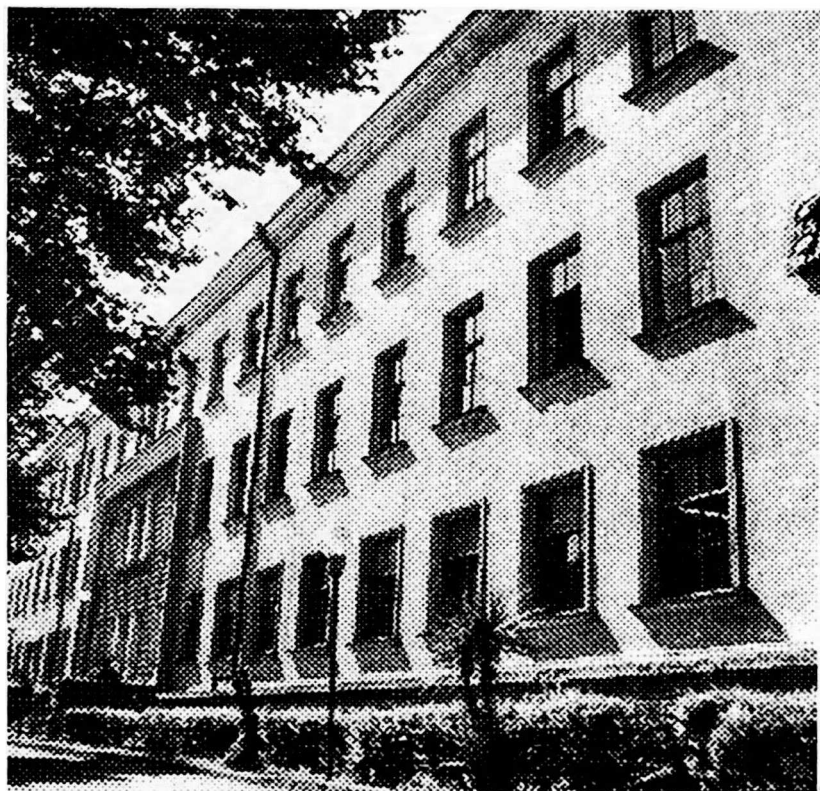
ნანატრი დღეც დადგა—1961 წლის 9 მაისი. ალბათ, მანამდე არასდროს ასე ბედნიერი არ ყოფილა დავით მანდარია. მრავალწლიანი თავდადებული შრომა წარმატებით დაგვირგვინდა—ქუთაისის №5 სტამბა ბეჭდვითი სიტყვის სამსახურში ჩადგა.

ეს უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენა იყო ქუთაისის საზოგადოებრივ-კულტურულ ცხოვრებაში. მთელმა ქუთაისმა ზეიმით აღნიშნა წიგნის მძლავრი კომბინატის შექმნა. პოლიგრაფისტებთან ზეიმზე მოვიდნენ მწერლები, ჟურნალისტები, პედაგოგები, პრესის, პოლიგრაფიული მრეწველობის მუშაკები, ქალაქის ხელმძღვანელები. მოვიდნენ დავითის მეგობრები—შოთა პირველი, ვალერიან მიზანდარი, ნათესავები—დავით მხეიძე, დები თავიანთი ოჯახებით.

თამარ მანდარია იგონებს—ჩვენ ცალკე, საგანგებო სუფრით აღვნიშნეთ დავითის წარმატებაო.

საზეიმო სხდომაზე, დავითის მოკლე ინფორმაციის შემდეგ, მისასალმებელი სიტყვებით გამოვიდნენ: გაზეთ „სტალინელის“ (შემდეგ „ქუთაისის“) რედაქტორი გივი მეფისაშვილი, საქართველოს ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატის დირექტორი ნ. კაკუშაძე, სომხეთის გაზეთის „ბანვორის“ რედაქტორი გ. ასაკიანი, გამომცემლობა „ცოდნის“ დირექტორი შ. ბუაჩიძე და სხვები.

საქართველოს კულტურის სამინისტროს პოლიგრაფიული სამმართველოს უფროსის მოადგილემ გიორგი ფორჩხიძემ წაიკითხა საქართველოს მინისტრთა

ქუთაისის გ. ტაბიძის სახელობის
№5 სტამბა. 1961 წელი

ტრთა საბჭოს დადგენილება ქუთაისის №5 სტამბისათვის გალაკტიონ ტაბიძის სახელის მიკუთვნების შესახებ. ამაშიც დავითის „ხელი ერია“—

ასე გამოისყიდა ბავშვობისდროინდელი „მარცხი“, გალაკტიონის ფოტოსურათის გადაღებასთან დაკავშირებით რომ შეემთხვა.

ზეიმის მონაწილეებს საჩუქრად გადასცეს ახალ სტამბაში დაბეჭდილი პირველი წიგნი—გალაკტიონის „ასი ლექსი“, დავითმა მეგობრებთან ერთად სურათი გადაიღო. მასზე აღბეჭდილი არიან გ. გოგიჩაიშვილი, გ. ფორჩხიძე, ნ. კაკუშაძე, ი. წივ-წივაძე, შ. პირველი, შ. იამანიძე, ა. ბუხნიკაშვილი, კ. ბასილაძე.

დავითის მეგობარმა, ცნობილმა მოქანდაკემ ვალერიან მიზანდარმა სტამბის ფასადისათვის გალაკტიონის ბარელიეფი დაამზადა.

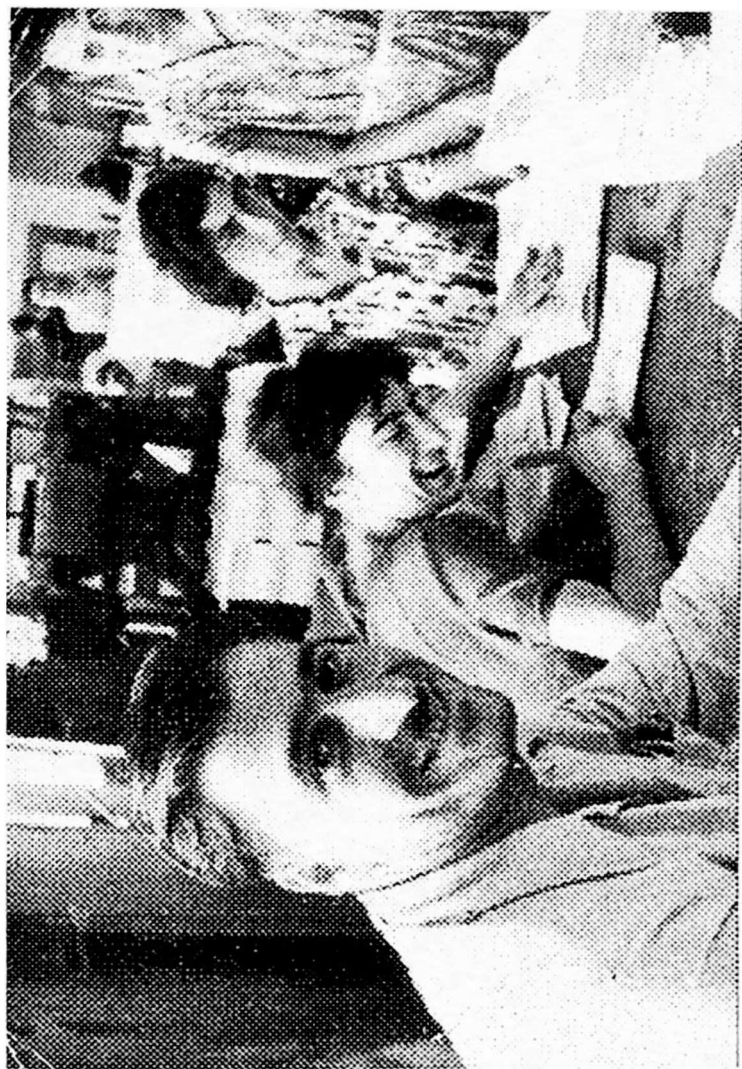

Իվան Բախչևանյանը՝ Պաշտպանության նախարարի տեղակալը՝ Գևորգ Կարամյանի հետ։

მომგაწეობის ასაარეში გაწართმდა

დავით მანდარიას დიდი რუდუნებითა და ძალისხმევით შეიქმნა წიგნის კომბინატი, რასაც შედეგად მოჰყვა ქუთაისში პოლიგრაფიული საქმის მკვეთრი აღმავლობა. ამან კი სპეციალისტთა ახალი კადრების მომზადება მოითხოვა. ბატონი დავითის ინიციატივითა და ხელშეწყობით, ჯერ კიდევ სტამბის მშენებლობის პროცესში, თბილისში, რუსეთისა და უკრაინის პოლიგრაფიულ ცენტრებში გაიგზავნენ ნიჭიერი ახალგაზრდები, ბევრს ადგილზევე მიუჩინეს გამოცდილი ხელმძღვანელები, ზრუნვა კადრების დაოსტატებაზე სტამბის დირექტორის ყურადღების ცენტრში იყო ყოველთვის. დავით მანდარიას აღზრდილებად თვლიდნენ და თვლიან თავიანთ თავს პოლიგრაფისტები: **ირა ნაცვლიშვილი**, ნური ჩიხლაძე, ლეილა კვიკინია, ზაურ ჟვანია, რომან ფუთურიძე, ჟორა გიგინეიშვილი, რომან პაიჭაძე, როინ ტულუში, გულნარა თვალაძე, ლენა ფურცხვანიძე, დოდო კვანტალიანი, გუგული ნადირაძე, თამარ ლობჯანიძე, გოგუცა კინწურაშვილი, ჯემალ ხუხუნეიშვილი, ანზორ ფორჩხიძე, აველინა კოპალიანი, მედეა ვაჩიბერაძე, ნანი გვენეტაძე, ნინა სვანაძე, ნათელა ჩაგუნავა, ლოლა სიმსივე, თამარ ლომთაძე, დალი ფანცხავა, ზერო სვანიძე,

სტამბის საანამშრომელთა ერთი ჯგუფი, მარცხნიდან დ. მანდარია,
ნ. გვენეტაძე, ა. კოპალიანი, მ. შალეკიანი

მიტუშა ჭრელაშვილი, გოჩა ჩოგოვადე, როსტომ
ხახალეიშვილი, მედეა ტომარაძე, ჯემალ არნაზოვი
და სხვები.

წიგნის ბეჭდვის ტექნიკის სწრაფმა განვითარებამ სტამბის დირექტორის კვალიფიკაციის ამაღლებაც მოითხოვა. ბატონმა დავითმა 1964-1965 წლებში წარმატებით დაამთავრა მოსკოვის პოლიგრაფიული ინსტიტუტის დირექტორთა უმაღლესი განათლების სკოლის დაუსწრებელი განყოფილება, იგი მისთვის დამახასიათებელი მონდომებითა და შეუპოვრობით დაეუფლა იმ სიახლეებს, რაც წიგნის ბეჭდვის საქმეში გაჩნდა ბოლო ხანებში.

ყოველივე ამან—შესაფერისმა ტექნიკურმა ბაზამ, პოლიგრაფისტთა კვალიფიციურმა კადრებმა, რომელთაც სათავეში ედგა ბრწყინვალე ორგანიზატორი და ხელმძღვანელი, შესაძლებელი გახდა ქუთაისის ალექსანდრე თავისი ძველი ტრადიციები და საქართველოში წიგნის ბეჭდვის ერთ-ერთ ძირითად კერად გადაქცეულიყო.

1977 წელს, საქართველოს მინისტრთა საბჭოს გადაწყვეტილებით, ქუთაისში შეიქმნა გალაკტიონ ტაბიძის სახელობის პოლიგრაფიული საწარმოო გაერთიანება, რომელშიაც შევიდა: №5 (სათაო) და №6 სტამბები, აგრეთვე: წყალტუბოს, სამტრედიის, წულუკიძის (ხონის), ვანის, ტყიბულის, მაიაკოვსკის (ბაღდათის), ამბროლაურის, ცაგერის, ონის და ლენტეხის საგაზეთო საწარმოები. გენერალურ დირექტორად დავით ილიას ძე მანდარია დაინიშნა.

ბატონი დავითის მოღვაწეობის ასპარეზი და პა-

სუხისმგებლობაც მნიშვნელოვნად გაიზარდა. ამას კარგად გრძნობდა გენერალური დირექტორი და ცდილობდა, ცოდნა, ენერგია და მონდომება არ დაეზოგა დასავლეთ საქართველოში პოლიგრაფიული საქმის შემდგომი განვითარებისათვის. ღვათის უშუალო ხელმძღვანელობით და მზრუნველობით ბევრი კარგი და სასარგებლო რამ გაკეთდა პოლიგრაფიულ გაერთიანებაში შემოსული რაიონული სტამბების ტექნიკური აღჭურვილობის სრულყოფისა და ადგილებზე გაზეთის ბეჭდვის ხარისხის გაუმჯობესებისათვის.

პოლიგრაფიული გაერთიანება ხარისხიანად და დროულად ასრულებდა საქართველოს მსხვილი გამომცემლობების: „საბჭოთა საქართველოს“ (შემდეგში „საქართველოს“) და მისი ქუთაისის ფილიალის, „განათლების“, „მერანის“, „მეცნიერების“, „ხელოვნების“, „საბჭოთა აჭარის“ („აჭარის“) და სხვათა დაკვეთებს.

ბატონი ღვათის ხელმძღვანელობით და ზედამხედველობით დაიბეჭდა წიგნები, რომელთა ავტორები, არა მარტო ქართველები, არამედ დედამიწის თითქმის ყველა კუთხის წარმომადგენლები არიან. მისი მზრუნველობის შედეგად ქართველმა მკითხველმა მიიღო: რუსი, ფრანგი, ინგლისელი, გერმანელი, იტალიელი, ესპანელი, ამერიკელი და სხვა ეროვნების მწერალთა და მეცნიერთა არაერთი საინტერესო და საჭირო წიგნი.

ცალკე უნდა აღინიშნოს გამომცემლობა „განათლებასთან“ ბატონი ღვათის დამოკიდებულება. „და-

ვით მანდარიასა და მისი სტამბის უღალატო კოლექტივს —წერს „განათლების“ მაშინდელი დირექტორი ლუკა ხუნდაძე, —მუდამ საქმიანი და კეთილი ურთიერთობა ჰქონდა გამომცემლობა „განათლებასთან“. ქუთაისის სტამბაში ძირითადად იბეჭდებოდა... ჩვენი ხელდასმული სახელმძღვანელოები, როგორც საშუალო სკოლისა, ასევე ტექნიკუმებისა და უმაღლესი სასწავლებლებისათვის, აგრეთვე მხატვრული, მეთოდური და სხვა ლიტერატურა. ვინ მოთვლის, რამდენი შრომა და ენერგია ჩაღვრილა ხელნაწერის წიგნად გადაქცევამდე გაწეულ მუშაობაში. დავით მანდარია და მისი გუნდი (მიტუშა ჭრელაშვილი, გოჩა ჩოგოვაძე, კალე ბასილაძე, არტემ გვილია, ანესტი აფანასიადი, ნური ჩიხლაძე, აბესალომ კალანდარაშვილი, ზაურ ჟვანია, ირა ნაცვლიშვილი, როსტომ ხახალეიშვილი, აქვსენტი ქობულაძე, ჯემალ ხუხუნეიშვილი, აველინა კოპალიანი და სხვ.) მუდამ გვხიბლავდა პროფესიონალიზმითა და ერთგულებით. მართალია, ჩვენ ზოგჯერ სულსწრაფები ვიყავით, ვაჩქარებდით წიგნის გამომცემას, მაგრამ ბატონ დავითის სიდინჯე და თვითდაჯერებულობა ანეიტრალებდა ურთიერთობას. დირექტორის სიტყვა ბეჭედი იყო თავად: რასაც შეგვპირდებოდა, უთუოდ დათქმულ ვადებში შეგვისრულებდა და საჭირო დოკუმენტაციასაც ზედ მოაყოლებდა. მისი განსაკუთრებული ყურადღებით იყო გარემოცული ჩვენი გამომცემლობის საგანგებო რედაქცია ქუთაისში, იქვე, სტამბის წინ, რომელიც დამაკავშირებელ რგოლს წარმოადგენდა გამომცემლობასა და სტამბას შორის. ჩვენი ქუთაისე-

ლი თანამშრომლები: დიმიტრი ჟივიძე, ავთანდილ დოგრაშვილი, გულაყო ქანდარია, ანზორ რობაქიძე და სხვები მუდამ სიყვარულითა და მოკრძალებით ახსენებდნენ დავითს, ღიდად აფასებდნენ მის ზრუნვასა და შრომისმოყვარეობას, სიხალისესა და დაუზარებლობას.

კვიპაროსივით ცადაწვდილი, თითქოს მკაცრი გამომეტყველების დავით მანდარია, ბუნებით მოკ-

სტამბაში სხვადასხვა დროს დაბეჭდილი წიგნები

რძალებული და დამყოლი იყო, მაგრამ არა საკუთარი პოზიციის დამთმობი. გვახსოვს, ისე მორიდებით შემოაღებდა ჩვენი გამოძეგმლობის კარებს, თითქოს ერთი ვინმე რიგითი მოქალაქე ყოფილიყო და არა ის კაცი, ვისზეც იყო დამოკიდებული ჩვენი წარმატებაცა და წარუმატებლობაც. სამაგიეროდ,

ქუთაისში თუ ეწვეოდი, უმაღლესი წამოიჭრებოდა ადგილიდან, თბილად მოგიკითხავდა, მოგეფერებოდა, ჩაგიხუტებდა და დიდებული მასპინძლობის მაღლსაც გაზიარებდა“.

დიდია თავით მანდარიას დამსახურება საქართველოს მწერალთა კავშირისა და მისი ქუთაისის განყოფილების ლიტერატურული ალმანახის (შემდეგ ჟურნალის) „განთიადის“ წინაშე. მისი რედაქტორი იყო ცნობილი მწერალი გურამ ფანჯიკიძე, ხოლო სარედაქციო კოლეგიაში შედიოდა ბატონი დავითიძე. ქუთაისი განსაკუთრებული სიხარულითა და სითბოთი შეხვდა „განთიადს“ (პირველი ნომერი გამოვიდა 1975 წლის თებერვალში). ეს გასაგებიცაა. ის ქალაქი, სადაც ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის 80-90-იანი წლებიდან გამოდიოდა სქელტანიანი „ქართული ბიბლიოთეკა“ (1883-1884 წწ.), „მწყემსი“ (1883-1910), „ცდა“ (1889-1891), „აკაკის თვიური კრებული“ (1899-1900), ხოლო XX საუკუნის ათიან წლებში ერთდროულად რამდენიმე ჟურნალი თუ ალმანახი, 30-იანი წლებიდან მოყოლებული ლიტერატურული ორგანოს გარეშე დარჩა.

ქუთაისის საზოგადოებრიობასთან ერთად ხარობდა დავით მანდარია. მაგრამ იგი არა მარტო სიხარულს გამოხატავდა, არამედ სიცოცხლის ბოლო დღეებამდე პრაქტიკულად და ამასთან ერთად აქტიურად მონაწილეობდა „განთიადის“ გამოცემაში. გურამ

---

¹ ლუკა ხუნდაძე, ერის სასიკეთოდ გაჩენილი კაცი, კრებულში — „დავით მანდარია 1921-1992“, ქუთ. 1993, გვ. 50-51

ფანჯიკიძე ივონებს: „...განთიადის“ პირველი ნომ-
რის ბეჭდვა ღამის პირველ საათზე ჩამოთავდა.
დაზგებს არ მოვშორებივართ, მე, ბატონი დავითი,

დ. მანდარია და საამწყობო საამქროს
დამკაბადონებელი თ ლობჯანიძე

ცნობილი ფეხბურთელი მურად წივწივაძე და ქუ-
თაისის საზოგადოებაში დიდად დაფასებული ინტე-
ლიგენტი ნიკო კილაძე...

მიუხედავად იმისა, რომ სტამბის ოსტატები დაღლილობისაგან ფეხზე ველარ იდგნენ, გადავწყვიტეთ, სასიგნალო ეგზემპლარები მაინც დაგვემზადებინა.

ბატონმა დავითმა ჩვენი სურვილი სტამბის ოსტატებს გააცნო, თან ტაქტიკიანად მოეფერა და სთხოვა: ახალი ჟურნალი იბადება, ნუ დავიზარებთ, მადლს მარილი მოვაყაროთ და სასიგნალო ეგზემპლარები გავამზადოთ...

წარმოიდგინეთ ჩვენი სიხარული, როცა წიგნის ოსტატებმა განაცხადეს, კიდევ რომ არ გვთხოვოთ, სანამ სასიგნალო ეგზემპლარებს არ გავამზადებთ, აქედან არსად მივდივართ...

ნიკო კილაძემ და მურად წივწივაძემ შამპანურებზე მანამდე იზრუნეს. „განთიადის“ პირველი ნომრის დაბადება, ბუნებრივია, შამპანურით უნდა აღგვენიშნა.

საქმე მაინც გაგვიჭიანურდა და სასიგნალოები მხოლოდ ოთხი საათისათვის იყო მზად, ყველანი ბედნიერები ვიყავით. ვიღას ახსოვდა ძილი ან დაღლილობა! ახალი ჟურნალის დაარსება მაშინ ძალზე იშვიათი მოვლენა იყო, თითქმის დაუჯერებელი და, სწორედ ამიტომაც მინდა მკითხველმა წარმოიდგინოს, როგორი ამალღებული და საზეიმო იქნებოდა ჩვენი განწყობილება.

არ დამავიწყდება ერთი მომენტი, ბატონმა დავითმა ახლად დაბადებული „განთიადის“ პირველი ნომრის პირველი ეგზემპლარი ხელში სიამაყით აათამაშა და გვითხრა, როგორია ბიჭებო!.¹

¹ გურამ ფანჭიკიძე, კაცი, რომელიც დააკლა ჭალაჭი. იქვე. გვ. 28-29.

გავიდა წლები. მოვიდა ახალი რედაქტორი—სახელოვანი მწერალი რეზო ჭეიშვილი. დადგა „განთიადის“ ყოველთვიურ ჟურნალად გადაკეთების საკითხი. აქაც საჭირო გახდა დავით მანდარიას უშუალო ჩარევა საქმეში. რეზო ჭეიშვილი წერს:

—შეძლებს „განთიადი“ ყოველთვე გამოსვლას?

პირველი და პირდაპირი შეკითხვა „განთიადის“ გაჟურნალებაზე (დავით მანდარიასი პ.ვ.). იქამდე ამნაირი არ მომხდარიყო და სტამბას მძიმე ტვირთი აწევებოდა.

—გაკეთდება!

იმ დროს შეწუხებულიც მეჩვენა. შეფიქრიანდა, მაგრამ არ შეეყოყმანებულა. ჩვეულ ღიმილს რომ ვერ გადავაწყდი, ცუდად მენიშნა, მაგრამ სიტყვა სიტყვა იყო. სიტყვის კაცი გახლდათ სწორედ დათიკო მანდარია.

„პრეზენტაცია“ შინდისფერყდიანი №1 „განთიადისა“, დალოცვა, წაქეზება, მადლობა მრავალი.

კოლეგიები:

მე რაც მეხება, რაც მევალება, იმაზე შემოძლია მხოლოდ ვილაპარაკო, დანარჩენი თქვენ იცით. უხერხულად იჯდა პატარა სავარძელში, ჩასამუხლადაც ვერმოცლილი. ჟურნალზე, ავტორებზე, მწერლობაზე საკუთარ კაბინეტში გამოთქვამდა საკუთარ აზრს, ლაპარაკის საღერღელიც იქ აეშლებოდა ხოლმე“.¹

დავით მანდარია არა მარტო „განთიადის“ გულ-

---

¹ რეზო ჭეიშვილი, დავით მანდარია. იქვე. გვ. 31.

შემატკივარი და მისი რედკოლეგიის უცვლელი წევრი იყო. იგი შედიოდა საქართველოს მწერალთა კავშირის ქუთაისის განყოფილების პერიოდული გაზეთის „უქიმერიონის“ რედკოლეგიაშიც. რედაქტორი, თეიმურაზ ლანჩავა წერს: „...ქუთაისელთა ხუთკაციანი დელეგაცია ინგლისში მიემგზავრებოდა, დაძმობილებული ქალაქის, ნიუპორტის ხელმძღვანელობის მიწვევით.

ჩავთვალეთ, რომ მაშინ ახლად დაარსებული ლიტერატურული გაზეთის „უქიმერიონის“ პირველი ნომრებიც თან წაგვეღო.

გავანდეთ ბატონ დავითს ჩვენი ჩანაფიქრი.

—უნდა გავაკვიროთ ინგლისელები, მაგენს ჩვენ ვინმეში არ შევეშალოთ,—ჩაელიმა. ცარცის ქაღალდზე ჩამობეჭდა პოლიგრაფიულად კარგად შესრულებული რვაგვერდიანი გაზეთი.

ნიუპორტის საქალაქო გაზეთის წარმომადგენლები „უქიმერიონს“ დიდხანს ფურცლავდნენ, წუნი ვერაფერში დაგვიდეს“.

ბატონი დავითი იყო სრულიად საქართველოს რუსთაველის საზოგადოების ქუთაისის სადროშოს ყოველთვიური გაზეთის „მოწამეთას“ ფაქტობრივი გამომცემელი. გაზეთის რედაქტორი ელგუჯა თავბერიძე წერს: „... ბატონი დავით მანდარია იყო „მოწამეთას“ (გამოდიოდა 1990-1993 წლებში პ. ვ.) ერთ-ერთი დამაარსებელი, სულისჩამდგმელი და გზისგამკვლევნი. ბატონმა რეზო ჭეიშვილმა უთხრა:

---

¹ თეიმურაზ ლანჩავა, მსგავსი კაცი, იშვიათად... წიგნში „დავით მანდარია 1921-1992“, ქუთ. 1995, გვ. 12.

გაზეთი უნდა დავაარსოთ, „მოწამეთა“ უნდა დავარქვათ, ოღონდ არც ქაღალდი გვაქვს, არც ფული და თქვენ უნდა გვიშველოთო. დავითმა მძიმედ დააქნია თავი—გავაკეთებთ, აბა რისი მოხელე ნაჩაღნიკები ვართო.

„მოწამეთას“ პირველი ნომერი არსად იყო რე-

მარცხნიდან მარჯვნივ: დ. მანდარია, ნ. კუხიანიძე
და შ. ლანჩავა

გისტორირებული. ბატონმა დავითმა თავის თავზე აიღო—ასეთი გაზეთი გამოუშვით და მთელ პასუხისმგებლობას მე ვკისრულობო. დავით მანდარია იყო გაზეთის პირველი წამკითხველი, ავკარგიანობის შემფასებელი, პირშიმთქმელი მრჩეველი, ქაღალდის შოვნის საქმესა თუ სასტამბო ხარჯების დაფარვაზე დამხმარე.

ერთხელ გახარებული მიყვება: ვილაც კაცი მოსულა. გაზეთი მოხოვა, მივეცი, მაგრამ—ჯიხურში რატომ არ ყიდულობთ-მეთქი, ვკითხე.—ჯიხურში, ბატონო, ხუთ მანეთად ყიდიანო (მაშინ გაზეთის ყველაზე დიდი ფასი 50 კაპ. იყო). უხაროდა ეს ამბავი: ასეთი ტემპი არ უნდა დაეკარგოთ, გაზეთი არ უნდა გავაჩვეულებრივოთ და ყველაფერი კარგად იქნებაო.

მერე წიგნების გამოცემაც დავიწყეთ და ესეც მისი დიდი თანადგომით. „ქუთაისი წიგნების და ჟურნალ-გაზეთების ქვეყანა იყო“, იცოდა ხოლმე თქმა. სიტყვა „ქვეყანაზე“ გაიღიმებდა, მერე დაამატებდა: ათიან და ოციან წლებში ქუთაისში რომ წიგნი, ჟურნალი და გაზეთი გამოდიოდა, ბარე ათ ქვეყანას ეყოფოდაო. ეს ტრადიცია უნდა აღვადგინოთ და მორჩაო. მართლაც, ყველა წიგნის გამოცემაში ბატონ დავითს უდიდესი წვლილი მიუძღვის¹.

შეუმჩნევლად გაიარა 30 წელმა მას შემდეგ, რაც ბატონი დავითი ქუთაისში პოლიგრაფიის საქმეს ჩაუდგა სათავეში, ამ წლებმა მას საყოველთაო აღიარება, პატივისცემა და სიყვარული მოუტანა. თვით მას გამორჩეულად უყვარდა: სერგო ზაქარიაძე, გიორგი (ჟორა) შავგულიძე, შოთა პირველი, ოტია იოსელიანი, რეზო ჭეიშვილი, გურამ ფანჯიკიძე, ოთარ ეგაძე, ვაჟა კუბლაშვილი, ჯანსუღ ღვინჯილია, ლუკა ხუნდაძე, დუდე გედენიძე, გიგა ყურაშვილი, ბენო მამრიკიშვილი და სხვები.

---

¹ ელგუჯა თავბერიძე, საქვეყნო კაცი, წიგნში „დავით მანდარია 1921-1992“, ქუთ. 1993, გვ. 40-41.

1969 წლის 25 ივლისს, საგამომცემლო და პოლიგრაფიის დარგში ხანგრძლივი და ნაყოფიერი მოღვაწეობისათვის საქართველოს კულტურის დამსახურებული მუშაკის საპატიო წოდება მიენიჭა.

1981 წლის აპრილში 60 წელი შეუსრულდა.

დ მანდარია, 1981 წელი

ცხადია, არაკისათვის გაუმსელია, მაგრამ როცა შეასხენეს, ამ თარიღის რაიმე ფორმით აღნიშვნაზე კატეგორიული უარი განაცხადა. მეგობრებმა—გიგა ყურაშვილმა და ღუდე გედენიძემ „მოახერხეს“ ბატონ დავითს წერილობით მისალმებოდნენ:

„დილა მშვიდობისა, დავით!—წერდნენ ისინი,—არ გვითხრა ახლა, რა იცოდით და თავი რაზე შეიწუხეთ მოსალმებისათვისო. ვიცით ჩვენ, კარგად ვიცით, რომ ერთი უთქმელი კაცი ბრძანდებით, კაცი, ვინც საკუთარ ღირსებებსა და დამსახურებაზე არასოდეს ლაპარაკობს, ჩრდილში ყოფნას ამჯობინებს, ვითომდა ეროვნულ კულტურას, მის განვითარება-წინსვლას, ყველა უნდა ემსახურებოდეს და მე რა გამონაკლისი ვარო. მართალია, მაგრამ მთლად მასედაც არ შეიძლება, დღეს 60 წელი გისრულდება და ორიოდ სიტყვა არ გითხრათ. არ გაამხილე, ალბათ, ახლობელ-მეგობრები არ შეაწუხე, არც ქალაქის, იმ ქალაქის საზოგადოებისათვის გითქვამს რაიმე შენი დაბადების დღეზე, რომელსაც ბარე ოთხ ათეულ წელზე მეტია პატიოსნად და უმწიკვლოდ ემსახურები, მაგრამ ჩვენ ჩიტ-მა მოგვიტანა ამბავი.

გილოცავთ!

დავიწყეთ იქედან, რა ღროიდანაც ქვეყნის, სამშობლოს სამსახურში ჩადექი. საშუალო სკოლა რომ დაამთავრე 1938 წელს, ხელოვნებას მოწყურებულმა ჭაბუკმა ლ. მესხიშვილის სახელობის თეატრს მიაშურე. რა დაგავიწყებს ქუთათურთა იმ საზეიმო განწყობილებას, რომელიც თეატრის აღდგენამ გამოიწვია. ალექსანდრე იმედაშვილი, იუზა ზარდალიშვილი, შალვა ხონელი, ვარლამ ჩხიკვაძე, ანდრო მურუსიძე, კაპია აბესაძე, თინათინ ღვინიაშვილი და სხვათა სახელები პირზე ეკერა მაღლიერ მაყურებელს. უფროს თაობას მხარს უმშვენებდნენ იმ ღროისათვის ახალგაზრდა, მაგრამ უკვე

სახელმოსვეჭილი: თამარ კიკნაძე, შოთა პირველი, ვახტანგ მეგრელიშვილი, ვუკოლ კინწურაშვილი, პავლე უგრეხელიძე და სხვები. ცეცხლად ინთებოდა „ოტელო“ და „ნაპერწყლიდან“, „გუშინდელნი“ და ბოლოს,—„მეფე ლირი“, მაგრამ მისი დადგმა ვეღარ იხილე, რადგან მოახლოებული ომის საფრთხემ არმიის რიგებში ჩაგაყენა. შორეულ აღმოსავლეთში, ქ. ვლადივოსტოკის სამხედრო სასწავლებელი 1942 წელს დაამთავრე, 1945 წელს მონაწილეობდი იმპერიალისტური იაპონიის წინააღმდეგ გამართულ ბრძოლებში.

როგორც თადარიგის ოფიცერი, 1946 წელს უბრუნდები მშობლიურ ქალაქს და თეატრს. მერე კი, თოჯინების სახელმწიფო თეატრი რომ ჩამოყალიბდა, ნორჩი თაობის ესთეტიკურად აღზრდის საქმემ გაგიტაცა.

1952 წელს გამომცემლობის ხელმძღვანელობა იკისრე, შენთვის სრულიად ახალ საქმეს ეზიარე და ისე შეისისხლხორცე ეს საქმე, როგორც თეატრი და ხელოვნება, რადგან თეატრისა და ხელოვნების სიყვარული წიგნის სიყვარულთან განუყოფელია.

ნახევრად კუსტარული პოლიგრაფიული საწარმო მოთხოვნებს ვერ აკმაყოფილებდა. 1956 წელს ახალი სტამბის მშენებლობა დაიწყო. შენ უკვე მშენებარე სტამბის დირექტორი ხარ. კარგად მოგეხსენებოდა, რა რთულ საქმეს შეეხები, მაგრამ უკან არ დაგიხევია, შრომის სიმძიმე გაიორკეცე და ქუთაისში საშვილიშვილოდ ფუძეჩაყრილი საქმე ბოლომდე მიიყვანე.

1961 წლის 9 მაისს, ჭავჭავაძის პროსპექტზე, საზეიმო ვითარებაში, ქართული წიგნის სამსახურში ჩაღმა №5 სტამბა. ამ ფაქტს და სტამბისათვის დიდი გალაკტიონის სახელის მინიჭებას ქუთაისის საზოგადოებრიობა დიდი აღფრთოვანებით შეხვდა. ამ სამახსოვრო დღეს ახალმა პოლიგრაფიულმა საწარმომ გამოუშვა პირველი წიგნი—გ. ტაბიძის „ასი ლექსი“...

იწყება სიძნელეებით აღსავსე, მაგრამ უაღრესად საინტერესო და რთული გზა ქუთაისის პოლიგრაფიული წარმოების განვითარებაში. ახალბედა საწარმოში 2-3 გამოცდილი პოლიგრაფისტი თუ მოიძებნებოდა... ახალი შენობა...ახალი კადრები... ახალი ტექნიკა... ყოველივე ეს დიდ დაბრკოლებას ქმნიდა, მაგრამ სტამბის კოლექტივმა წარმატებით გაართვა თავი წიგნების, გაზეთების და სხვა პოლიგრაფიული პროდუქციის გამოშვების საქმეს. აღიზარდა პოლიგრაფისტთა მთელი თაობა,—აქ აღიზარდე და დავაჟაკადი შენც, ჩვენო დავით, როგორც ხელმძღვანელი...

ჟურნალისტებს განსაკუთრებით გვესახელება და გვეამაყება ის ფაქტი, რომ შენი ხელმძღვანელობით დიდი მუშაობა ჩატარდა საგაზეთო სტამბის ბაზის განმტკიცებისათვის, სწორედ ამ პერიოდში გადიდა გაზეთ „ქუთაისის“ ფორმატი, გამოსვლა იწყო ახალმა გაზეთმაც რუსულ ენაზე...

შენი ხელმძღვანელობით ქუთაისის პოლიგრაფიულმა გაერთიანებამ ბევრჯერ ისახელა თავი. ამას ისიც ემატება, რომ აქტიურად მონაწილეობ ქალაქის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

და განა მარტო ეს? ქუთათურებისათვის სანუკ-
ვარ და საოცნებო აღმანახ „განთიადის“ შექმნის
დღიდან შენ მისი სარედაქციო კოლეგიის ღირსეუ-
ლი წევრი ხარ და არა მარტო წევრი, აქტიურად
მონაწილეობ ამ ჟურნალის ლიტერატურულ საქმი-
ანობაში...

1978 წლიდან ქუთაისის სტამბას შემოუერთდა 10
რაიონული სტამბა. შეიქმნა გაერთიანება, რომლის
გენერალურ დირექტორად შენ დღესაც მუშაობ.
ახალი საზრუნავი და საფიქრებელი მოგემატა,
მაგრამ სიძნელებები ვერ გაშინებს, რადგან აგერ
თითქმის 30 წელია, რაც სასტამბო საქმეს
ხელმძღვანელობ...

ბევრს წერდნენ და წერენ შენზე, როგორც შესა-
ნიშნავ პოლიგრაფისტზე, ყოველივე ეს საგაზეთო
წერილში არ მოთავსდება. მაგრამ რამდენიმე და-
მახასიათებელ სტრიქონს მაინც მოვიტანთ 1960
წლის ჟურნალ „ცისკრიდან“: „სტამბის დირექტო-
რი დავით მანდარია რესპუბლიკის ერთ-ერთი საუ-
კეთესო პოლიგრაფისტია. ახლა კი არა, სტამბის
შენობის კედლები მიწას არ აჩნდა, დავითი დანად-
გარებზე, დაზგებზე, მანქანებზე, ლითონზე რომ
ზრუნავდა. უყვარს წიგნი და სტამბას შეზრდილი
ადამიანები“...

უკეთესად თქმა შეუძლებელია:

ბევრი გულწრფელი დამფასებელი გყავს, ჩვენო
დავით, ბევრი მეგობარი და მოკეთე. ქართველი
მწერლები, ლიტერატურისა და ხელოვნების, კულ-
ტურის მოღვაწეები, მეცნიერები, ჟურნალისტები

მუდამ სიყვარულით წარმოთქვამენ შენს სახელს, რადგან, პირველყოვლისა, პირადად ხარ მეგობარი და კეთილისმსურველი. აქვე არ შეგვიძლია არ გავიხსენოთ შენი დიდი და განუყრელი მეგობრობა სერგო ზაქარიაძესთან, მისი წერილები, სადღესასწაულო მილოცვები გამსჭვალულია თქვენდამი დიდი მეგობრული სიყვარულით...

ძალიან უყვარდი და გაფასებდა ქართული თეატრალური ხელოვნების მეორე დიდი წარმომადგენელი, დაუვიწყარი გიორგი (ჟორა) შავგულიძე.

ახლა ოჯახი... ძვირფასი მეუღლე მარი, შვილები ილო და ქეთინო, შვილიშვილები... ერთი სიტყვით, მოსწრებული და ბედნიერი მეუღლე, მამა და ბაბუა ბრძანდებით“...¹

ბატონი დავითის დაბადებიდან 60 წლისთავთან დაკავშირებით დაიწერა და 70 წლისთავზე გამოქვეყნდა ოტია იოსელიანის მისალმება „მადლობა, ბატონო დავით!“ აი, ეს წერილიც:

„ვიცი, უსათუოდ გაგიკვირდება, მაგრამ ზღაპარი მინდა გიამბო.

ვხედავ, როგორ ჩაგელიმა. შენ ფართო ღიმილი იცი, მრავალსახა, მარტო ღიმილისა და სიცილისათვის კი არა—აზრისათვის, განწყობისათვის. ღიმილი სიხარულის, წყენის, ეჭვის, წუხილის, დამცინავი და ცინიკურიც კი. და სიცილი რომ ბევრჯერ ცრემლზე „მწარეა“—ისიც.

---

¹ გიგა ყურაშვილი, დუღე გედენიძე, დილა მშვიდობისა, დავით! იქნ: გვ. 7-10

ახლა შემნდობი კი იქნება შენი ღიმილი, მაგრამ
ორჭოფული—გვეზღაპრება, ახლა, ჩვენო?!

—უხსოვარ ღროში, ჩემო დავით...როცა, ჩვენ კი
არა, ჩვენი წინაპრების წინაპრებიც...

„რატომო,—კვლავ ჩაგელიმება,—რატომ ასე
შორს, რაც ჩვენ ერთმანეთს ვიცნობთ, გუშინდელი
ამბავი არც ესაა და იქედანაც რომ დაგვეწყო,
იმდენი რამ არა გვაქვს მოსაგონარი, რომ ამ ორ-
გვერდიან წერილს ეყოსო?“

—ამ ოცდაოთხი წლის წინათ რომ შენ ქუთაისს,
მწვანე ბაზრის გვერდით, დაფეხვილ სტამბაში ჩემი
პირველი წიგნი ააწყვე, მას აქეთ ჩვენ იმდენი
საქმიანი და საჭირბოროტო შეხვედრა გვქონდა,
ორი და ოცი გვერდი რომ ვერ დაიტევს, ამიტომ
მოვიგონე ზღაპრები, თორემ მეც ვიცი, რომ ახლა
არ გვეზღაპრებ-გვეიგავენ-გველეგენდება.

ადამიანი ყოველთვის ჭირდა, ბატონო დავით, და,
მოგეხსენებათ, ახლა კი არა, უხსოვარ ღროშიც
სანთლით ეძებდნენ. ჰოდა, იმ უხსოვარ ღროშიაც
იყო ჩვენსავით გაჭირვებული, დღედაღამ ჩაუქ-
რობელი ფარნით რომ კაცურ კაცს ეძებდა. მივიდა
ეს ამბავი მეფის ყურამდე, გაწყრა მპყრობელი: ეს
შერეკილი ახლავე აქ მომგვარეთო!

მიჰგვარეს.

—რას ჰგავს შენი საქციელი, სანამდე გინდა ამ
ანთებული ფარნით იაროო?—ჰკითხა.

—სანამ კაცს არ ვნახავო.

—ჰოო..—ჩაეცინა მეფეს.—ეს, აქამდე, მაგრამ

დღეის ამას იქით რაღას იზამო?...ისევ ფარნით ივლიო?

—ისევ უნდა ვიარო, მე გაჭირვებულმა, აბა სხვა რა გზა მაქვსო.

—ახლა მაინც არ შეხვდი კაცსო?!—თვალებში ჩააჩერდა გვირგვინოსანი.

—სადაო?!—მიიხედ-მოიხედა გახარებულმა გაჭირვებულმა.

—მე, შენი ჭკუით, კაცი არა ვარო!—გადაირია მბრძანებელი

—შენ მეფე ხარო.

—მეფე კი ვარ, აბა, შენისთანა მაწანწალა და თავქარიანი კი არა...

—ჰოდა, მეფე რომ არ იქნე?—შეაწყვეტინა ხელმწიფეს უბედურმა.

იმიტომაც უჭირდა, ჩემო დავით, რომ მეფეშიც და ბოგანოშიც იგი კაცს ეძებდა და არა ჩინსა და მაჩინს.

—აი, მეფე რომ არ იქნე?

—რას ჰქვია, მეფე არ ვიქნე! —გაცეცხლდა ქვეყნის მპყრობელი.

—ვთქვათ, ერთ მშვენიერ დღეს, არ იქნე, რა იქნები?

—რა უნდა იყოს მეფე, თუ მეფე არაა... არა, არა! რაღაცას ნუ სულელლობ! (მბრძანებელი, სხვა სიკეთესთან ერთად, ცრუმორწმუნე იყო, შეეშინდა: ამ

ოხერს ენამ არ უყივლოსო). მე სიკვდილამდე და სიკვდილის მერეც მეფე ვიქნები!—დაკრა კვერთხი და დაბეჭდა.

—მეც ეს გითხარი, მეფე ხარ და მეტი არაფერი-მეთქი.

—კი მაგრამ, შე ჭკუანაღრძობო, მე ერთი ვინმე, გზაში ნაპოვნი კაცი მჯობია?—მეფეს ამაში შენ დააჯერებ, რომ მას უბრალო, პატიოსანი მოკვდავი სჯობს?

—კაცი კაცია—გაჯიუტდა თავქარიანი—მე კაცს ვეძებ.

—დაუძახეთ ნაზირ-ვეზირებს!—იქუსა მეფემ.

შემოცვივდნენ საწყლები, დაფეთებულ-დარეგტიანებულები, დაემხვენ ტახტის წინ.

—ხელავ?

შეხედა ამ ჩვენმა გაჭირებულმა.

—კი, ბატონო, რაღა არ ვხედავ.

—მერე?

—მერე... ესენი არც ერთი კაცი არაა, მეფეო.

—როგორ, ამდენ ნაზირ-ვეზირში კაცი არაა?

—არა, არც ერთი.

—ასე ერთი დანახვისთანავე რაფერ მიხვდი?

—რაფერ და... ააყენე და სახეზე შეხედე.

—ადექით და მოდით, დამენახვეთ!—ყველას ცალ-ცალკე შეაჩერდა მეფე. ვერაფერს მიხვდა.

—ვხედავ, მერე?

—თუ ამჩნევ, რომ არც ერთს კაცის ფერი არ ადევს.

—იციან, ვის წინაშე ღგანან და იმიტომ, შენსაკით თავზეხელაღებულები კი არ არიან.

—კაცს, მეფეო, მეფე რომ მეფეა, თუ ჭეშმარიტების გზას ადგას (თუ არ ადგას, კაციც არაა), გზიდან ვერავინ გადაახვევინებს, არავის წინაშე არ იხოხებს და ნირს მპყრობელიც ვერ შეუცვლის.

—ვერ შეუცვლის და მოძვრება თავი!—განრისხდა ხელმწიფე.

—თავის მოძრობა, მოკვეთა და მოჭრა იოლია. თავის მობმა, თავის დადგმა, თავიანობა და კაცური კაცობაა ძნელი!...

რა თქმა უნდა, იმ გაჭირვებულს ფარანი არ ჩაუქრია, გზას ისე დაადგა, ის კი არადა, მგონი მთელი ცხოვრება ანთებული ეჭირა ხელში და ეძებდა კაცს.

ჩემო დავით, თუ ვინმე გვჭირდება, იცოცხლე, თვალებში შეგციცინებთ, ფიანდაზად დავეგებით, ბროლის კოშკს ავუგებთ... თუ არ გვჭირდება—არ დავეძებთ, აღარ გვახსოვს. ეს რომ ვიცი, ვინც მართლა იმსახურებს მოფერებას და სიყვარულს, იმისთვისაც მეჩოთირება მადლობის თქმა, უხერხულობაში არ ჩავაგდო, არ დავაეჭვო... იძულებული ვარ, ვუცადო, როდის არ იქნება ის კაცი „საჭირო“ და მერე, რითაც შემძლია, სამაგიერო მივაგო.

დ. მანდარია, 1991 წელი

შენ, რაც შეეცოდე და ხელში კალამი ავიღე, საჭირო იყავი, ხარ დღეს და ღმერთმა ნუ ქნას, შენისთანა კაცი, ბეჭდვითი სიტყვის ასეთი ძნელბედობის დროს, მხარში არ გვედგას. იქნება საქმის მცოდნე კაცი მართლა არ დალეულა, ღმერთმა ნუ მოგვასწროს, თავის სტომაქს იქით გაუხედავ მუცელღმერთებს დარჩეთ ბურთი და მოედანი. არც ის მგონია, ქვეყანაზე დაფიქრებული მამულიშვილები აღარ იყვნ. მაგრამ ფიქრისთვის საქმე ვერ მიგვიდევნებია, ღირსეულად ვერ გავრჯილვართ, დარდს ვერ მოვრევივართ და ხელი ჩაგვიქნევია, როცა თავი ვერაფრისთვის გაგვირთმევია, მით უმეტეს, თუ ეს ჩვენი ბრალი არ იყო, სინდისის ქენჯნისგანაც გამოემძვრალვართ, გულხელი დაგვიკრეფია და მწარე სინანულით თავი გადაგვიქნევია...

შენც დღეს გიხდება ცხოვრება და მოღვაწეობა და სხვასაც. თუ სხვაზე უარესი არაა, უკეთესი პირობები რით გაქვს, მაგრამ...

ამას წინათ გამომცემლობაში მკითხეს, როგორაა შენი წიგნის საქმე, როდის აიწყობაო? მე ვუთხარი: დავით მანდარიამ თქვა...

—ოო, დავით მანდარიამ თუ თქვა, წყალი არ გაუვაო!...

საიუბილეოდ და სატაშფანდუროდ საქმე ვინც მოიწყო, ჰგონია... ყოველ შემთხვევაში, არა მგონია,

ჩვენ მათი გვშურდეს, მაგრამ ამ შენი სამოცი წლის თავზე მინდა უცერემონიოდ, უტრიბუნოდ და უოვაციოდ მოგესალმო. შენი სადღეგრძელოსათვის პატარა ქართული ღვინის ჭიქა ავავსო (იცი შენ, ჩაის ჭიქებისა და ყანწების ტრიალი არ მიყვარს), ჩავაქრო ფარანი და აგინთო მაღლობის სანთელი“.¹

ვფიქრობთ, მთავრობის მიერ მაღალორგანიზებულ დონეზე ჩატარებულ იუბილეს გაცილებით ჯობია (ასე აღიქვა იგი, ალბათ, ბატონმა დავითმაც) ჩვენი საყვარელი მწერლის ოტია იოსელიანის ეს „პატარა“ წერილი.

ბატონ დავითის დაბადებიდან 70 წლისთავთან დაკავშირებით (1991 წელს) გამოქვეყნდა, აგრეთვე, დავით კვიცარიძის, ავთანდილ ყურაშვილის და სხვათა მისალმებანი. ეს იყო და ეს.

---

¹ ოტია იოსელიანი, მაღლობა, ბატონო დავით! იქვე. გვ. 3-6.

დავითის ოჯახი

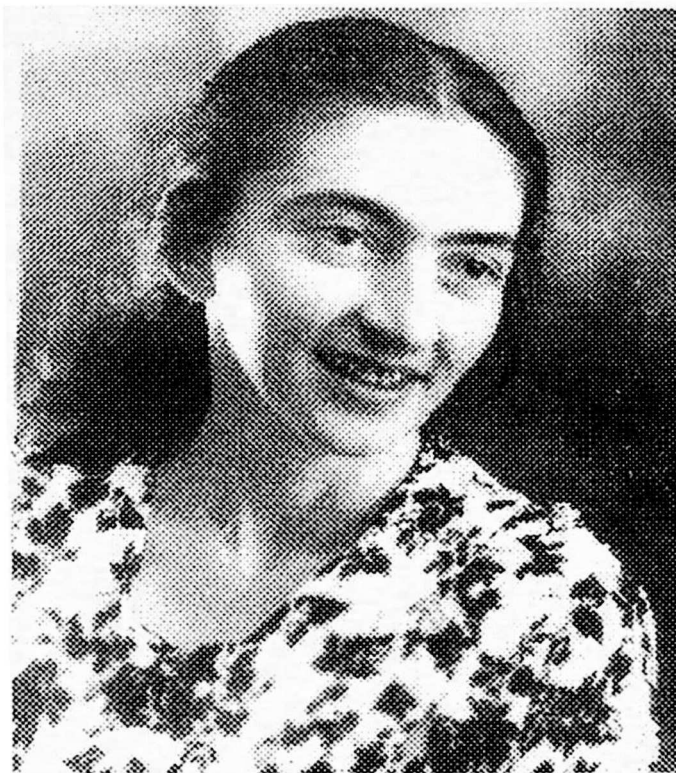
დავით მანდარია ოჯახში საოცარი წესრიგისა და სიმართლის მოყვარული პიროვნება იყო. ყველგან და ყველაფერში ზომიერებას ეტრფოდა. გატაცებული იყო ფრინველებისა და თევზების მოვლით, სახლში რამოდენიმე გალია და აკვარიუმი ქონდა, თევზთა და ფრინველთ თვითონ აჭმევდა, უკლიდა და ეს გატაცება დიდ შვებას გვრიდა. აღფრთოვანებით, თვალებში შუქჩამდგარი სიხარულით საუბრობდა ბუნების ამ საოცარ ქმნილებებზე. წიგნის უსაზღვრო სიყვარულმა მდიდარი საოჯახო ბიბლიოთეკა შეაქმნევინა, სადაც თავი მოუყარა უნიკალურ, დღეისათვის ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად ქცეულ წიგნებს. მათ შორის ბევრია გამოჩენილ პიროვნებათა ავტოგრაფით ნაჩუქარი. ჰქონდა საკუთარი ექსლიბრისიც.

დავით მანდარიამ, შესანიშნავ ქართულ ოჯახში აღზრდილმა, თავადაც სამაგალითო ოჯახი შექმნა. ცხოვრობდა იქვე, სტამბის მოპირდაპირე მხარეზე (ჭავჭავაძის პროსპექტი №22).

ბატონი დავითი 1953 წელს დაქორწინდა მარი ექვთიმეს ასულ აბაშმაძეზე. იგი 1926 წელს დაიბადა თბილისში მოსამსახურის ოჯახში, 1940 წელს დაამთავრა ქ. თბილისის მე-10 საშუალო სკოლა, ხოლო

შემდეგ სწავლობდა თსუ იურიდიულ ფაკულტეტზე. სხვადასხვა დროს მუშაობდა საქართველოს ცეკავშირის სისტემაში.

დაქორწინების შემდეგ საცხოვრებლად გადმოვი-

მარი აბაშმაძე

და ქუთაისში და მერე აღარსად უმუშავნია. განათლებული ქალი გახლდათ, კარგად იცნობდა მსოფლიო ლიტერატურის კლასიკოსთა ნაწარმოებებს, გატაცებული იყო მუსიკით.

ქალბატონ მარისა და ბატონ დავითის ოჯახში ორი შვილი აღიზარდა—ქეთევანი და ილია.

ქეთევანი დაიბადა 1954 წელს, სწავლობდა მეორე საშუალო სკოლაში. 1968-1972 წლებში დაამთავრა მედიტონ ბალანჩივაძის სახ. მუსიკალური სასწავლებელი და სწავლა გააგრძელა ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის ფილოლოგიის ფაკულტეტზე (ინგლისური ენის სპეციალობით), რომელიც წარჩინებით დაასრულა 1979 წელს და მუშაობს ზაქარია ფალიაშვილის სახელობის მეორე სამუსიკო სკოლაში ფორტეპიანოს კლასის პედაგოგად. იგი დაქორწინებულია ავთანდილ იოსების ძე გიორგობიანზე, რომელმაც 1969 წელს დაამთავრა ქუთაისის პედაგოგიური ინსტიტუტის ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტი, არის შპს ფირმა „ფაგის“ ღირექტორის მოადგილე.

ქეთევანსა და ავთანდილს ჰყავს ორი შვილი: მარიკა, დაბადებული 1976 წელს, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკური ფაკულტეტის სტუდენტი; ამირანი, დაბადებული 1981 წელს, ქუთაისის ფიზიკა-მათემატიკის გიმნაზიის მოსწავლე.

ილია დავითის ძე დაიბადა 1955 წელს, 1972 წელს დაამთავრა 31-ე საშუალო სკოლა, 1972-1977 წლებში სწავლობდა ქუთაისის პედაგოგიურ ინსტიტუტში ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტზე.

ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგ, 1977-1983 წლებში მუშაობდა ქ. წყალტუბოს ზონის სოფელ

მუხიანის საშუალო სკოლაში ისტორიის მასწავ-
ლებლად, დირექტორის მოადგილედ.

1984-1990 წლებში პარტიულ სამუშაოზეა. 1990
წელს დაინიშნა საგაზეთო-საჟურნალო გამომცემ-

შვილები. ქეთევან და ილია მანდარიები

ლობის დირექტორად. ბატონი დავითი ვახარებული
და კმაყოფილი იყო, რომ შვილი მისი პროფესიით
დაინტერესდა და პოლიგრაფისტთა რიგებში ჩადგა.

ილიასა და ბატონ დავითს შორის მარტო მამაშ-
ვილური ურთიერთობა არ ყოფილა. ისინი მე-

გობრებიც იყვნენ. ბატონი ილია იგონებს: ცნობილი ქართველი მწერლის, კონსტანტინე ლორთქიფანიძის დავალებით თბილისში წერილი ჩავუტანე გამომცემლობა „მერნის“ მაშინდელ დირექტორს ლუკა ხუნდაძეს. ბატონ ლუკას კაბინეტში შევედი და ვუთხარი—ილია მანდარია ვარ, თქვენთვის კონსტანტინე ლორთქიფანიძის წერილი მაქვს გადმოსაცემი-მეთქი. ახალგაზრდაც, საქართველოში მე ერთ მანდარიას ვიცნობ—დავით მანდარიას, რა ხართ მისი?—მკითხა ბატონმა ლუკამ. როცა გაიგო, რომ დავით მანდარიას შვილი ვიყავი, წერილი გამომართვა, ტელეფონით მძლოლი გამოიძახა და მდივანს დაუბარა—თუ ვინმე მიკითხავს, დღეს სამსახურში არ ვიქნებიო.

წამიყვანა რესტორანში. ორნი ვიყავით, ღვინოს ნელ-ნელა ვსვამდით. ბატონი ლუკა ამბობდა შესანიშნავ სადღეგრძელოებს, რომელთა თემა, ძირითადად, მისსა და დავითის ურთიერთობას ეხებოდა. ერთ-ერთი სადღეგრძელოს დროს ბატონმა ლუკამ მოულოდნელად მკითხა—იცნობ მამაშენს? მე გამეცინა და ვუთხარი —ერთად ვცხოვრობთ, ბატონო-მეთქი.—არა, ჩემო კარგო, მე ეგ არ მიკითხავს, ერთდ კი ცხოვრობთ, მაგრამ თუ იცით, დავით მანდარია რამოდენა კაციაო. ასე ბედნიერი და ჩემი მამით ასე ამაყი არასოდეს ვყოფილვარ. არ ვიცი, დავარწმუნე თუ არა ბატონი ლუკა, რომ მამაჩემს ვიცნობდი, ერთი კია—გამომშვიდობებისას მამას-

ავთანდილ გიორგობიანი

მეგი ზურციძე

დ. მანდარიას ბიბლიოთეკის ექსლიბრისი

თან დიდი მოკითხვა დამაბარა და მითხრა—დავითის შვილი სხვანაირი ვერც წარმომედგინაო.

ილია დაქორწინებულია მეგი ბონდოს ასულ ხურციძეზე, რომელიც ინგლისური ენის სპეციალისტია და მუშაობს აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დასავლეთ ევროპის ენების კათედრაზე.

მეგისა და ილიას ჰყავთ ორი შვილი—მირანდა, დაბადებული 1981 წელს და დავითი, დაბადებული 1983 წელს. ორივე საშუალო სკოლის მოსწავლეა.

ბატონ დავითს სამაგალითო ურთიერთობა ჰქონდა დედმამიშვილებთან. ძმა—გიორგი, როგორც უკვე ვთქვით, 1945 წელს დაიღუპა ავტოავარიაში, ისე, რომ არ დაცოლშვილებულა, სოლო დები—თამარი და ეთერი, თავიანთი ოჯახებით ქუთაისში ცხოვრობენ.

დავითის სიძეები: თამარის მეუღლე—შალვა ჭეიშვილი და ეთერის მეუღლე—ბიძინა ჩხეიძე ქუთაისში ცნობილი პიროვნებები იყვნენ.

თამარს ჰყავს ორი ვაჟი—გიორგი (გოგი) და მურმანი, ეთერსაც ასევე ორი—დავითი და ნესტორი.

შვილიშვილები და მანდარია, ა. გიორგობიანი, მ. მანდარია, მ. გიორგობიანი

ავადმყოფობა და გარდაცვალება

90-იანი წლების დასაწყისში ბატონ დავითს ავადმყოფობამ ღარია ხელი. მძიმე სნეულებას ვაჟკაცურად იტანდა. მას უფრო მეტად ის აწუხებდა, რომ სამუშაოს ძველებური ენერგიით ვეღარ ეჭიდებოდა. პენსიაზე წასვლა გადაწყვიტა. სათანადო დასტურისათვის კულტურის სამინისტროს პოლიგრაფიულ სამმართველოს მიმართა: „70 წლის ასაკში დავით მანდარიამ პირად საუბარში მითხრა,—წერს აკაკი ბრეგაძე,—ხანდაზმული ვხდები, ავადმყოფობაც მომეძალა, იქნებ სჯობდეს, დირექტორად სხვა დაინიშნოს, მე კი, სანამ შემეძლება, კონსულტაციას და დახმარებას გავუწევო. ვუპასუხე: ბატონო დავით, თქვენდამი დიდი პატივისცემის მიუხედავად, ამას ვერ გავაკეთებო, გთხოვთ, ამ საკითხს მეორედ ნულარ დააყენებთ-მეთქი. მეტი არაფერი უთქვამს, მგონია, თვითონაც გრძნობდა, რომ სხვანაირ პასუხს ჩვენგან ვერ მიიღებდა.“¹

ერთხანს მოიკეთა, მაგრამ უკან და უკან წავიდა კვლავ. „ცარიელი სახე და თვალები რჩებოდა. მზერაგაოცებული ფიქრობდა წიგნზე და გუგუნებდა ყრუდ მისი დიდი კაბინეტი სარეცელში, ცხადში

¹ აკაკი ბრეგაძე, საქმეში ჩაფერულილი კაცი. იქვე, გვ 34.

თუ ძილბურანში ეს ხმა აწუხებდა... სტამბის სუნი
 კი ქრებოდა და გუგუნი იხშობოდა, იფერფლებოდა
 საჭეზე ხელმიშვებული, ფეხქვეშ სამყაროგამოც-
 ლილი მეთაური“ (რეზო ჭეიშვილი).

ვალერიან მისანდარი დ მანდარიას
 ბიუსტზე მუშაობის დროს

1992 წლის 26 ივლისს დავით მანდარია გარდა-
 იცვალა. მწუხარებამ მოიცვა მთელი ქალაქი, ქარ-
 II პ ვაქრიძე

თული კულტურის, ქართული ბეჭდვითი სიტყვის ყველა გულშემატკივარი. გამოქვეყნდა ნეკროლოგები.

ნეკროლოგში, რომელსაც ხელს აწერდნენ გალაკტიონ ტაბიძის სახელობის სტამბის კოლექტივი, საქველმოქმედო საზოგადოება „ქუთაისელი“, საზოგადოება „ცოდნის“ საქალაქო ორგანიზაცია, ნათქვამი იყო:

„ხანგრძლივი და მძიმე ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა რესპუბლიკის კულტურის დამსახურებული მუშაკი, გალაკტიონ ტაბიძის სახელობის ქუთაისის სტამბის დირექტორი, საზოგადოება „ქუთაისელისა“ და საზოგადოება „ცოდნის“ პრეზიდენტების წევრი, ქართული პოლიგრაფიის ამაგდარი დავით ილიას ძე მანდარია.

ქალაქს, რომლის კულტურულ აღმავლობასაც ბატონმა დავითმა მთელი თავისი ძალ-ღონე, ნიჭი და ენერგია შეაღია, აღარ ჰყავს შესანიშნავი პიროვნება, ბუნებრივი სილამაზითა და აზოვანებით დამშვენებული მოღვაწე, ზნეკეთილი, საქმიანი, საიმედო, ჭირში ხელის გამწვდენი და ღზინში დამამშვენებელი ადამიანი, რომლის ცხოვრება შრომისა და გარჯის, ქალაქისა და რესპუბლიკის, მთელი ქართული კულტურის სამსახურის სიმბოლოა...

ათეული წლების მანძილზე ქალაქ ქუთაისის კულტურული ცხოვრება ბატონ დავითის ირგვლივ ტრიალებდა, მის გარეშე არც ერთი მოვლენა არ ხდებოდა და, ალბათ, ვერავინ გაიხსენებს შემთხვე-

ვასაც კი, რომ დავით მანდარიას თავისი წილი საქმე ღირსეულად არ გაეკეთებინოს.

ბატონ დავითის გულისხმიერებაზე, მის გაუტეხავ სიტყვაზე დიდად იყო დამოკიდებული მთელი რესპუბლიკის საგამომცემლო საქმიანობა, განსაკუთრებით კი, ალბათ, მაინც უნდა გამოვყოთ წვლილი, რომელიც მას ისეთ ფაქიზ სფეროში მიუძღვის, როგორიც სასკოლო სახელმძღვანელოების წარმოებაა.

დავით მანდარიამ პოლიგრაფისტთა რამდენიმე თაობა აღზარდა. საშუალო, უმცროსი და უკვე უფროსი თაობაც, რომელიც დღეს ქუთაისში წიგნებს, ჟურნალ-გაზეთებს თუ სხვა სასტამბო პროდუქციას ამზადებს, უშუალოდ მის მიერ არის ხელდასმული და შეუძლებელია, ოდესმე დავივიწყოთ ბატონი დავითის, როგორც ამ დიდი სკოლის შემქმნელისა და მამამთავრის სახელი...

აღალაია ის დიდი სიყვარულიც, რომლითაც ხვალ ქალაქი უკანასკნელ გზაზე გააცილებს, რომლითაც სამუდამოდ დაიმახსოვრებს და თავისი ისტორიის ფურცლებზე აღბეჭდავს“.

ბატონ დავითს გაზეთ „ქუთაისის“ რედაქცია გამოეთხოვა წერილით „ახოვანი კაცი“, აი, რა იყო ნათქვამი მასში:

„დავით მანდარიას სახელს მთელს საქართველოში იცნობდნენ, მას პატივს სცემს ყველა, ვისაც კი ოდესმე წიგნთან და გაზეთთან საქმე ჰქონია.

ეს პატივისცემა სხვა არა არის რა, თუ არა პასუხი ბატონი დავითის მიერ გაწეული ღვაწლი-

სათვის—იმ ათეული წლებისათვის, რაც ამ დიდებულმა კაცმა ქართულ პოლიგრაფიას შესწირა. ბატონი დავითი მემკვიდრე და დამაგვირგვინებელი აღმოჩნდა ქართული პოლიგრაფიის ქუთაისური სკოლისა, რომლის სახელოვანი გზა გარკვეული ხნით, ავი წლების გამო, შეწყვეტილი იყო—იყო დრო, როცა აკაკისა და გალაკტიონის ქალაქში წიგნის ბეჭდვის საქმე მიინაწილა, მაგრამ მოგვიანებით ქუთაისს ბედმა კვლავ გაუღიმა და დღიდან არსებობისა, რესპუბლიკის უმძლავრეს პოლიგრაფიულ საწარმოს, № 5 სტამბას, მასთან ერთად მთელ პოლიგრაფიულ გაერთიანებას, რომელშიც დასავლეთ საქართველოს რაიონული სტამბების უმრავლესობა შედიოდა, დავით მანდარია თავკაცობდა.

ბატონი დავითი ბედის ნებიერი არ ყოფილა. მან უკვალავი, მხოლოდ თავისი, ერთადერთი და განუმეორებელი გზით იარა და გამკვლევის ვაჟკაცობით განვლო ეს გზა. აწ სხვებმაც უნდა იარონ მის გზაზე და, რამდენი წელიწადიც უნდა გავიდეს, რამდენი თაობაც უნდა გამოიშვალოს, ის—პირველი—მუდამ იქ იდგება, სადაც ძეგლების ღირსი კაცები დგანან ხოლმე. მისი ცხოვრება, დიდი წიგნის მსგავსად, სტრიქონ-სტრიქონ აიწყო, შეიკრა, აიკინდა, ეს წიგნი ახლა ჩვენს თვალწინ დევს და, ვისაც სურს, გაიგოს, როგორია ადამიანთა გულებისაკენ მიმავალი სამუდამო გზა, როგორ მკვიდრდება შეუცვლელობისა და ერთადერთობის ავტორიტეტი, რა უნდა არგო შენს ქალაქს, შენს ქვეყანას და მათთვის მოღვაწე ადამიანთა გვერდით

ადგილი როგორ უნდა დაიმკვიდრო, ეს წიგნი ხშირად უნდა გადაფურცლოს.

ჩვენთვის, გაზეთ „ქუთაისის“ რედაქციის მუშაკთათვის, ბატონი დავითი განსაკუთრებით ახლობელი იყო, იგი ხომ საგაზეთო სტამბასაც ხელმძღვანელობდა, ჯერ როგორც მისი დირექტორი, შემდეგ კი—როგორც პოლიგრაფიული გაერთიანების გენერალური დირექტორი. მართლაც რომ ათეული წლების მანძილზე, 50-იანი წლების დასაწყისიდან მოკიდებული, ბატონ დავითთან ჩვენ ყოველი დღე გვაკავშირებდა, საწუხარ-სატკივარი და ლხინიც ერთი გვქონდა და, ახლა, როცა ამ ღონიერ, მუხასავით კაცს გამოვეთხოვეთ, ვგრძნობთ, რომ ჩვენი ცხოვრების, ჩვენი ბიოგრაფიის ერთი დიდი ეტაპი დასრულდა. ახლახან ბატონი გივი მეფისაშვილი გარდაიცვალა. კვირას ბატონი გივი მივაბარეთ ქუთაისის მიწას. მაგრამ მეორე დღე, ორშაბათიც მძიმე გათენდა, ამ დღეს, განთიადისას, ბატონი დავითიც გარდაიცვალა, თითქოს ანგარიში გაუწია გაზეთ „ქუთაისის“ რედაქციის სიმბოლოს, მის უკანასკნელ თადარიგს ხელი არ შეუშალა, როგორც იმ ქვეყნად დაიგულა, თვითონაც—ქუთაისის პოლიგრაფიის სიმბოლო და გაზეთ „ქუთაისის“ უპირველესი მეჭირისუფლე, გამოგვეთხოვა.

მშვიდობით, ბატონო დავით, „ქუთაისის“ და ქუთაისის დიდო ტკივილო, დიდო გულო და დიდო მოგონებაჲ!“

ბატონი დავითის დაკრძალვაზე, 2 აგვისტოს, ჩამოვიდნენ კულტურისა და პოლიგრაფიის მუშაკ-

თა დელეგაციები საქართველოს ყველა კუთხიდან. თბილისის გამომცემლობათა და პოლიგრაფისტთა დელეგაციის ხელმძღვანელი, ბატონი აკაკი ბრეგაძე წერს: „...დაგვხვდა ქუთაისი, ეს ზრდილობით განთქმული და მამაპაპური ადამ-წესებისა და ტრადიციების დამცველი ქალაქი, დაღვრემილი. ათასობით მოქალაქე ეთხოვებოდა ბატონ დავითის ცხედარს, ქუთათურთა სასიქადულო კაცს და ჭეშმარიტ მამულიშვილს.“

სამგლოვიარო მიტინგზე ბატონი დავითისადმი მაღლიერების ცრემლნარევი სიტყვები წარმოთქვეს. ცნობილმა მწერალმა და ენათმეცნიერმა მიხეილ ალავეიძემ თქვა: „აღარ არის ქართული კულტურის მოამაგე—სამაგალითო პატრიოტი, ორგანიზატორი და საზოგადო მოღვაწე დავით მანდარია.“

გარდაიცვალა. ეს იშვიათი ქართული სიტყვა თითქოს გვანუგეშებს, რომ ჩვენთვის საყვარელი ადამიანი კი არ მომკვდარა, არამედ გარდაიცვალა და ჩვენს ხსოვნაში დარჩა იმ დიადი საქმეებით, რაც მან დატოვა.

დავით მანდარია კი არ მომკვდარა, არამედ გარდაიცვალა. თვალსაჩინოა დავით მანდარიას დამსახურება ჩვენი სამშობლოსა და ქართველი ერის წინაშე.

ჭაბუკი დავით მანდარია ორმოცი წლის წინათ სათავეში ჩაუდგა ქუთაისის საქალაქო სტამბას, რომელიც წითელ ხიდსა და „მწვანე ბაზარს“ შორის, კულტურის სახლის ქვედა სართულში

მდებარეობდა. მაშინ იქ ყოველდღიურად იბეჭდებოდა მხოლოდ საქალაქო გაზეთი და რამდენიმე წელიწადში ერთი ან ორი წიგნი თუ გამოიცემოდა. დასაბეჭდი მასალა იწყობოდა ხელით—კუსტარული წესით.

დავით მანდარიამ ააღორძინა სტამბა, მისი თაოსნობით, ილია ჭავჭავაძის პროსპექტზე, აიგო კაპიტალური ოთხსართულიანი კორპუსი. შიგ დაიდგა ლინოტიპები, როტაციონები, საბეჭდი მანქანები—გალაკტიონ ტაბიძის სახელობის №5 სტამბა გახდა კულტურის ერთ-ერთი კერა. აქ ორმოცი წლის განმავლობაში დიდი ტირაჟით (მილიონობით) გამოქვეყნდა—გამოიცა და დღესაც გამოდის რესპუბლიკის სხვადასხვა გამომცემლობების („საქართველო“, „მერანი“, „განათლება“, „მეცნიერება“, „ხელოვნება“...) პროდუქცია.

შთამბეჭდავია მწერალ ოტია იოსელიანის შეფასება, მან ქუთაისის ძველ სტამბას უწოდა „ხუხულა“ ანუ ბავშვების სათამაშო სახლი—ნაქურჩალებით (სიმიინდის გაფშვნილი ტაროებით) აგებული. მანვე ქუთაისის ახალი, №5 სტამბა კი „წიგნის სასახლედ“ მონათლა.

სამახსოვროა ჩვენი დაკვირვებაც—ამ ახალ ბეჭდვით სამჭედლოს ხალხმა „მანდარიას სტამბა“ დაარქვა ისე, როგორც ოქროსმედალოსან „უსახელოურს“ „მანდარიას ღვინო“ ეწოდება.

დავით მანდარიამ გამოავლინა და აღზარდა ნიჭიერი პოლიგრაფისტები. იგი იყო მრავალი წიგ-

ნის ტექნიკური რედაქტორი, ჟურნალ „განთიადისა“ და პერიოდული ქუთათური სხვადასხვა ლიტერატურული გაზეთის სარედაქციო კოლეგიათა წევრი.

ქართულ პრესაში ფართოდ აღინიშნა დავით მანდარიას დაბადების 70 წლისთავი.

ძვირფასო დავით, ახლა შეიძლება გაიმეორო ბიბლიური აზრი, ლექსად გარდაქმნილი შენი საყვარელი მგზნებარე მგოსნის ლაღო ასათიანის მიერ. შეიძლება გაიმეორო: „მზეს და სიცოცხლეს გამოვექეცი, მიწა ვიყავ და მიწად ვიქეცი“.

ქალაქ ქუთაისის ინტელიგენციის სახელით—ქუთათელ მწერალთა, მეცნიერთა და ჟურნალისტთა სახელით—გემშვიდობები, უმცროსო ძმავ. დაე, ჩვენმა სიყვარულმა გაგინათოს წყვდიადი უდროოდ გათხრილი სამარისა!

კეთილო კაცო, სიკვდილის ფრთა ვერ დაგაბნელებს, ქართული სტამბის მონუმენტის ხარ საძირკველი.“

ცნობილი პოლიგრაფისტი ნური ჩიხლაძე ასე გამოემშვიდობა საყვარელ მასწავლებელს და კოლეგას: „ძნელია, გამოსამშვიდობებელი სიტყვა თქვა ბატონ დავით მანდარიაზე, ქუთაისელი პოლიგრაფისტების უცვლელ და ღირსეულ თავკაცზე, კოლექტივისათვის სათაყვანებელ ადამიანზე და მაინც მინდა ამ მძიმე და ტრაგიკულ წუთებში ჩემი ხმა შევეუერთო ქუთაისის ინტელიგენციის გულისთქმას და გავბედო, ბატონ დავითზე გიაგბოთ.

ხელმძღვანელისათვის აუცილებელი თვისებებით დაჯილდოებული, წარსული საქმიანობით გამორჩეული, ადამიანებთან მუშაობის დიდი კულტურის მქონე პიროვნება, პროფესიონალი, ყველა ჩვენთაგანის აღმზრდელი, მასწავლებელი, დამრიგებელი, ავტორიტეტული, სამართლიანი, მაღალი ზნეობრივი და მორალური თვისებების მქონე კაცი იყო.

ბატონ დავითს თითქმის ყველა გამორჩეული და შესაშური თვისება ჰქონდა. სამართლიან კრიტიკას უსმენდა, მუშაობაში ითვალისწინებდა, ცხელ გულზე გადაწყვეტილებას არასოდეს მიიღებდა, იზიარებდა სხვათა აზრს, ხელმძღვანელებს, აქტივს, კოლექტივის წევრებს ეთათბირებოდა, ყოველნაირად ცდილობდა, არ დაესაჯა ადამიანი, მიგახვედრებდა იმას, თუ რაში ცდებოდი. მისთვის უცხო იყო ქედმაღლობა, ყოყმანობა, ცრემლიც გვინახავს მის თვალზე, მაგრამ მომთხოვნი და მკაცრი იყო. არ უყვარდა პირფერობა, ზედმეტი ლაპარაკი. მხოლოდ შრომა, სტამბის, მისი მშობლიური კოლექტივის სიკეთე და სიყვარული ამოძრავებდა. ყოველთვის გვეყრდნობოდა ჩვენ, კოლექტივის წევრებს, რომელთა დიდი უმრავლესობა მის თვალწინ აღიზარდა, დავაჟკაცდა და გაჭაღარავდა კიდეც.

გვიმძიმს, ბატონო დავით, ჩვენ განშორება, თქვენზე ხსოვნის თქმა, თქვენ ისე უხდებოდით და ესადაგებოდით ჩვენს კოლექტივს, როგორც სანთელი სალოცავ ტაძარს. ბევრისაგან მსმენია, ვერ წარ-

მოგვიდგენია სტამბა ბატონი დავითის, ჩვენი დირექტორის გარეშეო.

თქვენი მშობლიური კოლექტივის სახელით შემოგვიცავთ, რომ ყველაფერს გავაკეთებთ იმისათვის, რათა უკვდავყოთ თქვენი და თქვენი საყვარელი სტამბის სახელი, ვამრავლოთ ქუთაისელ პოლიგრაფისტთა წარმატებები.

ღმერთს შევთხოვთ ქუთაისელი მესტამბეები, ნათელში ამყოფოს თქვენი წმინდა სული, მსუბუქი ყოფილიყოს თქვენს ვაჟკაცურ მკერდზე დაყრილი მიწა“.

დავით ილიას ძე მანდარია დაკრძალულია ქუთაისში, საფიჩხიის სასაფლაოზე.

დავით მანდარიას საფლავი საფიჩხიის სასაფლაოზე

ის ურჩევნია მამულსა...

ბატონი დავითი გარდაიცვალა. ბუნებრივია, სტამბას ახალი დირექტორი სჭირდებოდა. გადამწყვეტი სიტყვა პოლიგრაფისტთა კოლექტივს უნდა ეთქვა. № 5 სტამბის მუშა-მოსამსახურეთა საერთო კრებამ ერთსულოვნად დაასახელა ერთადერთი კანდიდატი, ხოლო შემდეგ ასევე ერთხმად აირჩია იგი—დავითის ვაჟი—ილია მანდარია.

ილია მანდარია მამის ღირსეული ორეულია, მაგრამ მოგეხსენებათ, ის ურჩევნია მამულსა... და ბატონი ილიაც ცოდნასა და ენერგიას არ იშურებს იმისათვის, რომ ქუთაისის პოლიგრაფიის სახელოვანი ტრადიციები შეინარჩუნოს და გაამდიდროს.

ახალ დირექტორს, რომელიც გაჭრილი ვაშლივით ჰგავს მამას, გაცილებით რთულ პირობებში უხდება მუშაობა. ბევრი რამ შეიცვალა ბატონი დავითის გარდაცვალების შემდეგ სტამბის ცხოვრებაში. იგი სახელმწიფო დაწესებულებიდან გადაიქცა სააქციონერო საზოგადოების სტამბად, რომელსაც საბაზრო ეკონომიკის მკაცრი კანონების მოქმედების პირობებში უხდება მუშაობა. მაგრამ სტამბა მუშაობს გამართულად და ქუთაისში წიგნების ბეჭდვა და გამოცემა წარმატებით გრძელდება.

ილია მანდარიას დღეს მამის ადგილი უჭირავს. დავით ილიას ძე მანდარია უმცროსი კი საშუალო სკოლის მოსწავლეა და სიყვარულით შესცქერის დიდი ბაბუის შთამბეჭდავ სურათს--კინ იცის, იქნებ ისიც ბატონი დავითის გზას გაჰყვეს, გზას, რომელიც მას სტამბაში და ტაძარში მიიყვანს.

დავით მანდარია

ამაშია მოკვდავთა უკვდავება.

დავით მანდარიას უკვდავყოფის ფაქტია აგრეთვე ის, რომ ქუთაისის ტექნიკურ უნივერსიტეტში

პოლიგრაფიის სპეციალობაზე დაწესებულია მისი სახელობის სტიპენდია. უკვე ტრადიციად იქცა დ. მანდარიას სახელობის თასის გათამაშება მინიფეხბურთში. პირველი ასპარეზობა 1996 წელს ჩატარდა, სადაც დ. მანდარიას სახელობის გარდამავალი თასი მისმა სახელოვანმა კოლექტივმა—ქუთაისის გ. ტაბიძის სახელობის სააქციო საზოგადოება „სტამბამ“ მოიპოვა.

ქართული პოლიგრაფიის სინდისი (მემოგრები იბონებენ)¹

ოტიო_იოსელიანი

მადლობა, ბატონო დავით_

—ამ ოცდაოთხი წლის წინათ რომ შენ ქუთაისს, მწვანე ბაზრის გვერდით, დაფეხვილ სტამბაში ჩემი პირველი წიგნი ააწყვე, მას აქეთ ჩვენ იმდენი საქმიანი და საჭირბოროტო შეხვედრა გექონია, ორი და ოცი გვერდი რომ ვერ დაიტევს...

ოცდაოთხი წელიწადია, რაც გიცნობ, ამ ხნის მანძილზე გვიჭირს, გვილხინს, სტამბა ინგრევა თუ შენდება, მანქანის ხარისხიანობა თუ უხარისხობა, ქაღალდიანობა თუ უქაღალდობა, ასოთამწყობების ვარგისიანობა თუ უვარგისობა... მაგრამ შენი სიტყვა სიტყვაა. შენი სიტყვის უკან კაცი დგას საქმიანი, პირიანი, გულიანი, წიგნის ერთგული, ხელოვნების მცოდნე და თაყვანისმცემელი. დიდთან დიდი და პატარასთან პატარა, მუშასთან მუშა და მწერალთან კარგი მკითხველი და განსწავლული...

---

¹ ამოღებულია კრებულებიდან „დავით მანდარია“, ქუთ. 1993, „დავით მანდარია“, ქუთ. 1995

შეუღეპელი დავით მანდარია

...ყველა საუკუნეს თავისი საზომი აქვს, თავისი ადლით რწყავს, თავისი არშინი უჭირავს, თავისი კაცები ჰყავს, თავისი უარესი და უკეთესი. ნორმალურ ქვეყანას—ბევრი კარგი და ცოტა ცუდი. ჩვენში—ბევრი ავი და ცოტა კარგი. ძალიან ცოტა—ვინც თავისი ადამიანური ვალის მოხდა შესძლო ან შესძლებს. შენ ამ თითებზე ჩამოსათვლელ „ძალიან ცოტათა“ შორის „ცოტა“ ხარ, რომელიც ამ პირშავი საწუთროდან პირნათელი მიუხვალ ჩვენს სულმნათ წინაპრებს.

მაგრამ ჩვენგან, ვინც ჯერჯერობით კიდევ დავბოგინებთ ამ მრუდე გზა-შარაზე, ვერ წახვალ. ჩვენ ვერ დავრჩებით უშენოდ. შენ ერთი იმ სანთელთაგანი იყავი, ამ ყოამეთში ვინც ქვეყანას ნათელს ჰფენდა, ხალხის ცოდნას, კულტურას, ხელოვნებას, სულის საქმეს უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე სულს უდგამდა, შენ, როგორც გვჭირდებოდი, ისევე დაგვჭირდები იმ შენი, მწვანე ბაზრის გვერდზე მიხუხულაკებული დაფეხვილი სტამბიდან ახლანდელი მრავალსართულიანი წიგნის სასახლით, შენ უნდა დარჩე ჩვენთან და გვასწავლო ჩვენი ჩამორჩენილი, პრიმიტიული მანქანებით, უხარისხო ქაღალდით, ცუდი საღებავითა და ულუკმაპურო მუშახელით როგორ გამოვცეთ კარგი წიგნი, როგორ მოვახერხოთ ასეთ, ურთიერთდაპირისპირებულ, განუკითხავ დროში თანამშრომელთა ერთსულოვნება; როგორ შევძლოთ სხვებზე ნაკლებისმქონებლებმა სხვაზე უკეთესის კეთება, ასჯერ

რომ დაგპირდებიან და ასჯერვე მოგაღორებენ, შენ-
ნაირად ერთხელ დაპირებულის შესრულება და სიტ-
ყვის პატრონობა. შენს უღალატო ძმობასა და მე-
გობრობას რომ შეველიოთ, ვისი იმედით, რწმენით,
გატანით და დანდობით შეველიოთ, შენ რომ წახვი-
დე, ცარიელ ადგილს დატოვებ.

ჩემო... ჩვენო საყვარელო, დაუვიწყარო და შეუც-
ვლელო დავით, შენთვის მსუბუქი იქნება შენი
მშობლიური ქუთაისის მიწა, მაგრამ ჩვენგან ვერ
წახვალ, ვერ მიგვატოვებ, რაკი შენ იცი ქვეყნის
სამსახურის—დღესდღეობით მიუწვდომლის წვდო-
მის საიდუმლო.

შენ ჩვენთან უნდა დარჩე, რომ შევძლოთ შენთან
პირნათლად მოსვლა.

დავით მანდარიას ეპიტაფია

არ არსებობს საქართველოში სკოლის მერხი,
სადაც შენი დასტამბული წიგნი არ იყოს გადაშ-
ლილი, არ არსებობს სტუდენტი, მეცნიერი, ხელო-
ვანი, რომ შენი ნახელავი ხელში არ ეჭიროს. არ
არსებობს ოჯახი, მკითხველია ის თუ უანბანო
რეგვენი, რომ შენი შექმნილი წიგნი იქ არ იყოს.
წიგნი, მოგეხსენებათ, ღვეზელი არაა, რომ ვინმე
მუცელმერთას შემოეჭამოს, იგი თაობიდან თაო-
ბაში გადავა და ასევე თაობიდან თაობაში გადაჰ-
ყვება შენი სახელი...

ბატონმა დავით მანდარიამ თავისი სიცოცხლით

დაწერა ორიოდ, მაგრამ უაღრესად ტევადი, სიტყვით ბევრის მოქმელი ეპიტაფია:

ვიყავ სოფელში და სოფელზე ვიზრუნე.

რეზო ქეიშვილი

დავით მანდარია

...დიდი კაცი იყო, არა მარტო ტანად. ბევრს უგრძნია პირველი თუ მოზრდილი, ნალოლიავეები წიგნის გამოცემის სიხარული, სტამბის დირექტორის დიდი ხელითა და უშურველი გულით მიწოდებული.

გვარი მანდარიაც ასოციაციურია და შედარების მოთხოვნილებას იწვევს. სანსკრიტული „მანტრინ“ (მრჩეველი) პორტუგალიელებმა მანდარინ-ად გადააკეთეს და ჩინელ ჩინოვნიკებს მიუსადაგეს. დავით მანდარიაც იყო ჩინოვნიკი, ამ სიტყვის კარგი გაგებით, სახელმწიფო სამსახურის უფროსად იდგა საჭესთან და მრავალი წელი აბრუნებდა ქართული კულტურის, ქართული წიგნის პატარა, მაგრამ აუცილებელ ბორბალს; მისი უპირველესი მიზანი და მოთხოვნილება კი, უთქვამს კიდევ, მწერლობის სამსახური, მწერლებთან ურთიერთობა იყო...

ჟურნალზე, ავტორებზე, მწერლობაზე საკუთარ კაბინეტში გამოთქვამდა საკუთარ აზრს, ლაპარაკის საღერდელიც იქ აეშლებოდა ხოლმე. ავადმყოფობამ დარია ხელი. მოიკეთა, უკან-უკან წავიდა კვლავ, ცარიელი სახე და თვალები რჩებოდა, მზე-

რაგაოცებული ფიქრობდა წიგნზე და გუგუნებდა ყრუდ მისი კაბინეტი. სარეცელში, ცხადში თუ ძილ-ბურანში, ეს ხმა აწუხებდა, დარწმუნებული ვარ. სტამბის სუნი კი ქრებოდა და გუგუნი იხშობოდა, იფერფლებოდა საჭეზე ხელგაშვებული, ფეხქვეშ სამყაროგამოცლილი მეთაური.

საუკუნო ხსენება იყოს წიგნის კაცის—დათიკო მანდარიასი!

ლევან სახიკიძე

დავით მანდარია

იგი სწორედ „ქართლის ცხოვრების“ პერსონაჟი იყო—„ტანითა ტანოვან“, „სახითა სახოვან“, „ჰაეროვან და სპეტაკ სულითა“, სავსე სიკეთითა და სიქველითა.

დიდი, ფასდაუდებელი ღვაწლი დასდო ქართულ წიგნს სასტამბო საქმის დიდმცოდნეობით. იყო დიდებული წინამძღოლი.

დიდებული აღმზრდელი,

დიდებული მეგობარი,

ჭირსა შინა ჭირისუფალი,

ლხინსა შინა—ლხინისუფალი,

მიტომაც მუდამ უსაზღვრო სიყვარულით იყო გარემოსილი უწინარესად მის კეთილ სამწყსოში—მის თანამშრომელ და თანამოღვაწე მესტამბეთა შორის—ერთნაირად განურჩევლად „დიდთა“ და „მცირეთა შინა“.

საერთოდ, რაოდენი სიყვარული და სიხარული დაუთესია რამდენი მოყვასის გულში! თვითონაც როგორ ხარობდა,—მისგანვე გახარებული მოყვასის სიხარულით ხარობდა! თუნდაც, ამ სტრიქონების ავტორს რამდენი სიხარული ახსოვს ამ საოცარი მოღვაწისაგან, თუნდაც იმ „პირველი სიხარულის დღიდან“—1956 წლის 11 მაისიდან, როცა დავით მანდარიამ თავის „პირველ სტამბაში“ ახალგაზრდა ავტორს გადასცა მისი პირველი წიგნის პირველი ეგზემპლარი „პონტოს სამეფო“—გადასცა ცხლად, ვითარცა თონიდან ახლად ამოყვანილი „პური მანდარი“ (მანდარი—პური, იხ. საბა) და მისი ეს პირველი მიძღვნა და მილოცვა შეიქნა ფეხბედნიერი მეკვლე მისგანვე ტანასხმულ წიგნთა—„უქარქაშო ხმლები“, „წიგნი მოწამეთა“, „ანტიკური ქვეყნების ისტორია“, „მარიუსი და სულა“, „სამას-სამასი“, „რომის იმპერია“, „მესამე დასის საქართველო“... და როგორ უხაროდა დაბადება და შობა, გინა „ძეობა“ ყოველი შენი წიგნისა,—შენზე ნაკლებ ხომ არ უხაროდა, მხოლოდ ის სწყინდა—ჩემი სტამბის გვერდის ავლით რად იბადება ხოლმე შენი წიგნიო—კეისარო, რაიმე ხომ არ გაწყენინეთო? და ისევ „შერიგება“ ახალი წიგნის კვლავაც ქუთათურ-სტამბური ძეობით...

და მაშინვე „დასველება“ ამ ახალნაშობი წიგნებისა—თერნალში, ან გოგისვანიძეებთან, ან წყალ-წითელაზე ვალოდიასთან...

და იყო ასეთი დიდი კაცი დიდ ქუთაისში,—იყო

და ამშვენებდა ქალაქს, ქართული ისტორიის მშვე-
ნებას...

იყო?!

თუ კვლავაც არის?!

მშობელ მიწად სხეულებრივი განსხეულებაც ხომ
მაინც ყოფნაა, და მით უფრო, როცა სული—თვი-
თონ იგი, ვისაც ერქვა და ჰქვია საკუთრივ პიროვ-
ნება დავით მანდარიასი, იქ განაგრძობს ყოფიე-
რებას, იქ, მარადყოფიერ სულეთსა შინა, ანუ დიდ
ქართულ სულთა, სწორედ „ქართლის ცხოვრების“
პერსონაჟთა საკრებულოზე.

კურთხეულ იყოს სახელი მისი!

ზაალ ებანოიძე

დავით მანდარიას გახსენება

გალიმება უხდებოდა ბატონ დავითს, ჩვეულებრი-
ვი კი არა—ათასებისაგან განსხვავებული—წარბაზი-
დული გალიმება, თავის ამ თანდაყოლილ ღირსებას
უდიდეს ჰუმანურ იარაღად იყენებდა. მთელი ცხოვ-
რების მანძილზე, თანამშრომლებში ჩამდგარი,
წარბის აწევით რომ შენიშვნას აძლევდა მავანს და
საქმეს შეახსენებდა, გადამდები ღიმილით ღირე-
ქოროთან მისაბრუნებელ ბილიკს ხელშეუხებლ უტო-
ვებდა—აქოდა, საქმე მოითხოვს ასე თორემ, სიყ-
ვარული რა შუაშია, ჩვენ ისევ მეგობრებად
ვრჩებითო—იკითხებოდა ამ ღიმილში.

ქუჩაში მიმავალი, დამღლედი ნაოსნობიდან

დაბრუნებულ მეზღვაურს მიაგავდა—რწევით მიიწევდა წინ, შესამჩნევად დაწეული ცალი მხარითა და ზურგს უკან შემოდებული ხელებით, ერთი მაჯა რომ მეორეთი ეკავა და თავისუფლად თითებში გაჩრილ მუყაოს საქალაქდეს ოღნავ შეყოვნებით, მონოტონურად მიიქნევდა.

სტამბიდან გამოსული, იქვე, საცხოვრებელი ბინისაკენ გადასვლას რომ ცდილობდა და მოძალებული მანქანების ნიაღვარი იძულებულს გახდიდა, მცირე ხნით ღერძულა ხაზზე შემდგარიყო—იფიქრებდით, ქვეყანა დაპატარავდაო, ისე გამოკვეთილად დიდი ჩანდა დასანახზე გასული ეს ტანბრგე კაცი.

გამოსაცემად გამზადებულ წიგნს რომ შეეუტანდი, საქალაქდეს ფაქიზად გახსნიდა და მასალის ტექნიკურ მხარეს ჩაათვალიერებდა, მერე ისევ ფაქიზად შეკრავდა, თვალსაჩინო ადგილზე დაიდებდა და ვადას იკითხავდა—როდისთვის გინდაო. პასუხს რომ გაიგონებდა, კეთილად ჩაიღიმებდა—უფრო ადრე, აპრილ-მაისში, ახალ ტყემლობას მოუსწრებსო, იტყოდა, დასტურად დიდრონ თითებს მაგიდას ფაქიზად დაურახუნებდა და იმ ორ თუ სამ საღამოს გაიხსენებდა სიყვარულით, ბაღდათში, ჩემს ჭურისთავზე, ასწლოვანი თუთების ქვეშ რომ ჰქონდა გატარებული.

თბილისში ჩასული, ბეჭდვითი სიტყვის კომიტეტის კიბეებს რომ აუყვებოდა, გამომცემლობათა ფოიეებში მოსიარულე მწერლები უმაღვე იგრძნობდნენ პოლიგრაფიის დედოფუტკრის გამოჩენას, ძველი თაობის ფიცვერცხლნაჭამი მეგობრები

ხელის მოხვევით, კოცნით შეეგებებოდნენ, ცოტა უფრო შორებლები ახლობლებს იმეგზურებდნენ და თავს შეახსენებდნენ, ხოლო კალმის ახალბედა ოსტატები მორიდებულად გადგებოდნენ განზე და ერთმანეთს ჩუმად გადაულაპარაკებდნენ—ეს კაცი დავით მანდარია არისო...

დავით—კვიცარიძე

არ ერცხვინება უკან მოხელვის

...ვერ დავასახელებ და ალბათ არც მოიძებნება ქართველი მწერალი, ვისთვისაც შენ კეთილი სამსახური არ გაგეწიოს მოვალეობის მიღმა. ღმერთმა დაგასაჩუქრა მადლით, მოგცა უნარი და გაგიჩინა მოთხოვნილება, მიუხედავად შენდამი რწმუნებული წარმოების ხელვიწროობისა, მრავალი დაბრკოლების და წინაღობისა, გული არ ატკინო შემოქმედს, მზე და სინათლე არ ანახო მის ნახელავს, იცი და მოგეხსენება შენ, თუ რა დღე უთენდება მწერალს, როცა იგი თავის წიგნს იხილავს.

შენს სულში, ძვალსა და რბილშია გამჯდარი უზომო სიყვარული წიგნისა, ჩვენი დიდი ქართული მწერლობისა. რამდენჯერ შეგსწრებივარ, როცა ხელში უცნობი ავტორის წიგნი გეჭირა კმაყოფილებით აღსავეს.

შენ სწორედ ის მოღვაწე ბრძანდები, ვის კვალსაც უნდა სწავლობდეს ახალგაზრდობა, სწავ-

ლობდეს შენს მიერ უხვად გაცემული სიკეთის
„საიდუმლოების“ სიღრმეს...

განისკენე

...მთელი, მთლიანი, გაუბზარავი, ყველასთან პირ-
ნათელი და სიტყვაგაუტეხავი, კაცური კაცი იყავი.
საიმედო, უღალატო, ნაღდი, როგორც მეგობარი
შენი ქალაქის, შენი ქვეყნის ჭეშმარიტი პატრიო-
ტი, უხმაურო, თავჩახრილი მოღვაწე, ქართველი
მწერლების შემწე და გვერდში მდგომი.

შენთვის ქმნა სიკეთისა იყო უპირველესი მოწო-
ლება, დიდ ეროვნულ საქმეს, რომელსაც, ჰაუ, რამ-
დენი წლის მანძილზე უმწიკველოდ უძღვებოდი,
წიგნის, ქართული კულტურის, შემოქმედების უან-
გარო სიყვარული ერქვა. შენ შენი პატივისცემით,
მინდობილი საქმისადმი გასაოცარი ერთგულებითა
და მუყაითობით უამრავი მეგობარი შესძინე
მშობლიურ ქალაქს...

ავთანდილ ყურაშვილი

მრავალშემიერ, სამშობლოს სამსახურში...

...თქვენ ზომ ყოველთვის ქართულ საქმეს აკე-
თებდით, ქართულ წიგნს სტამბავდით, ქართულ
ენას მსახურებდით, მსახურებდით ქართული სიტ-
ყვის ეროვნული აღორძინების საქმეს,—სხვა ღმერ-

თი, სხვა საფიქარი, ენისა და მამულის გარდა, არც როდის გქონიათ...

იგი ჭვეყანას მოუკვდა

...მრავალი სიქველით შემკობილს, სხვისი გახარების ნიჭი ჰქონდა, სხვისი სიხარულის დანახვა უყვარდა; უაღრესად დიდ პატივს სცემდა ხელოვნებასა და ხელოვანს. იცოდა თქმა: აქ თუ მწერალი არ შემოვიდა (სტამბაში, პ. ვ.), მაშინ რა მოხელე ნაჩაღნიკები ვართო; ზუსტად ასე იტყოდა—რა მოხელე ნაჩაღნიკებიო და მწერლებსაც არ ეზარებოდათ მასთან შესვლა, ეხატებოდათ კი... რადგანაც თავად ბატონი დავითიც ასევე ხათრიანად პატივისმცემელი გახლდათ მათი.

ბევრი ლაპარაკი არ უყვარდა.

არც დაპირებებით გაგაბრუებდათ.

—გაეაკეთებთ, იქნება,—ასწევდა უშველებელ ტორს და მოჭრიდა—მორჩა!—ე.ი. ბევრი ლაპარაკი საჭირო არ არისო...

რამდენ გამოჩენილ და გამოუჩენელ მწერალს დასჭირვებია დავით მანდარია, რამდენ სახელიან თუ უსახელო ავტორს შეუღია მისი სამუშაო ოთახის კარები, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, დავით მანდარიას არასოდეს დასტყობია, რომ მობეზრდა, მოსწყინდა ეს ხალხი, რომ რანგების მიხედვით ალაგებდა და ანსხვავებდა მათ, რომ მის თვალში გაუფასურდნენ ისინი, პირიქით, როცა მის სიახლო-

ვეს იყავ, შენი მწერლობა გეამაყებოდა, რადგან ისეთი ყურადღებით გექცეოდა, ისეთ უჩვეულო სხივ-სითბოში გაგხვევდა ხოლმე.

ღიახ, დავითს უყვარდა მწერლობა, უყვარდა მწერალი, ქართული სიტყვა, ქართული წიგნი, ქართული ჟურნალი, ქართული გაზეთი—ამათთვის შეუძლებელს შეიძლებდა, გაუჩენელს გააჩენდა. ამიტომაც, იგი თუ ვინმეს მოუკვდა, პირველ რიგში ქართულ სიტყვას, ქართულ მწერლობას, საქართველოს მოუკვდა...

გაყა კუბლაშვილი

ლამაზი სული

...ულალატობა იყო მისი ცხოვრების მრწამსი. გულგრილად ხვდებოდა ქებასაც და განქიქებასაც.

უფროთხილდებოდა ადამიანებს, მათი გახარების სურვილით იყო მოცული, დადიოდა ქალაქში, კოლორიტული პიროვნება იყო, უყვარდა და უხაროდა ქუთაისს თავისი ზნეკეთილი შვილი.

თავის მხრივ, დავით მანდარია მთელი ცხოვრების მანძილზე ეფერებოდა თანაქალაქელებს და ზოგავდა მათ ცრემლებს.

ქუთათურებმა მის საფლავზე დაღვარეს ეს ცრემლები.

ბედნიერება იყო ბატონ დავითთან მეგობრობა კი არა, უბრალო ახლობლობაც კი, მის ადამიანუ-

რობას საზღვარი არ ჰქონდა. ძველი თეატრალი, შემდგომ კი პოლიგრაფისტი და გამომცემელი, სცენის ოსტატთა და კალმოსან-მწიგნობართა გარემოცვაში ტრიალებდა, მათი ცხოვრებით ცხოვრობდა და მათთვის ცხოვრობდა...

დიდი ნუცუბიძე

ნათელი კაცი

...ახალდაბეჭდილ წიგნს ისე აიღებდი ხელში და გულისაკენ წაიღებდი, გადაშლიდი და უსიტყვოდ მოეფერებოდი, არ ვიცი, ვინ უფრო ბედნიერი იყო, ავტორი წიგნისა თუ თქვენ—გამომცემელი.

სახეზე ის დიდი კმაყოფილება და ბედნიერება გამოგეხატებოდათ, რასაც დაკისრებული მოვალეობის კაცურად შესრულება განიჭებდათ.

დიდი საძმო და სამეგობრო გყავდათ, მთელ ქართულ მწერლობას ერთგულად უდექით გვერდით თქვენს დიდ კოლექტივთან ერთად და ქართულმა მწერლობამაც არაერთგზის დაგიდასტურათ უსაზღვრო სიყვარული და პატივისცემა.

ამ მღვრიე და მოუხელთებელ წუთისოფელში თქვენისთანა ნათელი ადამიანები რომ გაიეღვებენ, სიცოცხლე მხოლოდ იმად გველამაზება...

მწიგნობარი

...ჭეშმარიტებაა, პროფესიონალს საკუთარი საქმე განსხვავებულ იერს სძენს. გასხვავებული იერ. ადევთ პოლიგრაფიის ჭეშმარიტ მსახურებს. წიგნზე ფიქრისა და წიგნთან ყოველდღიური შეხებისა იქმნება ეს იერი. დავით მანდარია უპირველესი გამომხატველი გახლდათ ამ ჭეშმარიტებისა. დადიოდა მაღალი, უჩვეულო გარეგნობის, წიგნისაგან გაციხროვნებული სიმპათიური კაცი საამქროდან საამქროში და ჩართული იყო უწყვეტ პროცესში, წიგნის შექმნას რომ ახლავს.

იგი ფლობდა თავის საქმეს, წიგნი იყოს მისი სიცოცხლე, არსებობის აზრი, წიგნი იყო უმაღლესი საგანი ამქვეყნად მისთვის, იცოდა წიგნის ფასი და მთელი ენერგიის გაღებით მსახურებდა მას.

ნამდვილი მემკვიდრე გახლდათ საუკუნის დასაწყისის — ათიანი, ოციანი წლების ქუთაისისა, როდესაც ქალაქში ფართოდ გაიშალა საგამომცემლო საქმიანობა და ახმაურდა სტამბები.

მერე, დიდი ხნის განმავლობაში, ქუთაისში საგამომცემლო ვაკუუმი შეიქმნა. წიგნს და წიგნიერ ხალხს გაუჭირდა სუნთქვა.

როგორც იქნა, გვიან, ძალიან გვიან გაიმეტეს ქუთაისისათვის წიგნის სტამბა. ბედნიერებაა, რომ სტამბის დირექტორად დავით მანდარია შეირჩა. მხოლოდ ამ თვისების კაცი თუ გააცოცხლებდა

სტამბის დიდ ტრადიციას და ახალ მასშტაბებს შესძენდა მას.

ფაქტობრივად ამ სტამბაში გაცოცხლდა ქუთაისის საგამომცემლო საქმე. იგი იყო წიგნის ერთადერთი კერა და ერთადერთი თავშესაფარი...

დავით მანდარია იყო ღირსეული მემკვიდრე ქუთაისის სასტამბო-საგამომცემლო ტრადიციებისა, თვითვე გვევლინება ახალი ტრადიციების დამამკვიდრებლად.

მიხეილ ნიკოლეიშვილი

უმჯიკვლო პიროვნება

...როდესაც დავით მანდარიას განვლილ ცხოვრებას ვეხებით, ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ საქმე გვაქვს პოლიგრაფიული დარგის მაღალ პროფესიონალ მოღვაწესთან და ჩინებულ ორგანიზატორთან. ასე იცნობდნენ მას ჩვენს ქალაქში და მთელს რესპუბლიკაში. იგი იყო გულმოდგინე მშრომელი, თავისი პროფესიის ტრფიალი, პოლიგრაფიული საქმისათვის დაბადებული, მომხიბლავი პიროვნება, დაჯილდოებული ბუნებრივი სიქველით. მის ირგვლივ მხოლოდ ხალასი იუმორი სუფევდა და ჰომერული სიცილი კიდევ უფრო მიმზიდველს ხდიდა მის კოლორიტულ პიროვნებას. ამიტომაც, რომ მრავალრიცხოვანი მეგობარი ჰყავდა არა მარტო ქუთაისში, არამედ მთელ საქართველოში, განსაკუთრებით—თბილისში...

დავით მანდარიას დიდ დამსახურებად ითვლება ის, რომ მან გამოზარდა პოლიგრაფისტთა მთელი თაობა, ჩამოაყალიბა შესანიშნავი კოლექტივი, რომელიც დღეს ჩვენი რესპუბლიკის ბეჭდვითი საქმიანობის ავანგარდში დგას...

ნეტავი მას, დავით მანდარიას, რომელიც მარად ცოცხლობს და უკვდავია საქმითაც და სულითაც...

ემენ-დავითაძე

ნეტავი იმის საქმეს

დავით მანდარია—ქართული პოლიგრაფიის სინდისი და ნამუსი, რაინდი პოლიგრაფისტი,—ასე შემორჩა იგი ჩემს მახსოვრობას. სამსახურებრივი მოვალეობის გამო ქუთაისის გალაკტიონ ტაბიძის სახელობის სტამბაში ხშირად ჩამომქონდა შეკვეთები და მიმქონდა მზა წიგნები. ბატონი დავითი შეუცვლელად გემასპინძლობდა მე და აჭარას. ჩვიდმეტამდე წელიწადმა გაიარა ამ „სტუმარ-მასპინძლობაში“ და ერთხელადაც არ მახსოვს, რომ წარბშეკრული შეგვხვედროდა. უფრო მეტიც, —იგი აჭარიდან ჩამოტანილი შეკვეთებისადმი განსაკუთრებულ ყურადღებას, დამთმობლობას, ღმობიერებას, ერთი სიტყვით, ნამდვილ იმერულ გულთბილ მასპინძლობას იჩენდა, დავით მანდარიას მიერ გაწეული ზრუნვა მთელ აჭარაზე და ამ კუთხეში წიგნის საგამომცემლო საქმეზე გაწეულ ღვაწლად უნდა ჩაითვალოს.

აზრისა და სიტყვის აწონილობა, ნებისმიერ ექსტრემალურ სიტუაციაში შინაგანი ოლიმპიური სიმშვიდე და თავდაჭერილობა, პროფესიული ალლო და პროფესიისადმი უკანდაუხეველი, უკომპრომისო ერთგულება საოცრად იყო შერწყმული მის გულ-კეთილ, გულთბილ, სიმივით მგრძნობიარე პიროვნებაში, ეს ვეება, დევივით დიდი და ძლიერი კაცი ბაღლივით მოყვასი და ალალი გახლდათ, ვერც მისი თანამდებობა და შემდგომში ვერც ასაკი აფერხებდა მასში რაინდულ ჩვევას,—გრძელ სამუშაო კაბინეტში კარებთან შეგგებებოდათ და კარებამდევე გაეცილებინეთ, ამიტომ, მართალი გითხრათ, მიყვარდა და მიხაროდა ხოლმე აქეთ გამოწევა, როცა საქუთაისო დავალებას მომცემდნენ...

თეიმურაზ ლანჩავა

მსგავსი კაცი იშვიათად

...წიგნს რომ დაგისტამბავდა, ასამდე ეგზემპლარს გისახსოვრებდა. რის გაცემაც შეეძლო, გულუხვი იყო. დიდკაცური უშურველობა ამშვენებდა.

მუდამ საქმით დატვირთული, თავს არ დაგამადლიდა, საქმიან შეხვედრებზე პირველი გამოცხადდებოდა.

—დავით ილიჩი მოდის!—სიხარულით წამოვიძახებდით მისი დანახვისას. რომ იტყვიან, „დიდთან დიდი იყო, პატარასთან—პატარა“. შენ გაჩუმ-

დი, მე ვილაპარაკო, არასოდეს უკადრებია, პირიქით, მოსმენა უყვარდა. მის სიჩუმეში დიდი ხმაური იმალებოდა.

უამრავი შეხვედრა ცნობილ მწერლებთან, მსახიობებთან, ჟურნალისტებთან მახსოვრობაში უკლებლივ შემორჩენოდა, ისეთ საინტერესო ეპიზოდს გაიხსენებდა ამა თუ იმ ხელოვანის ცხოვრებიდან, ის რომ ქალღღზე გადაეტანა, ბევრ საინტერესო შტრიხს შემატებდა ქართული კულტურის ისტორიას.

დინოზავრივით დააბიჯებდა ქალაქის ქუჩებში, უხდებოდა ქალაქს სიღინჯით, სიდარბაისლით, არისტოკრატიულობით.

დავით მანდარიას გარდაცვალება მეხის გავარდნა იყო მისი თაობის თუ უმცროსი ასაკის მეგობრებისათვის.

დავით მანდარია ძალიან დააკლდა დღევანდლობას, სწორედ ახლა ჭირდება მისი მსგავსი კაცები გაჭირვებულ, ამღვრეულ საქართველოს.

ღმერთმანი, ცოდვას, მიწა ეყაროს იმ გულს, სიკეთის აღმური რომ ასდიოდა.

გრიგოლ ჯულუხიძე

კაცი—ამაღლებული და გაცისკროვნებული

...ჩემს ქუთაისელ უფროს თუ თანატოლ კოლეგებზე მაღლიერებით, დაუსრულებლივ შემიძლია ლაპარაკი—წმინდა ლიტერატურულ ქუთაისზე, მაგრამ ამჯერად ერთი დიდი კაცი მინდა გავიხსენო, 192

ლიტერატურული საქართველოს თავდადებული მსახური, ქართული მწერლობის დიდი მეგობარი, სულთ და გულთ ქუთაისელი, აღნაგობით დავით აღმაშენებლის ჭეშმარიტი ნაშეიერი, ერის ჭირისა და ლხინის თანაზიარი, ქუთაისელიც და სრულიად საქართველოს, ქართველი ერის ტიპური წარმომადგენელი.

ეს კაცი დავით მანდარია გახლავთ!

ქუთაისის გალაკტიონ ტაბიძის სახელობის სტამბის დამაარსებელი, ამშენებელი და მისი უცვლელი დირექტორი...

სერგო ჭეიშვილი

დიდებული ქართველი კაცი

...ასე დარჩა დავით მანდარია ყოველი ჩვენთაგანის ხსოვნაში. მისი ფიზიკური აზოვანება და მაღალი სული სრულ ჰარმონიაში იყო ერთმანეთთან. დინჯი და გონიერი კაცი გახლდათ. მასთან საუბარი საამო და საინტერესო იყო მაშინაც კი, როცა პრაქტიკულ საკითხებს ეხებოდა... მისგან ნათქვამი სიტყვაც სხვაგვარი იყო—თითქოს კი არ გეტყოდა, გაგანდობდა. ამიტომ ეს გაუბზარავი პიროვნება ჩემი ხსოვნის ეკრანზე ყოველთვის გაღიმებული ჩანს—ხოლო ღიმილში უსაზღვრო სევდა აქვს ჩაღვრილი... ეს იმის დასტურია, რომ ცხოვრებამ ბევრი ქარცეცხლი დაატეხა თავზე, მაგრამ მან სტოიკურად გაუძლო წუთისოფლის ყოველ სივერაგეს

და სული, კაცობა, ზნეობა—შეუმღვრევლად მიიტანა სამარემდე...

დავითი დაბადებული იყო თავკაცად. ჰქონდა ნათელი გონება, დიდი და თბილი გული, მტკიცე ნებისყოფა, მრავალმხრივი ცოდნა, ფაქიზი იუმორის გრძნობა, ამ თვისებებით შემკული კაცი არ შეიძლებოდა არ ყოფილიყო ზნეობრივად ამაღლებული და სრულყოფილი, ასეც იყო—ჩემთვის და ჩვენი თანამოაზრეებისათვის დავითი ზნეობის საზომს წარმოადგენდა.

მისი პიროვნული თვისებებიდან მაინც გამოვყოფ ორს: თავმდაბლობასა და თანადგომის უნარს. არ მეგულება ადამიანი, ვისაც ოდესმე საქმე ჰქონია სტამბასთან, წიგნის გამოცემასთან, ბატონ დავითთან და არ უგრძნია ამ კაცის სიტბო, თანადგომა, დიდი მხარდაჭერა, გულწრფელი მეგობარი იყო ყველა ნიჭიერი და პატიოსანი შემოქმედისა და ამიტომ ყოველი პატიოსანი შემოქმედი გულითადად მეგობრობდა მასთან.

სწორედ ეს არის სულის სიცოცხლე სხეულის მიძინების შემდეგ.

ხუგზარ—გამყრელიძე

უბრალო და ღირსეული

დავით მანდარია, ქუთაისელ პოლიგრაფისტთა მეთაური, მაღალი, წარმოსადები, ელენგატური, სერიოზული იერსახის კაცი იყო...

ამდენი და ამდენი ფუთი მარილი უნდა შეჭამო

კაცთან, რომ გაიცნო. ჰმ, ვინ თქვა ეს! მივედი, ვნახე, გავიცანი და გავიხარე: „აგერ, ა, კაცი“! რის დიოგენი, რის ფარანი...

მასთან საუბარს არაფერი სჯობდა, შინაგანად ინტელიგენტი, ზედმიწევნით ფაქიზი სულის პატრონი, მართალი და პატიოსნებით სავსე. საოცარ სიამეს გვანიჭებდა თავისი პირდაპირობითა და უშუალობით, არ უყვარდა მიკიბულ-მოკიბული, ბრტყელ-ბრტყელი მასლაათი. საქმიანი, პრაქტიკოსი კაცი გახლდათ...

ასეთი იყო ჩემი აღმოჩენილი დავით მანდარია. მერე მის პიროვნებაზე ლეგენდებისმაგვარ რეალურ ამბებს ვისმენდი ხშირად.

მიკვირს, როგორ შეძლო მან სიკვდილი, როცა ასე უყვარდა ადამიანები, და როცა ასე უყვარდა ადამიანებს.

თუმცა, როგორც დიდ ლეონარდო და ვინჩის უბრძანებია—„აზრიანად გატარებული ცხოვრება იძლევა მშვიდი სიკვდილის საშუალებას“.

დავით მანდარიამ აზრიანად იცხოვრა. მართალი იყო ღმერთისა და კაცის წინაშე. ძველი ეგვიპტელები მასზე იტყოდნენ: „ის დიდია“.

ლია — ჯალალაბადია

„თქვენ ჩვენთვის როგორ არა ხართ“...

...დიდი ილია ბრძანებდა: „ახლა კაცს, კაცურიც თუ არ მიატანე, თავის მნიშვნელობას ბოლომდე ვერ აცნობიერებსო“. ღიახ, იმ დროს და ახლაც

ხომ ცოტანი თულა დარჩნენ „კაცები“. თქვენი ხსენებისას კი „კაცურის“ მიმატება არასოდეს სჭირდებათ, თქვენ თქვენი ცხოვრებით ამ სიტყვას თავისი მნიშვნელობა დაუბრუნეთ.

ყოველთვის ამბობდნენ და ამბობენ, რომ დავით მანდარიას თავისებური ხელწერა და მუშაობის სტილი ჰქონდაო.

ყურადღებიანობა და სიკეთისათვის მზადყოფნა, ნუგეშისცემისა და თანაგრძნობის იშვიათი უნარი, თავმდაბლობა, კოლეგიალობა, გულისხმიერება, მაღალი პროფესიონალიზმი, განსხვავებულ აზრთა მოსმენა და ყურადღება, დასჯის არავითარი სურვილი, დიდი სურვილი შეცდომის დანახვისა და გამოსწორებისა, ადამიანებთან მუშაობისა და ურთიერთობის დიდი კულტურა და გამოცდილება, გოლიათური აღნაგობა, ზოგჯერ საოცრად ბავშვურად თვალცრემლიანი, წრფელი გული—აი, ის თვისებები, რითაც თქვენ ხასიათდებოდით... საქმის ზედმიწევნით ცოდნას და ერთგულებას მოითხოვდით, არ გიყვარდათ პირფერობა და ზედმეტი ლაპარაკი...

გარდაცვალება გარდასახვას ნიშნავს და ადამიანის სახელი უკვდავი რჩება, ჩვენ ვიცით, ბატონო დავით, რომ თქვენ ჩვენთვის იქნებით, ეს არის, რომ ჩვენ აღარ ვიქნებით თქვენთვის...

ПЕТРЕ ВАЧРИДЗЕ

КНИГА ЖИЗНИ ДАВИДА
МАНДАРИА

Известный грузинский полиграфист и общественный деятель Давид Ильич Мандариа в течение сорока лет самоотверженно служил делу развития печатного слова в Грузии. Родился он 15 апреля 1921 года в Кутаиси. Его отец Илья Шамшеевич (1880-1953) активное участие принимал в политической и культурной жизни Кутаиси, был одним из основателей Кутаисского народного университета, являлся членом городского совета, общался со многими выдающимися личностями (Акаки Церетели, Давид Кдიაшвили, Григол Робакидзе, Димитри Уznaдзе и др.); Мать Римма Константиновна Мхеидзе (1896-1985) была одной из выдающихся работниц текстильной промышленности и большой любительницей книг.

Давид Ильич после окончания средней школы в 1938 году поступил на работу в Кутаисский драматический театр имени Ладос Месхишвили, где проработал только два сезона.

В 1940 году его призвали на военную службу, которую он проходил на Дальнем Востоке, где пробыл до 1946 года. В 1942 году он окончил Владивостокское военное училище в звании старшего лейтенанта. В августе 1945 года участвовал в войне с Японией.

После демобилизации Давид Мандариа вернулся на

родину. Сперва он работал в драматическом театре, а затем в кукольном. Одновременно учился на заочном отделении историко-филологического факультета Кутаисского педагогического института. В 1952 году он был назначен директором издательства городской газеты и типографии.

В Кутаиси имелись богатые традиции книгоиздательства и печатания, но в годы советской власти это дело пошло на убыль. В 40-е годы издательство книги в Кутаиси почти прекратилось — не было должной материально-технической базы. В 1956-1961 годах по инициативе и под руководством Давида Ильича было построено мощное полиграфическое предприятие, что было началом подъема полиграфического дела не только в Кутаиси, но и во всей Западной Грузии. В новую типографию, директором которой назначается Давид Ильич Мандариа, стали поступать заказы от известных и крупных издательств Грузии. Кутаиси стал одним из мощных очагов книгопечатания в Грузии. И в этом имеется большая заслуга Давида Ильича.

В 1977 году по инициативе и под руководством Давида Мандариа на базе Кутаисской типографии было создано одно из крупнейших в Грузии полиграфических производственных объединений, охватившее большой регион Западной Грузии. Генеральным директором объединения был назначен Давид Ильич. Со всей убедительностью можно сказать, что Давид Мандариа не только восстановил и развил традиции книгопечатания в Кутаиси, но и сам стал учредителем новых традиций.

Давид Мандариа являлся бессменным членом редколлегии журнала "Гантиади" со дня его основания и одним из учредителей газеты "Моцамета".

В 1969 году ему было присвоено почетное звание заслуженного работника культуры Грузии.

Давид Мандариа был личностью, одаренной природной красотой и осанистостью, жизнь и деятельность которого будет примером для будущего поколения нашей страны.

Скончался Давид Ильич Мандариа в 1992 году, похоронен в Кутаиси, на Сапичхийском кладбище.

Дело Давида Мандариа после его смерти достойно продолжает его сын Илья Мандариа.

PETRE VACHRIDZE

A BOOK OF DAVID MANDARIA'S LIFE

David Mandaria a famous Georgian poligraphist and public man devoted himself to the development of printing works in Georgia for forty years. He was born on 15 April, 1921 in Kutaisi. His father Ilia Mandaria (1880- 1953) took an active part in Kutaisi's political and cultural life. He was one of the founders of Kutaisi Public University and a member of City Council. He had a friendly relation with a number of prominent personalities of those days such as: Akaki Tsereteli, David Kldiashvili, Grigol Robakidze, Dimitri Uznadze and others. His mother Rima Mkheidze (1896-1985) was a very educated person and one of the famous workers of Textile Industry.

After finishing the school in 1938 David Mandaria began working at the Meskhishvili Drama Theatre, where he spent only two seasons. In 1940 he was called up the military service and was sent to the Far East till 1946.

In 1942 he left Vladivostok Military school and was given a chief-lieutenant rank. In August 1945 he took part in the war against Japan.

After demobilization he returned to his home country. First he worked at the Drama, then at the Puppet Theatre.

At the same time he studied at the History and Philological Faculty of Kutaisi Teacher Training Institute.

In 1952 he was appointed as a director of the local Publishing and Printing House.

Kutaisi was famous for its rich traditions in book publishing and printing, but during the Soviet Power a lot had been changed. In 1940 s a book publishing was almost stopped in Kutaisi as there was no equipment and materials for it.

In 1956-1961 David Mandaria initiated to set up a big poligraphical enterprise, which made progress in rising poligraphical work not only in Kutaisi, but in Western Georgia as well. The new Printing House run by David Mandaria did a great deal of work for many famous and big publishing companies in Georgia. Thus Kutaisi became one of the biggest printing centre in Georgia. It was David Mandaria who did a lot for promoting it.

In 1977 on the base of Kutaisi Printing House there was formed the biggest poligraphical enterprise including the biggest part of Western Georgia. Thus D. Mandaria is surely considered not only a reestablisher and promoter of the Georgian printing works, but he himself became a founder of the new poligraphical traditions.

David Mandaria was an unchangable editorial board member of the magazine "Gantiadi" and one of the founders of the newspaper "Motsameta".

In 1969 he became a honourable member of Georgian culture.

David Mandaria was the noblest person, handsome, and

a devoted citizen of his country whose mode of life will be an example for future generations to come.

He died in 1992. He is buried in Kutaisi in Sapichkhia Cemetery.

David Mandaria's son, Ilia Mandaria, who is running the Joint-Stock Company "Stamba" is doing his best to follow his father's good traditions.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინათქმა.....	3
ოჯახური წრე. ბავშვობა და ყრმობა.....	5
დავით მხეიძე—ბიძა და სულიერი მოძღვარი.....	29
პირველი ნაბიჯები დამოუკიდებელ ცხოვრებაში.....	45
არმიაში.....	57
თოჯინების თეატრში.....	94
უმაღლეს სასწავლებელში.....	99
გაზეთის გამომცემლობისა და სტამბის დირექტორი.....	103
ახალი სტამბის მშენებლობაზე.....	119
მოდვაწეობის ასპარეზი გაფართოვდა.....	126
დავითის ოჯახი.....	152
ავადმყოფობა და გარდაცვალება.....	160
ის ურჩევნია მამულსა.....	172
ქართული პოლიგრაფიის სინდისი (მეგობრები იგონებენ).....	175
Петре Вачридзе	
Книга жизни Давида Мандариа.....	197
Petre Vachridze	
A Book of David Mandaria's Life.....	200

მხატვარი ავთანდილ აბესაძე

კორექტორები:

ლია შერგელაშვილი

ლელა ქობულაძე

გადაეცა წარმოებას 10,03,97

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 5,04,97

პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 12,75

ზომა 70X90 1/32

ტირაჟი 500, შეკვეთის № 354

ქუთაისის გ. ტაბიძის სახელობის ს/ს „სტამბა“,

ქუთაისი, ილია ქავჭავაძის გამზ. 33.